

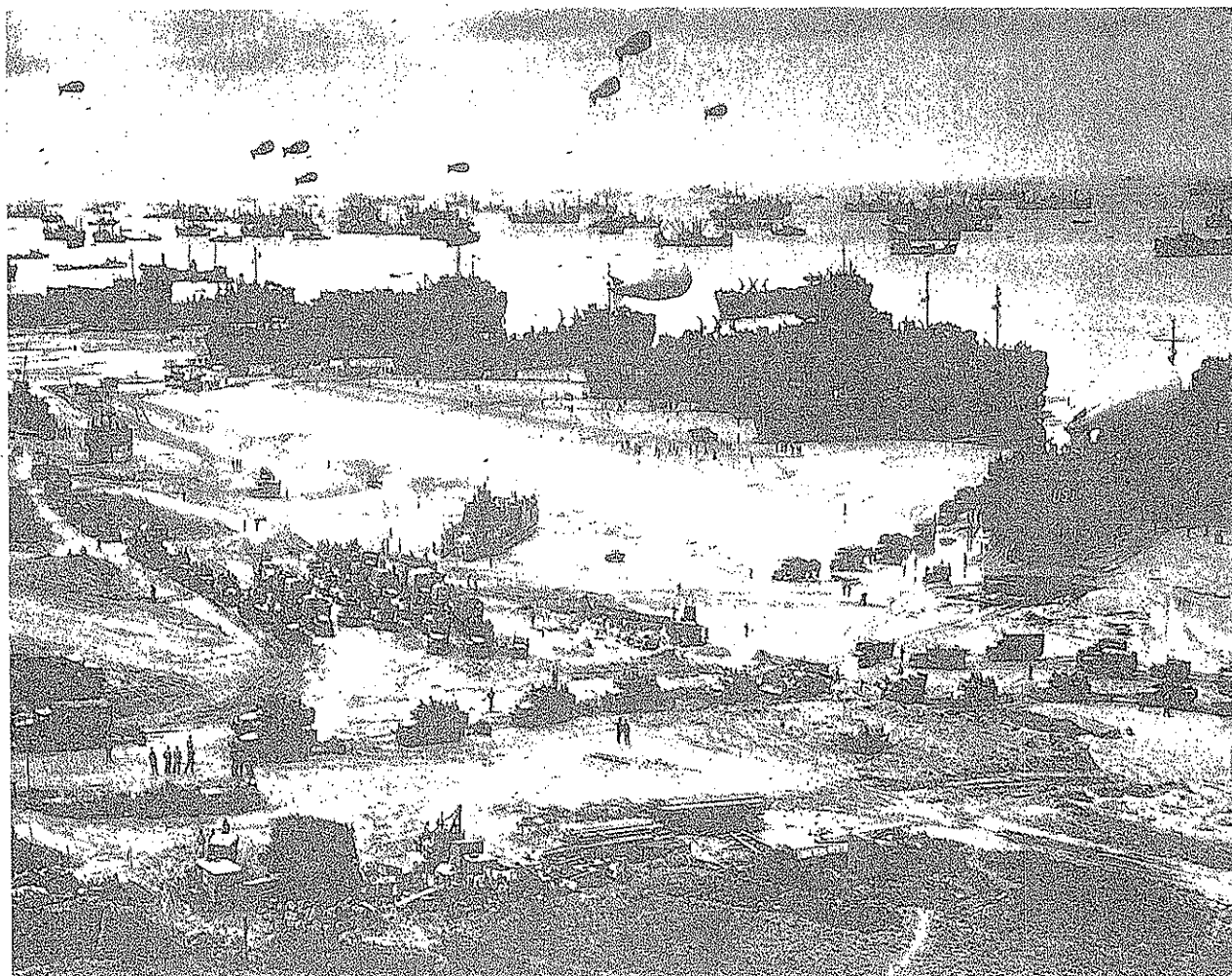
41

**ОПЕРАЦИЈЕ У
НОРМАНДИЈИ**

УЧЕРШЋИВАЊЕ САВЕЗНИЧКОГ МОСТОБРАНА

МОНТГОМЕРИЈЕВА СТРАТЕГИЈА

Д. Ј. ХАРТОГ

Битка ретко када пролази онако како су замислили они који праве планове. Када је освануо 7. јуни, најважнији циљеви десанта нису били остварени. Каан није био заузет, нити је реализовано спајање свих одсека десанта у јединствени мостобран. Али у сваком случају, најважније је било остварено: сва искрцавања су успела, а губици су били много мањи него што се смело очекивати.

Монтгомери као најважнија личност у Нормандији, могао је да буде задовољан. Ајзенхауер је, додуше, био врховни командант свих експедиционних снага, али је његова улога у почетку била ограничена. Амерички генерал је био одговоран за руко-

Инвазионе армије су се искрцавале под заштитом балона учвршћених за сидра. Немачки авиони нису могли да из ниског лета нападну Савезнике.

вођење операцијама али у глобалним оквирима, док је Монтгомери руководио сувоземним снагама до даље наредбе, па је, дакле, у почетку командовао и британском 2. армијом и америчком 1. армијом. Ове армије су стајале под командом Демпсеја односно Бредлија.

Природно је било очекивати да ће Немци опет покушати да баце Савезнике у море, или, ако им то не успе, да их потисну на

мали мостобран. Основни проблем је зависио од тога која ће од ратујућих страна прва да постане надмоћнија на нормандијском фронту. Фактор време постао је централно питање. Ромел је то знао. Зато је хтео да се оклопне дивизије благовремено доведу на обалу. Они који су на страни Савезника правили планове, знали су то такође. Већ месецима раније указали су на мере којима би се онемогућила брза консолидација немачког отпора.

На првом месту су Савезници обманули непријатеља да после искрцавања у Нормандији следи нови десант с северно од Сене. Ово је и те како имало ефекта. Готово до краја јула Немци су и даље веровали

УЧВРЋИВАЊЕ САВЕЗНИЧКОГ МОСТОБРАНА

МОНТГОМЕРИЈЕВА СТРАТЕГИЈА

П. Ј. ХАРТОГ

Битка ретко када пролази онако како су замислили они који праве планове. Када је освануо 7. јуни, најважнији циљеви десанта нису били остварени. Каан није био заузет, нити је реализовано спајање свих одсека десанта у јединствени мостобран. Али у сваком случају, најважније је било остварено: сва искрцавања су успела, а губици су били много мањи него што се смело очекивати.

Монтгомери као најважнија личност у Нормандији, могао је да буде задовољан. Ајзенхауер је, додуше, био врховни командант свих експедиционих снага, али је његова улога у почетку била ограничена. Амерички генерал је био одговоран за руко-

Инвазионе армије су се искрцавале под заштитом балона учвршћених за сидра. Немачки авиони нису могли да из виског лета нападу Савезнике.

вођење операцијама али у глобалним оквирима, док је Монтгомери руководио сувоземним снагама до даље наредбе, па је, дакле, у почетку командовао и британском 2. армијом и америчком 1. армијом. Ове армије су стајале под командом Демпсија односно Бредлија.

Природно је било очекивати да ће Немци опет покушати да баце Савезнике у море, или, ако им то не успе, да их потисну на

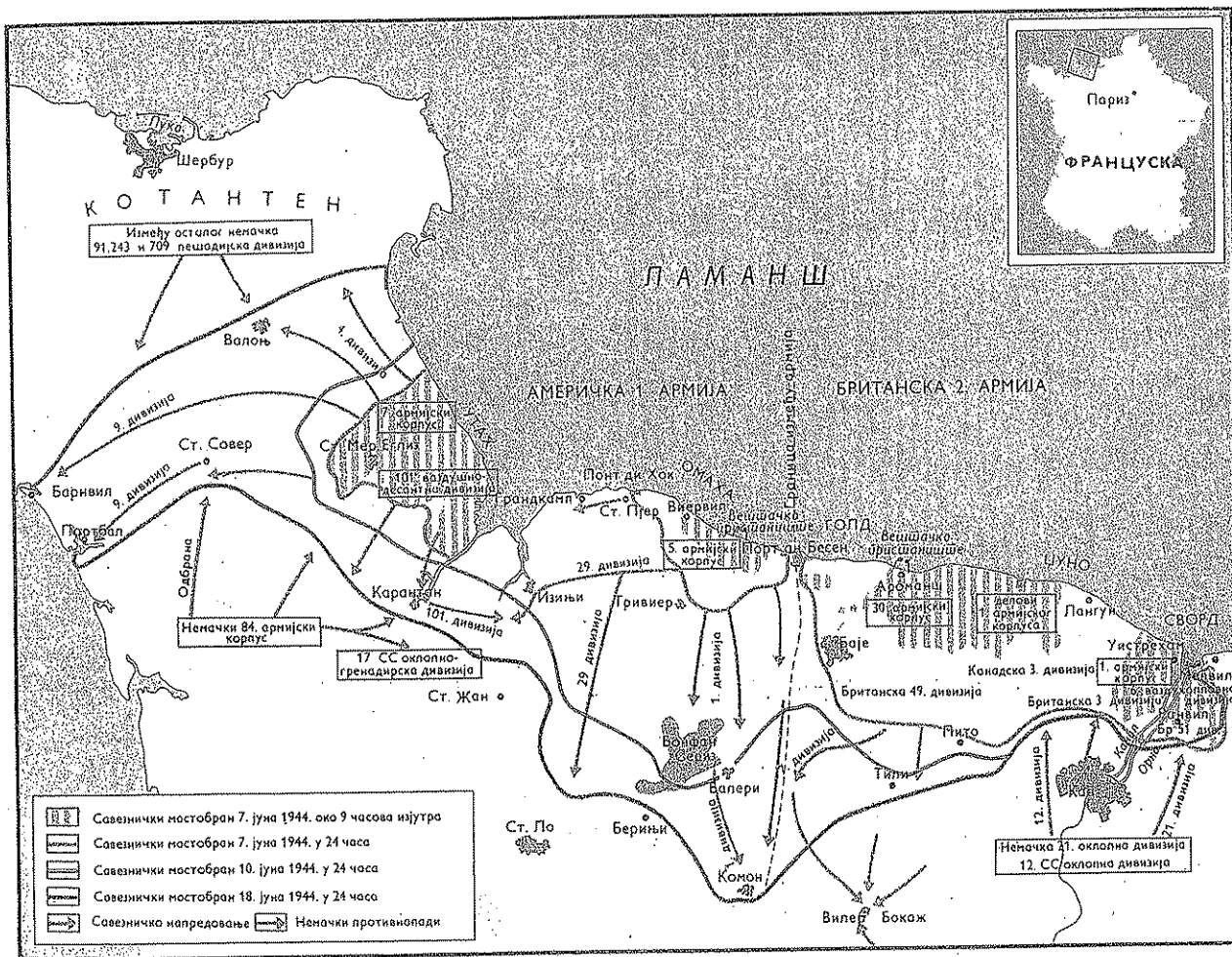
мали мостобран. Основни проблем је зависио од тога која ће од ратујућих страна прва да постане надмоћнија на нормандијском фронту. Фактор време постао је централно питање. Ромел је то знао. Зато је хтео да се оклопне дивизије благовремено доведу на обалу. Они који су на страни Савезника правили планове, знали су то такође. Већ месецима раније указали су на мере којима би се онемогућила брза консолидација немачког отпора.

На првом месту су Савезници обманули непријатеља да после искрцавања у Нормандији следи нови десант северно од Сене. Ово је и те како имало ефекта. Готово до краја јула Немци су и даље веровали

да главно искрцавање тек треба да уследи. Због тога се нису усуђивали да покрену јединице са тог дела обале Ламанша на блиски нормандијски фронт. Немци, су, уосталом, имали још неколико важних разлога да очекују искрцавање северно од Сене. Најкраћи пут до најважнијег стратешког циља — Рурске области — је прелазило кроз залив Па де Калеа. Немачка Врховна команда је, наивно, сматрала да Савезници имају за то довољно снага. Немачка обавештајна служба је у предвечерје десанта послала информацију о осамдесет савезничких дивизија. Савезници су, у ствари, имали само тридесет и осам дивизија на располагању.

двадесет и један дан да стигне из Шпаније. Ово су била и два најважнија разлога да Немцима није успело да сломи инвазију из дубине. Иако су 6. јуна на Западу имали педесет и осам дивизија, од којих тридесет и седам између Шелде и Лоаре, није им успело да у Нормандији оформе такву борбену снагу која би била довољно јака да победи непријатеља који је преко мора, за један дан пребацио на обалу пет дивизија, а три ваздушним путем. Резултат је био да је 10. јуна четрнаест савезничких дивизија стајало насупрот свега десет немачких. Дванаестог јуна стајало је шеснаест савезничких дивизија насупрот дванаест немачких, а деветнаестог јуна двадесет са-

динствени мостобран. Ово спајање је успело, мада уз много губитака. Седмог јуна увече су Британци имали повезан мостобран, широк тридесет и пет километара, а и Баје је био у њиховим рукама. Али, амерички одсеци десанта још нису били спојени ни међусобно, нити са Британцима. Осмог јуна ујутро су одреди командоса успоставили чврсту везу између британских јединица и одсека »Омаха«. Бредли се после тога потрудио да успостави везу између одсека »Омаха« и »Утаха«. Десетог јуна је тек успостављен први контакт између ових одсека десанта преко сенокоског пута који је ишао поред обале. До потпуног спајања са довољном дужином фронта до-

Друго, Савезници су хтели да што је боље могуће изолују нормандијски фронт тиме што би једно за другим, редом, онеспособили све путеве и везе које из унутрашњости воде према Нормандији. Пре и после десанта су мостови преко Сене и Лоаре, железничке станице, тунели и саобраћајни чворови готово свакодневно »пропуштени кроз руке«. Нападаци су апсолутно владали ваздухом, тако да је преко дана Немцима било готово немогуће да врше покрете и транспорт. Ноћу је могао да се одвија саобраћај, али само преко јако заобилазних путева. Због тога је једна немачка дивизија од Холандије до Нормандије путовала шеснаест дана, а другој је био потребан чак

Јединице на америчком сектору десанта »Омаха«, наишле су на јак отпор. Један дан после десанта поселе су најмањи мостобран у Нормандији. Горња схема даје преглед ситуације до 18. јуна 1944.

везничких дивизија према шеснаест немачких.

Седмог јуна је Ајзенхауер посетио нормандијску обалу, пошто је пре тога на броду разговарао са Монтомеријем и Бредлијем. Владала је велика забринутост због ситуације на одсеку »Омаха«, који је тог дана рано ујутро још потпуно био под немачком ватром. Генерали су се сложили да десантни одсеци морају што пре да се споје у је-

шло је када је 12. јуна освојен важан саобраћајни чвор Карентаи. Седам дана после инвазије су коначно сви одсеци десанта спојени у јединствени мостобран у дужини од 125 километара.

Шта се у међувремену десило на истоку, на британском левом крилу? На изглед не много, јер су Британци и Канађани после десанта усвојили само мало терена. Каан је био виталан центар путева и железница у Нормандији. Са истока су ишле саобраћајнице ка области Сене. Немци су сматрали да Савезници планирају да се пробију код Каана у правцу Руана, који је удаљен 130 километара, и Париза, удаљеног 220 километара. Са географске тачке

их да се боре са британским и канадским снагама. Онда ћу отпочети са пробијањем на западном крилу помоћу Бредлијевих америчких армија».

То је било чворно питање његове стратегије. Британац је изабрао свој «фронт којим ће да превари непријатеља», у зони која је стратешки гледано толико позивала на офанзивни напад, да су Немци били приморани да ту концентришу своје главне снаге. За правац пробоја изабрао је област коју су Немци морали да ослабе. Био је то школски пример индиректне стратегије. Немци су мислили да онемогуће Монтгомеријев план да се пробије код Каана, а да нису знали да му тиме додељују најбољу карту. Већ 15. јуна је пред Американцима стајало седамдесет немачких тенкова, али пред Британцима пет стотина двадесет. Тако су Американци на западном десном крилу могли брзо да напредују, да форсирају одлучујући пробој, пошто је Монтгомерију успено да настави са прет-

Camera Press

Горе лево: Командант британске 2. армије М. Ц. Демпсиј.

Горе десно: Командант америчке 1. армије генерал Омар Н. Бредли.

гледшта то би заиста било највероватније. Немци су закључили: Каан је осовина око које се врте све савезничке операције. Немачки отпор је, дакле, требало да се концентрише на сектору Каана. Ово је било логично, толико логично, да је Монтгомери предвидео реакцију Немаца већ месецима раније, што је и постала полазна тачка његове стратегије. Почетком априла је објаснио да је његова намера «да прети пробијањем на сектору Каана. Тиме изазивам најважније немачке резерве на тај правац. Тамо ћу да их задржим пуштајући

И у Нормандији су се немачки снајперисти појавили да би што више отежали савезничко напредовање. Овде британске јединице покушавају да непријатеље узимају из цркве.

Десно горе: Савезници су бомбардовали мост преко Лоаре.

њом Немцима код Каана. Али, то је такође значило да британски мостобран није био нарочито велик. Заиста су операције изгледале ограничене, али је стратегија била успешна, а то је било најважније. И поред пуно критике, нарочито у америчким новинама, које су тражиле муњевити рат и пребацивале Монтгомерију да нема довољно офанзивни менталитет, британски генерал

Десно средина: Америчке трупе у Карантану, после завршних борби.

Десно доле: У Барнвилу Американци предају немачке војнике месној полицији.

се тврдоглаво држао свог плана. Развој операција показаће да је Монтгомери био у праву.

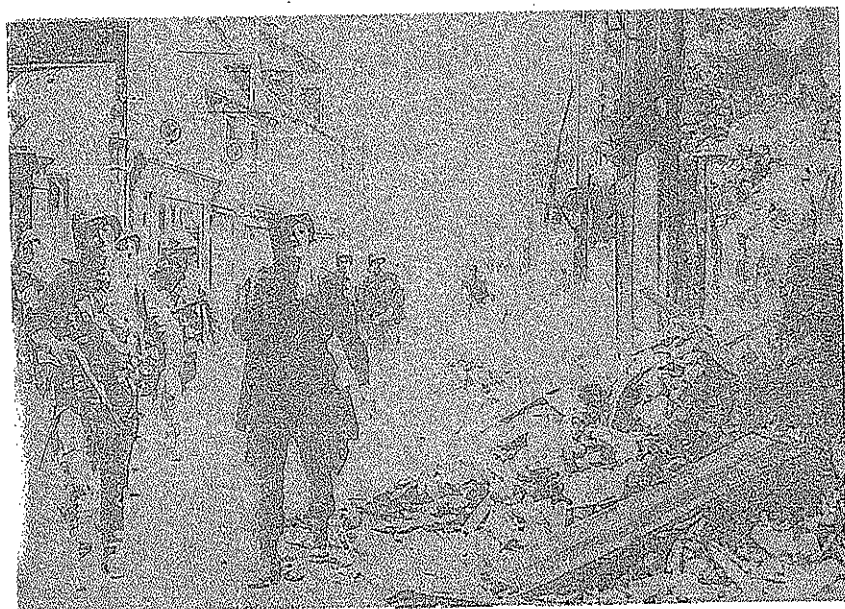
Дванаестог јуна су Савезници на обали имали 326.000 људи, 54.000 возила и 104.000 тона залиха борбених и других потреба. Тог дана је Черчил посетио британски мостобран и разговарао са Монтгомеријем. Бредли је примио генерала Ајзенхауера и америчке шефове штабова генерала Маршала, Кинга и Арнолда. Са видљивим задовољством су генерали лутали по мостобрану. Али и војници су били весели,

јер како каже Ајзенхауер, »војник је увек весео када види личности на високом положају у својој близини; можда на основу теорије да је онда област у којој се налази сигурна; иначе ти људи никада тамо не би дошли«. Бредли се ипак постарио за јаку пратњу својих гостију при њиховом путу кроз села. Са Маршалом, Кингом, Арнолдом и Ајзенхауером у трима отвореним колима, један немачки снајпериста би могао да се потруди за бесмртну славу, као херој Трећег Рајха.

После одсуства од 1457 дана, и де Гол је 14. јуна стигао на француску обалу. Он је у Бајеу срдечно дочекан. Друге недеље десанта Монтгомери је наставио са својом акцијом повезивања мостобрана. Немачки тенкови предвиђени да га баце у море, морали су сада да се употребе за одбрану Каана. На западу је Бредли добро напредовао по прилично тешком терену. Земљиште на полуострву Котантену подељено је у безброј малих њива, које су међусобно раздвојене високо зараслим земљаним написима. За браниоце је овакво земљиште идеално, а за савезничке тенкове то је био мукотрпан терен. При пењању уз обронке нису могли да се служе топовима који су били уперени у вис, али су зато откривајући свој рањиви стомак на који су Немци одмах почели да гађају. Често је морала да се осваја њива за њивом. Губици су били велики, али су се Американци ипак пробали. Освајање ове области остварило се захваљујући америчком генералу Колинсу, који се у цунгли Гвадалканала борио са Јапанцима. Цунгла га је научила да наступа без путева и тенкова. Касно увече, 17. јуна, он је могао да јави Бредлију да је код Барвила стигао до обале. Тиме је северни део полуострва Котантена био одсечен, а Шербур изолован. Монтгомери је 18. јуна написао: »Као први корак ка потпуном остварењу наших планова сада морамо да освојимо Каан и Шербур«. Но, извођење је било успорено. Деветнаестог јуна је почело јако невреме. При томе је британско вештачко пристаниште код Ароманша тешко оштећено, а америчко код Сен Лорана потпуно уништено. Изгубљено је 800 бродова са 20.000 возила и 140.000 тона материјала. Потребна појачања за напад на Каан и Шербур нису могла да стигну на обалу. Током четири дана су поморске везе између Британије и континента биле прекинуте. Ајзенхауер је писао: »Околности би биле идеалне за немачки противудар, да наше ваздухопловство није тако изврсно изоловало област мостобрана«.

Тако се испоставило да велики оркан који је трајао од 19. до 22. јуна није могао да угрози мостобран. Између првог дана десанта и почетка олује Савезници су успели да стану чврсто на ноге и задрже непријатеља, чије су резерве остале далеко од фронта. У том периоду је 619.000 људи, 95.000 возила и 218.000 тона материјала донето на обалу Нормандије.

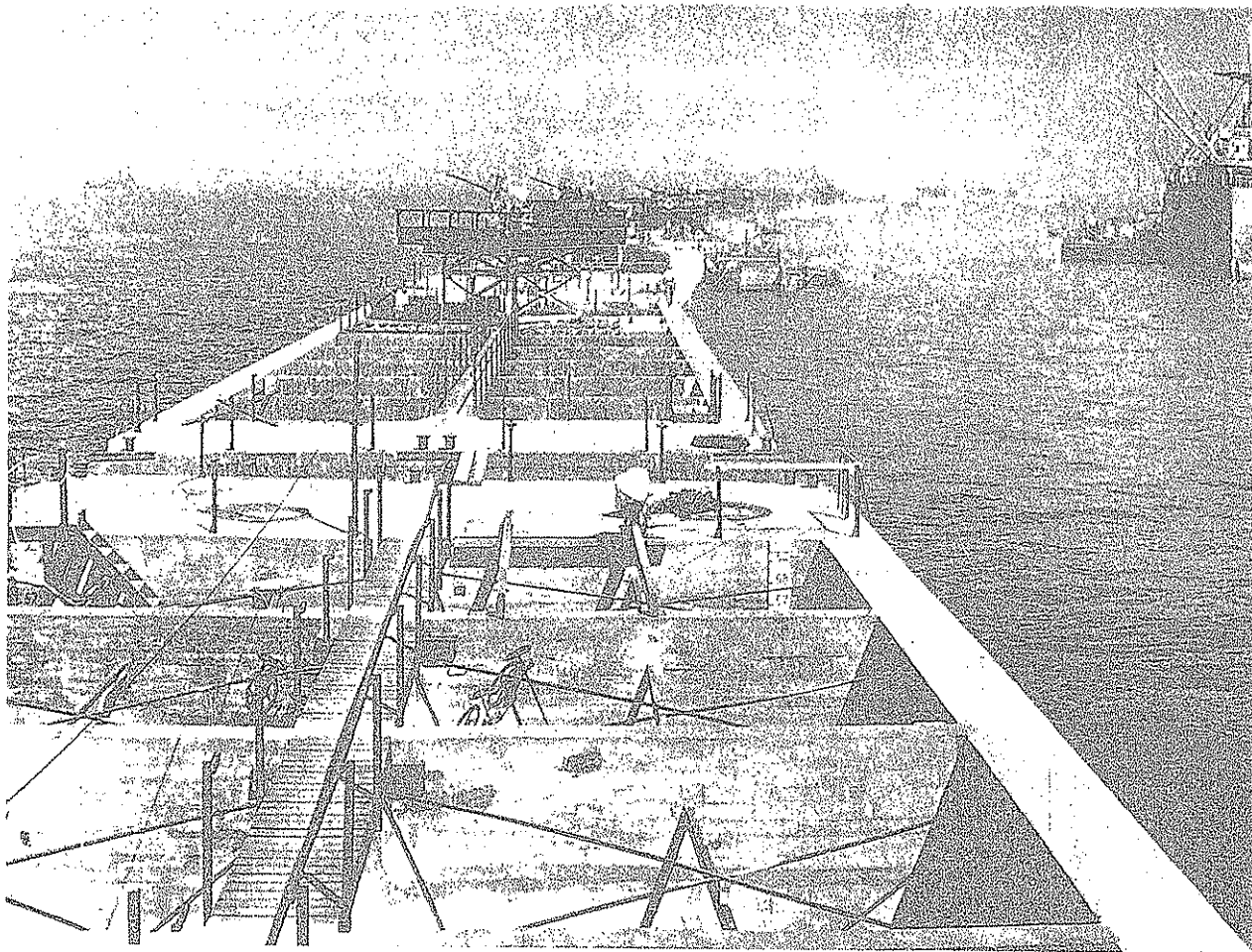
Питање да ли ће Немци моћи да Савезнике баце натраг, није више постојало. Сада се постављало питање када ће Савезници моћи да се пробију кроз немачке линије у срце Француске.

ТЕШКОЋЕ У СНАБДЕВАЊУ

ИНОВАЦИЈА ЗА „ОВЕРЛОРД“

М. Г. ЕМЕЈС

Немачко ваздухопловство није било у стању да почетком 1944. године прави извиђачке летове над Британијом и није ништа приметило, а ни немачка Врховна команда није уопште посумњала да се неколико месеци пре инвазије на источној и западној обали Британије грозничаво граде јединствена и преко потребна средства за инвазију у Француској — вештачке луке. Черчил, који је већ током првог светског рата имао план да помоћу расходованих бродова направи луку која неће зависити од времена, послао је у мају 1943. начелнику Штаба комбинованих операција приручник: »Насипи у мору за употребу на отвореним обалама«. Прва реченица гласи: »Насипи

Горе: Савезници су у Британији направили вештачке кесоне од армираног бетона које су назвали »феникс«.

Горе десно: Оштећена вештачка лука у Ламаншу. Доле десно: Вештачка лука испред Ароманша.

морају да се дижу и спуштају заједно са плимом и осеком«. А последња: »О овом питању нема шта да се дискутује; тешкоће говоре саме за себе«. Месец дана касније тим плановима за изградњу насипа додани су разбијачи таласа и бране. У септембру је издата наредба за градњу. Пред сваким од пет одсека десанта ће паралелно

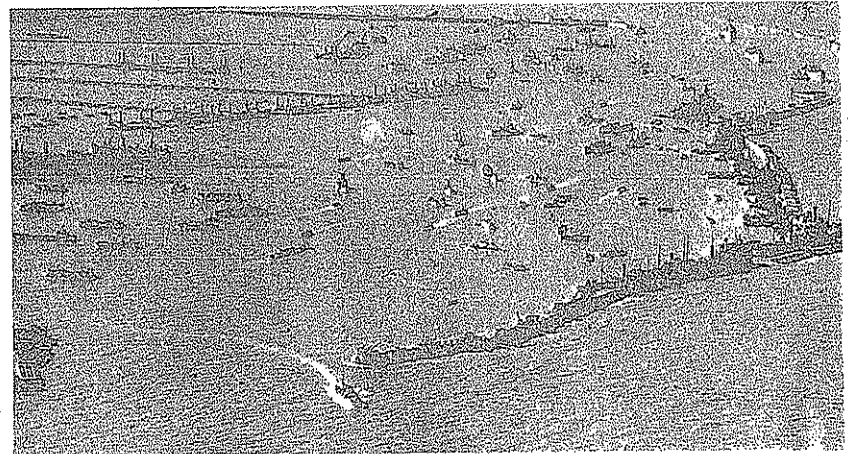
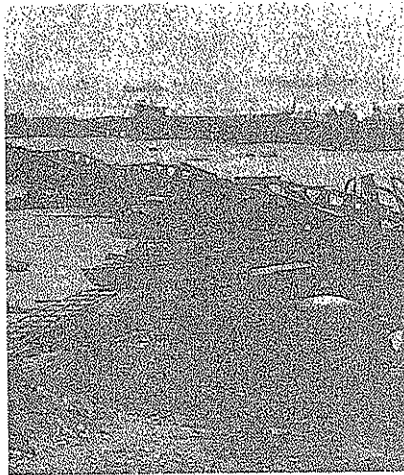
са обалом и 1200 и 1400 метара у море ићи по једно вештачко сидриште »Гузбери«, које се састоји од реда блокова бродова, такозвани »корикобс«, и армираног бетонских блокова, званих »феникс«. Блокови бродова састављени су од шездесетак старих, скоро неупотребљених трговачких бродова и неколико ратних, којима ће при доласку у Нормандију експлозивом да се пробију рупе у кориту и чим њихова кобилица стигне на дно мора, посада ће напустити брод. Блокови од армираног бетона (кесони) били су различитих величина, зависно од дубине мора у коју ће бити постављени. Највећи су били 60 x 16 метара, високи 18 метара и тешки

6000 тона. Били су велики као кућа на пет спратова. Ово потапање огромних бродова трајало је свега тридесет минута.

У новембру 1943. године одлучено је да се два од пет вештачких сидришта преправе у вештачке луке, које ће бити назначене само шифрованим именом »Малбери«, и то »Малбери А« за амерички одсек десанта »Омаха« и »Малбери Б« за британски одсек десанта »Голд«. У трећој недељи инвазије требало је да имају капацитет истоваара од 7000 и од 5000 тона. На спољној страни вештачког пристаништа поставиће се ред гвоздених пловила која ће да приме најјачи ударац таласа. За величину и форму вештачког пристаништа је изабран Довер као пример, где полукружни, у море уграђен насип са два отвора (за саобраћај који улази и излази) опкољава луку. У сваком вештачком пристаништу ће се налазити по три пристаништа (кеја) за искрцавање, дугачка девет стотина метара, (названа кит-кејови) са пловешним испустима преко којих ће моћи да прелазе на обалу и тенкови од 25 и 40 тона. Овај огромни пројект, за који је утрошено два милиона тона гвозђа и бетона, завршен је на време. Предвиђени бродови за вештачка сидришта, међу којима холандска крстарица »Суматра« и француски бојни брод »Курбек«, пошлци су 31. маја 1944. на свој последњи пут у луку Обан у западној Шкотској, која је била зборно место. Већ дан после десанта су три таква брода била потопљена. Дан касније стигла су још три таква брода на њихова места, а поред тога су тада три кесона спуштена у море у прво гвоздено пловило за одбијање таласа. И поред немачке ватре, изградња вештачке луке текла је готово потпуно по плану. Необична је била жестина којом су Немци недељама нападали француски бојни брод »Курбек« бомбама из авиона, артиљеријским гранатама и торпедима. Седамдесет и другог дана после десанта два пута су торпедима погодили циљ. То је значило још неколико екстра рупа у кориту бојног брода, но овај је остао да лежи као прикован. Чак ни тада Немци нису схватили да је »Курбек« без посаде и без оружја. Савезници су ту њихову забуну појачали тиме што су са друге стране брода држали један мали брод, који Немци нису могли да виде, а који је понекад испалио неколико хитаца. Што је било могуће већи број приобалних бродова и десантних чамаца добио је наређење »да се исуши«, што значи да се при плимци насука на обалу, затим да се истовари при осеци на тада суву обалу, и поново отплови при следећој плимци. Првих десет дана функционисала су вештачка пристаништа. Капацитет истоваара све је више растао и постојала је нада да ће се првобитни заостатак надокнадити. И поред тог заостатка, количина материјала која је допремљена на обалу била је импозантна. На одсесима »Утах« и »Омаха« је, на пример, до 18. јуна искрцано на обалу 315.000 људи, 40.000 возила и 116.000 тона материјала.

Одједном је 19. јуна у осам часова ујутро барометар нагло опао. Дигао се североисточни ветар, од три бофора. Јужски ветрић добио је јачину од пет, па затим од

осам бофора. Ускоро је беснела олуја која ће се у британској и америчкој војној литератури писати великим словима: »Велика олуја«. Насред Ламанша невреме је захватило 22 тегљача са »кит-кејовима« и кесонима. Каблови су пуцали, а двадесет и један шлеп био је изгубљен. Из британског вештачког пристаништа су велики бродови журили ка отвореном мору. Посаде противавионских топова на великим армираним блоковима морале су да напусте своја места. Сва двадесет и четири гвоздена пловила за заштиту од таласа су побеснела и ударала у обалу. Али од двадесет и четири кесона само четири су се распала. Шеснаест потопљених бродова

остало је на својим местима.

Америчко вештачко пристаниште је било много више угрожено. Оно се и налазило баш тамо где је центар олује ударао у линију обале. Каблови заштитних пловила су пукли и сударали се са кесонима који су се ломили. У прецуној луци, откачени бродови лупали су о »кит-кејеве« и затим су се олуцине бродова и делови кејова заједно насукавали високо на обалу. Од двадесет понтона само је један остао употребљив. Током недеље пре олује, истоварено је на одсеку »Омаха« просечно 1970 возила, 7670 тона материјала и 11.430 војника дневно. Двадесет и другог јуна, на најтежи дан, се искрцавање 93%

од планираних возила, 94% предвиђеног материјала и 97% планираних војника смањило скоро до нуле. Док је тог дана беснела олуја, адмирал Керк правно је тужни биланс, а онда саветовао: појачати вештачка сидришта, остатак америчког вештачког пристаништа отписати. Генерал Гел (његово име значи оркан!) и друге важне личности, сагласиле су се са Керковим мишљењем. Пала је одлука да се вештачка сидришта на одсеку »Омаха« појачају са дванаест бродова, да се заштитна пловила не замене, а да се остаци »кит-кејова« пренесу на британско вештачко пристаниште ради оправке тамошњих кејова. Олуја је угрожавала још више место где се налазила савезничка муниција, јер је 19. јуна, три часа пре но што се дигао ветар, отпочео велики амерички напад на Шербур. Американци су ваздушним путем, током три дана, пребацивали пет стотина тона муниције дневно. Осам приобалних бродова са муницијом добили су наређење да се насукају на обалу како би се истовар убрзао. Из британских вода је позвано пет »либерти« бродова, који су већ били натоварени муницијом. У Нормандији су противтенковски и противавионски дивизиони, који су располагали довољном количином муниције од 90 и 66 тт, привремено преузели задатак земалске артиљерије, тако да се мањак артиљеријских граната више није толико осећао. Четвородневно невреме погодило је 800 бродова транспортне флоте. Упрегнувши све расположиве снаге, за недељу дана је шест стотина пловила оправљено. На улуб-

љења, неопасне посекоштине и друга оштећења на спољњем изгледу није се гледало: шест стотина пловила опет је пловило. Током друге седмице после олује »опоравило« се и стотину других бродова, па су и они могли да товаре и шлове. Двадесет и трећег и двадесет и четвртог јуна први пут су бродови истоваривали у малим лукама Гранкама и Изинија. Те две луке, између одсека »Утах« и »Омаха«, могле су на дан да прихвате 3500 тона. Ајзенхауер је добио из Вашингтона екстрателешку »либерти« бродова и десантних бродова типа LST за транспорт возила и тенкова. Смањење флоте приобалних бродова, планирано за 18. јули, је одложено.

Последње седмице јуна одсек »Омаха« прихватио је 13.500 тона, а одсек »Утах« 7000 тона дневно, што значи 115, односно 124 процента планираног капацитета. Исте седмице су капитулирали Немци у Шербуру, али је још месецима ова лука остала последња на листи капацитета истовара за америчке потребе.

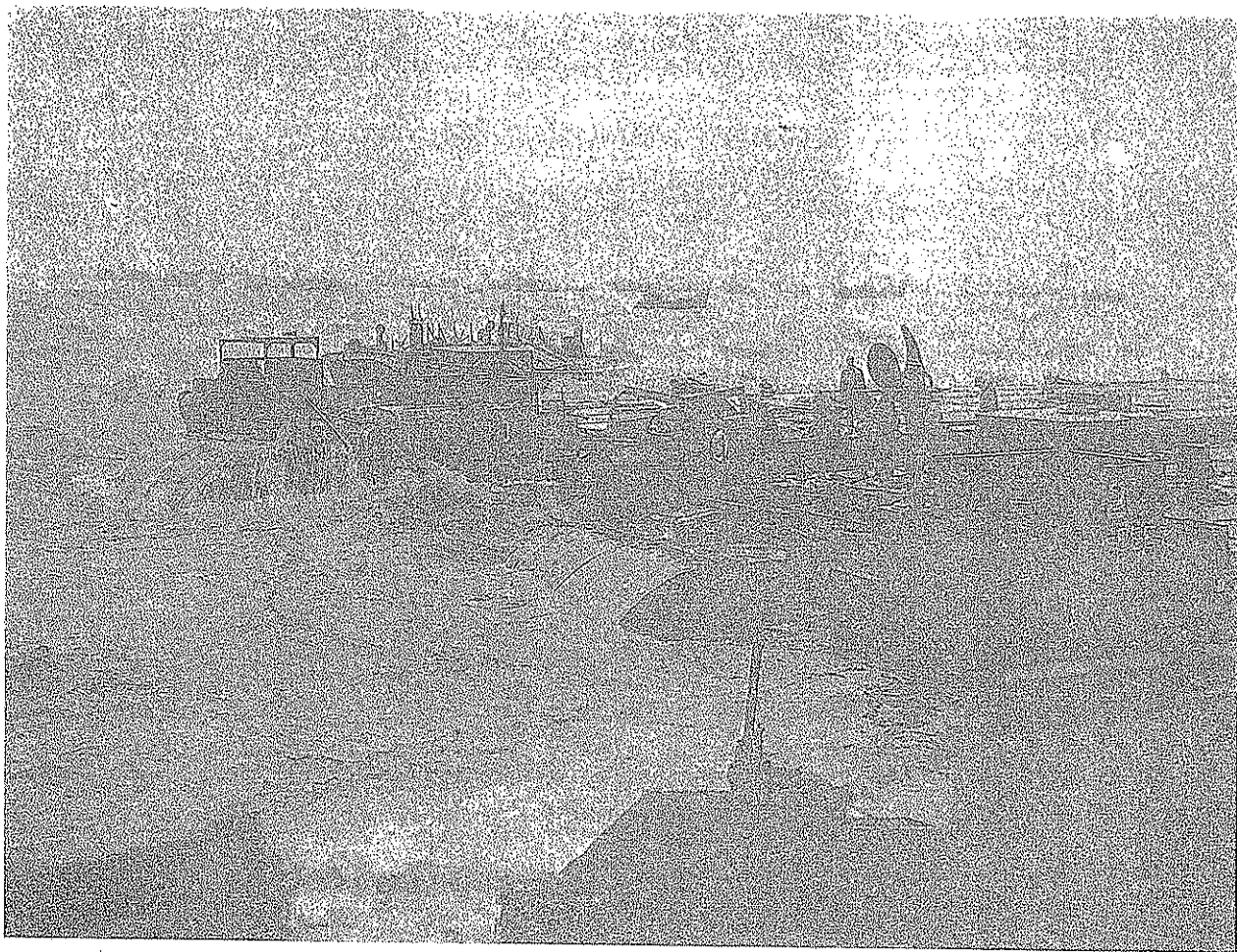
»Исушење« мањих бродова одвијало се све успешније. Велики су се приближавали што више су могли обали, тада су помоћу чарка спуштали у воду десантна возила на 40 до 52 метра дуге понтоне и десантне чамце типа »патка«.

Нема механизованог рата без POL: »Petrol, Oil, Lubricants«, тј. бензина, уља и

Двадесет и петог јуна био је готов поморски нафтовод код Порт ан Бесена, другог јула и до Сент Онорине, а 14. јула су оба већ удвостручена. На источној страни одсека »Омаха« завршена су три мања нафтовода. Када се испоставило да се још неће моћи допрети до Шербура, повећан је капацитет »томболе« од 9700 на 25.500 тона. Од танкера су постављене цеви ка унутрашњости Француске, према Бларију и Бронеју као и према Куломбу, где ће копнену војску, односно ваздухопловне снаге снабдевати керозином, уљем и мазивом. Крајем августа је у Нормандији допремљено 175 милиона литара горива путем система »томбола« и 181 милиона литара у

довоз из Шербура, камо је бензин стизао са острва Уајт преко нафтовода широког осам центиметара, а дугачког сто километара, положеног по дну океана преко Ламанша.

Олуја од 19. до 22. јуна погодила је више Американце него Британце, чије вештачко пристаниште, захваљујући пространим пешчаним пливацима, није било толико рањиво, а било је и солидније саграђено. Интересантно је да се погледа колико и како брзо су се Американци већ крајем јуна били опоравили од овог удараца. Са искривањем војника на одсецима »Омаха« и »Утах«, 19. јуна план је подбачен за 12 процената, 22. јуна за 22 процента,

US Army

мазива. Танкови свих бродова који су стизали у Нормандију били су пуни бензина, уз то су имали и три до пет канти за бензин, у свакој по четрдесет литара бензина. Снабдевање мостобрана одвијало се помоћу буради од чега се убрзо развио тзв. систем »томбола«. Осмог јуна, пре изласка сунца, амерички командоси освојили су малу луку Порт ан Бесен, а седам дана касније стигао је конструкциони материјал за »томбола«-танкове за уље и бензин. Иста таква инсталација подигнута је три километра даље код Сент Онорине. Танкери усидрени пред обалом примили су бурад помоћу цеви које не тону ни када су пуне, те им дакле, нису потребни понтони.

Са скелами названим »Рино« одржавао се саобраћај између десантних бродова и обале. После јаке олује 19 од 20 таквих скела на сектору »Омаха« постало је неупотребљиво.

бурадима — довољно у пуној мери. Када је дошло до великог продора у срце Француске, ситуација се радикално изменила. У јуну и јулу савезничке армије су мислиле у стотинама метара и надале се да ће да имају довољно муниције, крајем августа мислиле су у стотинама миља и надале се такође да ће имати довољно уља и бензина — писао је тада један од америчких извештача. У међувремену почео је и

а 30. јуна још увек за 22 процента. Са пребацивањем моторних возила стање је било следеће: 19. јуна заостали су за планом 33 процента, 22. 43 процента, али је то 30. јуна било смањено на 34 процента. Са материјалним потребама је стање било повољније: 19. јуна заостајање је износило 29 процената, 22. јуна 43 процента, а 30. јуна још само 20 процената. Ови резултати су постигнути, поред осталог, захваљујући и заштитним кишобранима савезничког ваздухопловства које је између 6. и 30. јуна извело 163.400 летова. У истом периоду немачко ваздухопловство постигло је само осам процената у односу на савезничке летове.

КААНА

ГЕНОТАР ГРУХМАН

Foto: Heinz Spemann

У данима и седмицама после 6. јуна, највећи проблем немачког војног руководства било је довођење резерви на фронт инвазије у Нормандији. У сектору Баје-Каан су Британци и Канађани већ 6. јуна могли да оформе комбиновани простор искрцавања. Тамо је 7. јуна упућен штаб Оклопне групе »Запад« под генералом Гајром фон Швепенбургом. Његов задатак је био да поново отпочне напад који је 6. јуна био прекинут. Овај напад је извела 21. оклопна дивизија код Каана у сарадњи са придошлим снагама 12. СС оклопне дивизије и Оклопне наставне дивизије, које су заједно сачињавале Први СС оклопни корпус. Њихова је намера била да фронт

Немачки падобранци иза једног противтенковског топа на положајима код Карантана који је Ромел хтео да задржи да би спречио спајање америчких мостобрана.

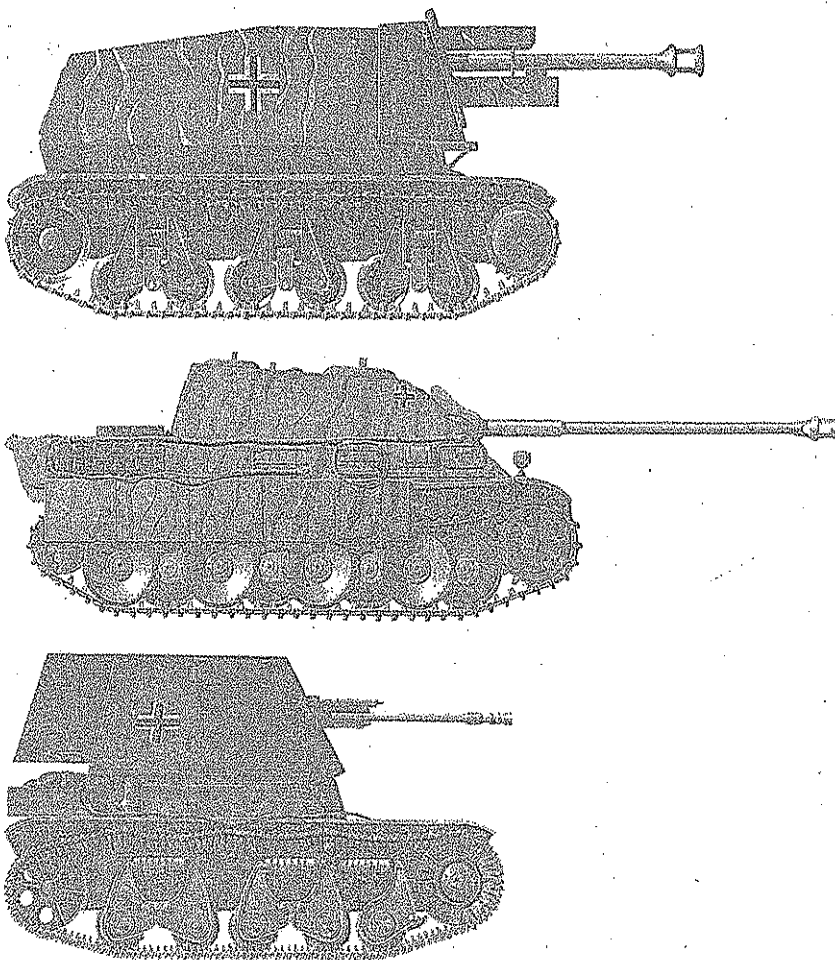
инвазије расеку на два дела. Због савезничких напада из ваздуха напад немачких оклопних дивизија је закаснио, па је почео тек 8. јуна, када су стигли и предњи делови Оклопне наставне дивизије. Пошто је освојен мали простор, напад се зауставио због непријатељске ватре, па су немачке оклопне дивизије биле приморане да пређу у одбрану. По плану је Оклопна наставна дивизија после доласка у сектор Бајеа требало да поново освоји град, али се код

Тили-сир-Села такође зауставила због жестоке артиљеријске ватре. Пре него што је 11. јуна пала ноћ, 1. СС оклопни корпус припремио је нови напад код Каана. Али од овог напада Немци су морали да одустану, јер су се Британци дан раније пробали јужно од Бајеа у правцу Вилер-Бокаж. Убрзо пошто је ова вест стигла у штаб оклопне групе »Запад«, штаб је уништио киша бомби. При томе су погинули главни официри, а генерал Гајр фон Швепенбург је био рањен. Затим је сектор предат немачкој 7. армији, која је привремено одустала од плана да изведе концентрисани противнапад; морала је да ангажује све снаге 1. оклопне дивизије у из-

градњи јаког одбрамбеног фронта. Маршал Ромел, командант Групе армија »Б« (7. и 15. армија), сматрао је да највећа опасност прети од продора Британаца код Каана, чиме би се Савезницима оставио пут ка Паризу. Зато је од Врховне команде оружаних снага затражио пешадијске дивизије које би требало да се преместе са обале Ламанша (15. армија) у сектор Каана, како би могао да их употреби на фронту, и да истовремено повуче оклопне дивизије ради њиховог суделовања у активним дејствима. Како су, међутим, све до краја јула Хитлер и Врховна команда и даље очекивали да ће Савезници на обали Ла-

напредовање Американца према Сен Лоу. Када је, 10. јуна, 352. дивизија морала да се повуче, настао је на фронту отвор ширине 15 километара, између ове и Оклопне наставне дивизије. То је било између Берињна и Тили-сир-Села, северно од Комона. У почетку, је овај отвор могао да се попуни и једним јединим извиђачким батаљоном 17. оклопно-гренадирске дивизије. Главне снаге батаљона су међутим још увек биле на путу из Сомира, јужно од Лоаре. Када су најзад стигле на одредиште, биле су преко потребне Немцима код Карантана; и зато је позвана 2. оклопна дивизија из Амјена да она попуни отвор. Ова

»Утах«, Немци су, 7. јуна код Сент-Мер-Еглиз такође морали да пређу у одбрану. У међувремену, 709. дивизија, под генералом-лајтнантом фон Шлибеном, изградила је одбрамбену линију да би спречила Американце да се даље пробију ка Шербуру, на северу полуострва Котантена. При томе су јој помагале јединице ненападнутих положаја на источној обали Котантена и јединице 243. дивизије у северозападном углу полуострва. На јужном делу мостобрана сектора »Утах« немачки 6. ваздушно-десантни пук под мајором фон дер Хајде је такође морао да се ограничи на одбрану Карантана, када је пропао напад

Још 1940. немачки конструктори су радили на томе да противтенковске и пољске топове монтирају на шасију тенка. При томе се употребљавао и трофејни материјал. Године 1943. појавило се овде приказано оклопно самоходно оружје са пољским топом 105 mm. Монтиран је на шасију француског тенка »хочкис X 35«. Ово оруђе, које је тежило девет тона, и поред свог незграпног изгледа, било је добро и првенствено је употребљено на француском фронту, јер је на другом месту било прилично тешко да се добију резервни делови.

Немачка противтенковска самоходка типа »јагдпантер« (ловац тенкова) била је верзија тенка »пантер«. Појавила се 1944. на фронту у Нормандији. Са својим наоружањем, топом од 88 mm и једним митраљезом чини се да је био један од најбољих немачких ловаца на тенкове. Убрзо се појавио и на другим фронтovima, где је успешно дејствовао. Ловци тенкова су се за време рата усавршили. То су били противтенковски топови који су били монтирали на шасију тенка и тиме добили потребну покретљивост.

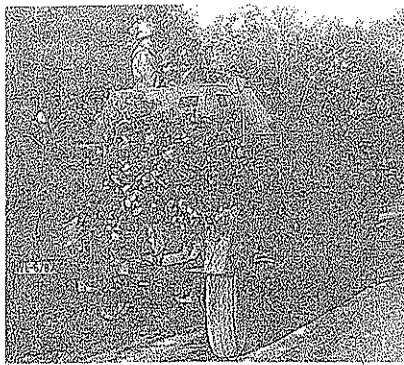
Поред ловаца тенкова, за време другог светског рата појавила се и механизована артиљерија: пољски топ монтиран на шасију тенка, захваљујући чему је могао брзо да мења положаје. При конструкцији овог оружја Немци су употребили трофејни материјал из 1940. и 1941. године. То је био случај и са овим тенком »рено — Р 35«, који је први пут употребљен у Нормандији, и то као тенк и као ловац тенкова, а био је опремљен топом од 47 mm.

манша да изведу још један десант, забрањен је одлазак и једне једине дивизије 15. армије, све док се за то не би издала изричита наредба. Због таквог става Врховне команде, морала су се довући појачања из Бретање, која је била много удаљенија, па чак и из области јужно од Лоаре. Ове јединице су ишле тако споро, да војници 84. армијског корпуса генерала Маркса, који су стајали пред америчким фронтом, нису могли да спрече да америчке и британске трупе, у ноћи између 8. и 9. јуна, не успоставе контакт код Порт ан Бесена. Савезници су потпуно онемогућили немачку 352. дивизију која је морала да спречи даље

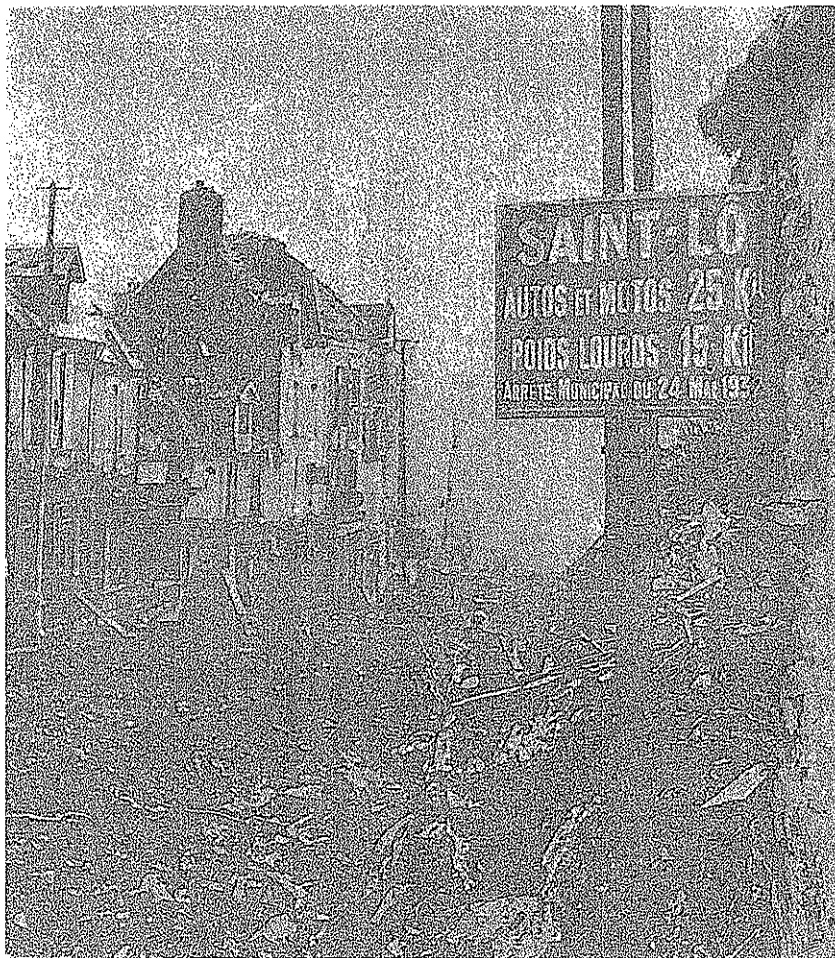
дивизија није, међутим, могла да стигне пре 13. јуна. Тако су Немци заиста могли да говоре о срећи што је отвор био на тачки где су се Британци и Американци спојили, тако да Британци нису то уопште приметили и наставили су да концентришу своје нападе на Каан. После свог доласка, 2. оклопна дивизија је, 13. и 14. јуна, напала западно од Вилер-Бокажа и потиснула је непријатеља према северу. Али, тамо је напад заустављен због концентрисане артиљеријске ватре. Када су немачки напади против америчких десантних трупа наишли на много јаче борбене снаге на мостобрану сектора

код Сент-Мер-Еглиза. Ромел је сматрао да је одбрана Карантана била неопходна да би се спречило спајање два америчка мостобрана, као и пробијање Американца у југозападном правцу ка Лесеју, јер би се тиме полуострво Котантен одсекло. Ујутро, 7. јуна, Ромел је добио вест да су на сектору Кутанс-Лесеј изведена искрцавања из ваздуха. Зато је наредио да се тамо премести неколико дивизија да би се спречило изоловање Котантена. Радило се о 17. оклопно-гренадирској дивизији из Сомира, 77. дивизији из Сен Малоа, и 3. ваздушно-десантној дивизији из Кареа у Бретањи. Ма-

јор фон дер Хајде је добио изричито наређење да задржи Карантан са својим пуком падобранаца и деловима 1058. пука све док не стигну јединице 17. оклопно-гренадирске дивизије. Двадесет и четири часа касније се испоставило да је вест о десанту код Кутанса и Лесеја нетачна. У међувремену се 17. оклопно-гренадирска дивизија покренула, али је тај покрет знатно успорен нападима из ваздуха и диверзантским акцијама француског покрета отпора. Претходница ове дивизије стигла је зато на бојиште западно од Карантана тек увече 11. јуна. Али, фон дер Хајде је због недостатка муниције морао да оду-

наређења пала су у руке Немаца. Из њих су они видели будуће најважније циљеве дејства Американаца, а то су били: Шербур и Сен Ло. Трећа ваздушно-десантна дивизија, која је важила за елитну јединицу, пристигла је 10. јуна, да би одбранила Сен Ло. Успоставила је заједно с остатком 352. дивизија одбрамбени појас јужно и западно од овог града. Као појачање су послани из Бреста у Бретањи брзопокретни делови 353. дивизије, затим 265. дивизија из Лорјана и 274. дивизија из Редона. Због непрекидних напада из ваздуха, један део ових трупа стигао је тек 16. јуна. Немци су успели да задрже у својим рукама ову

Горе: Немци су учинили све што су могли да би зауставили напредовање Савезника у северној Француској, и сањали су чак и о повлачењу десантних јединица са мостобрана. Са свих страна брзо су довучена појачања и око многих места водила су се жестоке борбе.

стане од одбране Карантана и још у току дана га је предао. Повукао се на одбрамбену линију југозападно од Карантана и тамо су његове јединице на изричиту наредбу Команде »Запад« у току ноћи из ваздуха снабдеване муницијом. После свог доласка, тек 13. јуна, 17. оклопно-гренадир-

Средина горе: Град Сен-Ло који је у борби имао кључну позицију и био један од најважнијих америчких циљева у почетној фази борбе, Немци су жестоко бранили. Због тога су га Савезници снажно бомбардовали. Ово су рушевине града који је потпуно уништен.

ска дивизија могла је да пређе у противнапад и да покуша да поново освоји Карантан. Али, ова акција није довела ни до каквог резултата, а тиме је пропао последњи покушај Немаца да спрече спајање два америчка мостобрана.

У прва два дана десанта, два савезничка

Сасвим горе: За време искрцавања и операција у Нормандији, Немци су морали да дејствују практично без помоћи из ваздуха. Против непрекидних и интензивних напада савезничких авиона могли су једино да се заштите противавионским топовима као што је овај једноцевни »флак«.

област фронта, јер су Американци од 18. јуна концентрисали пажњу на освајање за њих тако важног Шербура.

На полуострву Котантену су јединице под командом генерал-лајтнанта фон Шлибена, од 9. до 12. јуна држале у својим рукама одбрамбену линију северно од Сент-Мер-

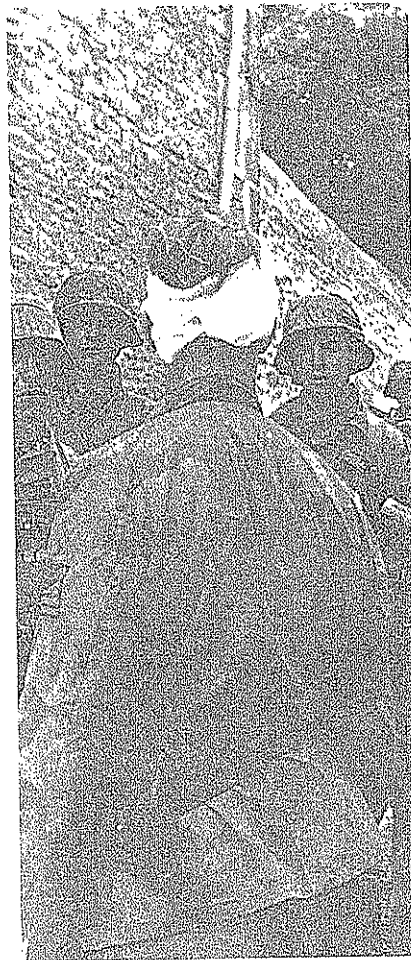
-Еглиза с једне на другу страну обале полуострва.

Фон Шлибен је располагао шароликим јединицама 709, 243. и 91. дивизије, а на још откривену западну страну фронта требало је да дође 77. дивизија из Ле Ама у Бретањи. Претходница ове дивизије стигла је 10. јуна у сектор Валоњ. Американци су већ 9. јуна преко Мордереа формирали мостобран код Сент-Мер-Еглиза. Ово је било могуће због слабог отпора растурих јединица 91. дивизије које, поред осталог, нису имале ни довољно муниције. Како су сада могли да се пробију даље на запад, било је лако могуће да ће полуострво да буде одсечено, што би значило да ће јединице 7. армије бити раздвојене. Маршал Ромел и генерал Долман (командант 7. армије) предложили су да се јединице које се налазе на Котангену благовремено повуку у јужном правцу. Али, Хитлер ни по коју цену није хтео да лука Шербур падне у руке Савезника, па је наредио да се 77, 709, 243. и остаци разбијене 91. дивизије у борби повуку према северу да би бранили Шербур. Када су Американци, 16. јуна, прешли преко Дува и пробили се преко Сен-Совер-ле-Виконта ка западној обали Котангена, Долман је на своју личну одговорност наредио 77. дивизији, да себи прокрчи пут ка југу, што је неколицина јединица ове армије и пошло за руком. Седамнаестог јуна је Хитлер био у Марживалу, северно од Соасона, сто километара североисточно од Париза. У Марживалу су још 1940. године били саграђени објекти за врховну команду одакле је требало да Фирер управља инвазијом у Британију. Тамо је најзад дошло до Ромеловог разговора са Хитлером. Овај разговор су Ромел и Рундштет веома желели да би постигли договор о мерама које би даље требало да предузму. Ромел је поднео нимало улепшан извештај о ситуацији, предлажући још једном да се све јединице повуку са Котангена, да се фронт код Каана премести до иза реке Орне и, коначно, да се повуку резерве са оближње обале Ламанша, јер сада више никако неће да дође до другог великог десанта. Хитлер је одбио све ове предлоге; указао је на пристизање резерви из јужне Француске и са фронта у Совјетском Савезу. Затим је дуго говорио о «одлучујућем» дејству ракета «Фау-1». Прве од ових ракета полетеле су на Британију у ноћи између 12. и 13. јуна гађајући Лондон.

Дан после овог разговора између Хитлера, Ромела и фон Рундштета, Американци су стигли у Барнвил на западној обали полуострва Котангена и оданде су кренули у северном правцу. У међувремену је, 21. јуна, генерал-лајтнант фон Шлибен кренуо с остацима својих дивизија (77, 709, 243. и 91) назад на фронт према Шербуру, који је само недовољно био појачан. Главни делови његове четири дивизије су тамо жртвовани зато што је Хитлер издао наређење да се Шербур, ма по коју цену, брани до последњег човека, иако су, у ствари, ови војници били преко потребни да би онемогућили прилаз Котангену са јужне стране.

По плановима који су разрађени у Британи-

ји, француски покрет отпора је већ ноћ пре десанта отпочео са дизањем у ваздух путева и железничких пруга. Већ 7. јуна је прекинута 26 железничких веза, између осталих и линије између Сен Лоа и Авранша, Шербура и Каана. Четири стотине осамдесет и шест пута су у јуну нападиуте пруге. Половином тог месеца су савезничка авијација и групе покрета отпора уништиле или тешко оштетиле све мостове преко Сене и Лоаре. Деведесет процената железничког саобраћаја било је парализовано. У средњој и јужној Француској Немци су у међувремену морали да воде праве борбе са осталим припадницима по-

Фототека Спартанца

У својим покушајима да спрече савезничко напредовање у Нормандији, Немци су употребили јединице које су биле формиране од чланова националсоцијалистичке омладинске организације «Хитлерјугенд». Ово су «људи» СС оклопне дивизије «Хитлерјугенд».

крета отпора (партизанима). Због таквих акција је био прилично успорен марш 2. СС оклопне дивизије из Тулуза према Нормандији. Ова дивизија је 10. јуна, као одмазду — која ће постати симбол национал-социјалистичких метода терора у окупи-

раној западној Европи — село Орадур-сир-Глан потпуно савршила са земљом. Шест стотина становника је убијено на најстрашнији начин.

Недељу дана после савезничког искрцавања, немачка Врховна команда оружаних снага схватила је да само радикална промена њене стратегије може да спречи да се непријатељ из мостобрана не пробије и тиме отпочне брзе продоре, што би значило губитак Француске. Хитлер је већ начинио први корак одуставши од плана за офанзиву на совјетско-немачком фронту код Ковела. Други СС оклопни корпус са 9. и 10. СС оклопном дивизијом неће бити упућени на запад. Врховна команда је 13. јуна сутерисала Хитлеру да заборави ризик другог десанта и да свим расположивим снагама у Француској изда наредбу за офанзивна дејства. Шеснаестог јуна Хитлер је дозволио да се, у сваком случају, употребе две пешадијске дивизије из јужне Француске и даље две пешадијске дивизије 15. армије. Али, ове две дивизије могле би да крену тек када их смене две дивизије које треба да дођу из Норвешке и Данске. Четири пешадијске дивизије упућене су да замене три оклопне дивизије које би се повукле са фронта да би се најзад извело масовни оклопни напад на мостобран, заједно са 1. СС оклопном дивизијом, која је дошла из Белгије, 2. СС оклопном дивизијом, из јужне Француске и обе оклопне дивизије које су стигле из Совјетског Савеза.

Двадесетог јуна је фон Рундштет добио наређење Врховне команде да припреми велики напад и разбије америчке јединице код Балроа. Њему је наређено да између британског и америчког сектора напредује на север ка Бајеу и затим да пробије британски мостобран западно од Орне, јер се сматрало да је ово једноставније. Али, од изабраних јединица тада још нису стигле 1. 9. и 10. СС оклопна дивизија, док су 12. СС оклопна дивизија и Оклопна наставна дивизија, прво, морале да на фронту буду замењене пешадијским дивизијама које би дошле из јужне Француске. Двадесет и шестог јуна је отпочео напад Британаца. Постојала је опасност да опколе Каан са јужне стране. Истовремено су Американци отпочели напад код Сен Лоа. Тиме су Немци поново били приморани да делове оклопних дивизија употребе за одбрану. Генералу Гајру и његовом штабу Оклопне групе «Запад», који је при планирању офанзиве поново ступио у акцију и који је сада упућен на сектор између Сене и Дроме, није ништа преостајало него да осталим јединицама 2. СС оклопног корпуса, 29. јуна да знак за напад на западни бок британских јединица. Овај напад је 30. јуна привремено окончан под ватром непријатељских тенкова, бродске артиљерије и ловаца бомбардера. Тог дана је немачка Врховна команда издала 7. армији наредбу којом је одбачен план да се савезнички мостобран ликвидира одлучним нападом. Речено је да је сада најважнији циљ да се непријатељ, по сваку цену, задржи на достигнутим положајима, чиме би се спречило да дође до његових брзих продора. Тако је крајем јуна 1944. други фронт постао чиниеница.

ИЗМЕЂУ ОЛУЈЕ И НЕВРЕМЕНА

др П. Р. А. ФАН ИДЕКИНСЕ

Невреме које се од 19. до 22. јуна 1944. године сручило на нормандијске обале чини се да је било предзнак олуја сасвим другог карактера, које су почеле ускоро да бесне у Штабу савезничких експедиционих снага и у разним британским и америчким штабовима. Центар ових олуја био је готово увек Монтгомери. У својим мемоарима он се жали: »... Нарочито су амерички аутори били врло критички расположени према британском руковођењу операцијама, а поготово према мени. Семе тешкоћа посејано је у Нормандији... « Монтгомерију је заиста више пута приговорено да грешити при извршењу плана освајања Нормандије и да је нарочито са освајањем Каана — циљем који је већ првог дана инвазије требало да остави! — показао неодговорну спорост. Ова предбацивања нису долазила само од Американца, већ, можда на првом месту, од Британаца. У круговима британског ваздухопловства, на пример, полагало се много на брзо освајање Каана и околине, јер би онда, како се очекивало, Британци могли овде да успоставе аеродроме. Ово такође објашњава зашто су поједини британски ваздухопловни команданти половином јуна јасно показали нестрпљење и жалили се што се по њиховом мишљењу на овом сектору искувише слабо напредовало. Могли су да се осврну на објашњење које је 7. априла Монтгомери дао генералима који су учествовали у операцији »Оверлорд« и у коме је заиста формулисано да је један од задатака британске 2. армије »освајање зоне погодне за изградњу аеродрома југоисточно од Каана«.

Овај део реченице Монтгомери не помиње у својим мемоарима, али зато доказује да није никада мислио да на источном делу савезничког мостобрана, тј. на сектору Каана форсира одлучујући продор. Првобитни план »КОССАК«, који је предвидео сличну стратегију, он није хтео да прихвати, и при дефинитивним припремама за операцију »Оверлорд« потпуно га је изменио. Али, он пише: »... Генерал Морган, који је направио план »КОССАК« је сада (јуна 1944) био заменик начелника штаба у Команди Савезничких експедиционих снага. Он је сматрао да је Ајзенхауер бог, и пошто сам ја одбио многе његове планове, мене је поставио на други крај небеских лествица (...). Морган и људи око њега нису пропустили ниједну прилику да покушају да убеди Ајзенхауера да сам се ја одлучио за

дефанзивно руковођење и да, вероватно, нећемо да се пробијемо ни на једном месту«. Монтгомери не говори ни много блаже о ваздухопловном маршалу серу Артуру Канингему, команданту британске 2. армије тактичког ваздухопловства. Већ дуго однос између Монтгомерија и овог амбициозног ваздухопловца није био добар. Он је горео од нестрпљења да докаже како његови авиони не служе само као ослонац борбеним снагама већ да могу да одиграју одлучујућу самосталну улогу у бици за Европу. Монтгомери је сматрао да ови тако жељени аеродроми у том моменту нису од одлучујуће важности: »Ако бисмо добили битку за Нормандију, дошло би остало, тако и аеродроми, већ само по себи (...). Канингем је хтео аеродроме да би победио Ромела, док сам ја хтео да победим Ромела да бих тиме добио и аеродроме у руке — но то питање није било толико важно«. Монтгомеријев начелник штаба генерал-мајор Гајгенд опоменио је више пута генерале британског ваздухопловства да не мисле да су могућности код Каана посебно добре, али то је било узалуд. И Немци су познавали значај овог сектора и све би учинили да не дозволе савезничком ваздухопловству да га исувише користи.

Преписка се искомпликовала јер је Канингем био добар пријатељ са маршалом ваздухопловства Тедером, који такође није био ватрени обожавалац Монтгомерија, а сада је, после Ајзенхауера, постао други човек у штабу Савезничких експедиционих снага. У њему мора да је Канингем нашао доброг слушаоца и, како Монтгомери претпоставља: »Све ово није остало без ефекта на Тедера. И тако је Морган добио присталицу у штабу Савезничких експедиционих снага — присталицу, који је био искуснији у рату од њега, мада не у рату на копну«. У штабу Савезничких експедиционих снага је, наравно, било и Американца који Монтгомерија нису волели као човека и војника. Говорили су са ниподаштавањем како је он мајстор у добијању битка које су други припремали, на пример Окинлек код Ел Аламејна, и тако се лако могао добити утисак да у Нормандији привремени командант савезничких сувоземних снага оперише исувише опрезно и премало користи, наоко, тако повољну ситуацију. Онима који су запамтили план операције по којем је инвазија отпочела, морало је да се чини да су акције

британских и канадских јединица код Каана сувише пасивне и бесциљне, ако би их упоређивали са не малим успесима Бредлијеве америчке 1. армије у западном делу Нормандије. Било их је који су отгужујући Монтгомерија претпостављали могућност: да ли ће британски генерал штедећи своје трупе да пушта да Американци ваде кестене из ватре?

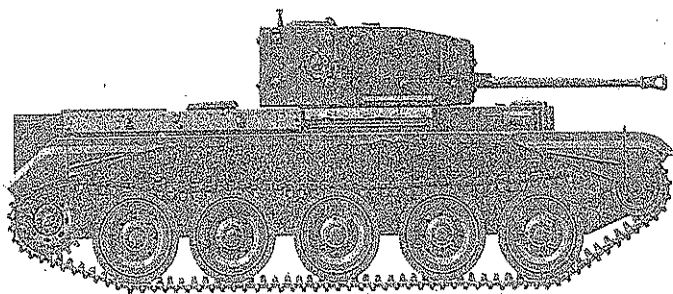
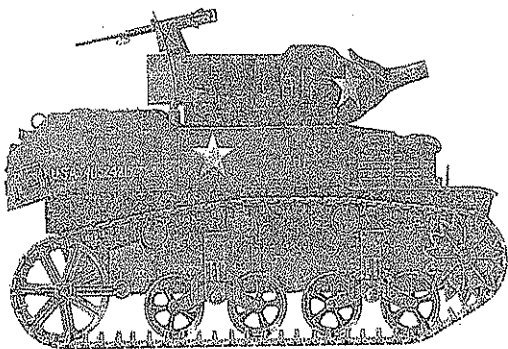
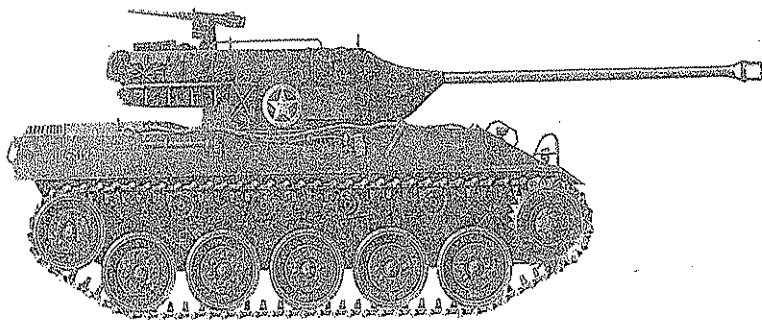
Ајзенхауер сигурно није припадао онима који су сумњали. Никада није изгубио поверење у Монтгомеријеву одаћност, али очигледно није остао имун на разноразна говоркања. Осим тога, његови погледи су се радикално разликовали од Монтгомеријевих. Као и његов претпостављени у Вашингтону, генерал Маршал, Ајзенхауер је био типичан присталица директне, офанзивне стратегије, са што већом снагом и на што ширем фронту, тако да непријатељ не би имао ни тренутак мира. Што се јуни више ближио крају, тако се и он све више бринуо о привидно незгодној позицији код Каана, и непрекидно је наваљивао на Монтгомерија да најзад форсира пробој. Уосталом, и Черчил се све више забринувао предвиђајући разноразне могуће проблеме, ако мали, али временом прекрцани мостобран не би убрзо био проширен и ако Савезници и даље не би могли да се служе лукама за дотур као што је, на пример, био Шербур. Новине и јавно мњење показивали су отворено незадовољство због ове ситуације која је неке, вероватно, подсећала на оно што се неколико месеци раније десило на мостобрану код Анција. Да ли је постојао ризик да савезничке армије, у малом делу Француске, који су до сада освојиле, постепено буду расечене и тучене? Шта је помагала надмоћ у људству и материјалу ако се ова предност не би искористила на најбољи могући начин. Неоспорно је било разлога за оваква размислања, посебно ако се те борбе посматрају са одстојања. По плану операције који је начињен, а садржавао је поједине етапе и фазе и датуме до којих је требало шта да се заузме, 23. јуна, тј. на седамнаести дан десанта требало је да се избјеги на линију Гранвил-Вир-Фалез-Каан, а Савезници су простор између ове линије и обале морали да држе чврсто у својим рукама. Петнаестог маја је сам Монтгомери изјавио да би се тек онда добио погодан мостобран одакле би могли да напредују крену даље у офанзиву. Ово је могло да се интерпретира као да је, на пример, Фалез морао да падне

Амерички ловац тенкова М 18 «хелкат» био је најбржи гусеничар свог времена. И поред своје тежине од 17 тона, постигао је максималну брзину од 90 километара на час. За своју надмоћ, ова самохотка може да захвали брзини и покретљивости. Самохотка је била опремљена једним 76 милиметарским топом. Појавила се 1944. и упућена је у Нормандају, где је тада недостајало противтенковских јединица (горе).

Насупрот већини механизованих оружја, амерички М-8 «генерал Скот» поседовао је куполу покретну на 360°. М-8 се састојао од једне 75 mm хаубице монтиране на шасију тенка М-5. Даље је био опремљен

једним митраљезом. «Генерал Скот», који је први пут ступио у акцију 1942. у северној Африци, оперисао је и у Нормандији и на другим фронтovima Европе (средина).

«Кромвел» је био британски средњи тенк који је заменио «крузедера» и у Нормандији издржао своје ватрено криштење. Одмах се испоставило да је овај тенк од 28 t, првенствено због сувише слабог наоружања (мана коју су имали готово сви британски тенкови) био слабији од немачких тенкова. Ни «тигар» као ни «пантер» нису имали никакве тежкоће са «кромвелом». Тенк је имао један топ од 77 mm и два митраљеза (доле).

од најважнијих немачких морнарничких утврђења у Луци, које је још одолевало. Немац је одговорио да не може да капитулира тек тако. Можда би амерички тенкови могли да испале пар салви, онда би у сваком случају његов понос био спашен! Овој молби се удовољило и ускоро је и утврђење заузето. Око четири стотине војника са својом опремом изишло је да се преда — да постану ратни заробљеници. Првог јула је сломљен и немачки отпор у утврђењима на крајњој северозападној тачки полуострва Котангена. За Котанген су вођене огорчене борбе, па и онда када је америчка 9. пешадијска дивизија, 18. јула, пресекла полуострво. И Американци су при довлачењу

материјала имали озбиљне сметње које је проузроковала олуја. Посебно је, повремено, недостајало муниције.

Карактеристике земљишта отежавале су покрет оклопних јединица. Мочваре и живице биле су препреке које ће америчке јединице посебно задржавати у следећим седмицама. Упркос Хитлеровој изричитој наредби да се подручје Шербура мора до крајности да брани, америчко напредовање ка овом граду се, ипак, релативно брзо одвијало. Бредли је био први који је признао да за ово највише може да захвали томе што је Монтгомери привукао на себе најбоље немачке дивизије у подручју Каана. Лука Шербур је још седмицама била не-

употребљива, због темељних рушења која су Немци извели. На тај начин освајање Шербура и није било од непосредног значаја за савезничко снабдевање. Ипак је тиме отпочео низ америчких успеха који су у очима многих били чиста супротног спором напредовању Британаца и Канађана. Док је Колинсов 7. корпус пројурио у северозападном правцу преко Котангена и савладао последњи безнадежни отпор, још увек је постојао ризик да Немци на јужном делу овог полуострва, у области пуној мочвара и живичних ограда, после на брзину допремљених појачања отпочну бескрајни рововски рат, баук првог светског рата. Бредлијева брига је, дакле, била да и овде његове јединице буду у покрету, да задржи иницијативу и да не дозволи Немцима да предахну. Одатле је и његова наредба од 24. јуна према којој је 8. корпус, под генерал-мајором Мидлтоном, морао да нападне дуж западне обале Котангена у правцу Кутанса, а 7. корпус би, одмах после чишћења Котангена, кренуо према југу да отера непријатеља из мочварних области око Карантана. При томе се морало и те колико пожурити, јер је већ све указивало на то да ће Немци до крајности да искористе јединствене погодности земљишта за одбрану.

Ромел је заиста очекивао жесток напад у сектору Сен Ло-Кутанс, али је и даље сматрао да је долина Орне најопаснија зона. Он се бојао да би се Савезници, ако би заузели Каан, пробили даље у правцу Париза. Зато је ово остала централна тачка његове одбране, где је Демпсијева 2. армија непрекидно нападала. Насупрот четрнаест Бредлијевих дивизија, на 80 километара широком америчком фронту, Ромел се једва усуђивао да постави својих седам. Али, јужно од Карантана, бројеви нису играли најважнију улогу. Мочварна област, испресецана ретким, исушеним путевима, онемогућавала је Бредлију да развије своју надмоћност, а осим тога су Немци у непрестаној киши наишли на доброг савезника, јер је невреме онемогућавало веће активности савезничких ваздушних снага. После договора са Бредлијем, Монтгомери је 30. јуна наредио да америчка 1. армија мора да помери положаје свог левог крила и да избије на линију Комон-Вир-Мортен-Фужер. Бредли је на првом месту поставио циљ да се дође до линије Кутанс-Комон, тако да би тиме добио повољне полажне положаје за општу офанзиву. Убрзо се, међутим, испоставило да је чак и ова, привремено ограничена, операција која је отпочела 3. јула снажном артиљеријском ватром, исувише амбициозна. Немци су заузели јаке одбрамбене положаје око Ла Еј-ди-Пуија, важног саобраћајног чвора у бреджуљастом пределу, који је потпуно владао околним мочварним простором. Напазио се баш на путу по коме је требало да 8. корпус напредује, па је зато убрзо био увучен у изнуравајуће борбе. Ла Еј је освоен тек 8. јула. Немци су имали велике губитке, али је њихов отпор остао и даље снажан. Четрнаестог јула је Бредли наредио Мидлтону да за сада прекине напредовање код Кутанса. Осми корпус није прешао ни 12 километара. Колинсов

US Signal Corps

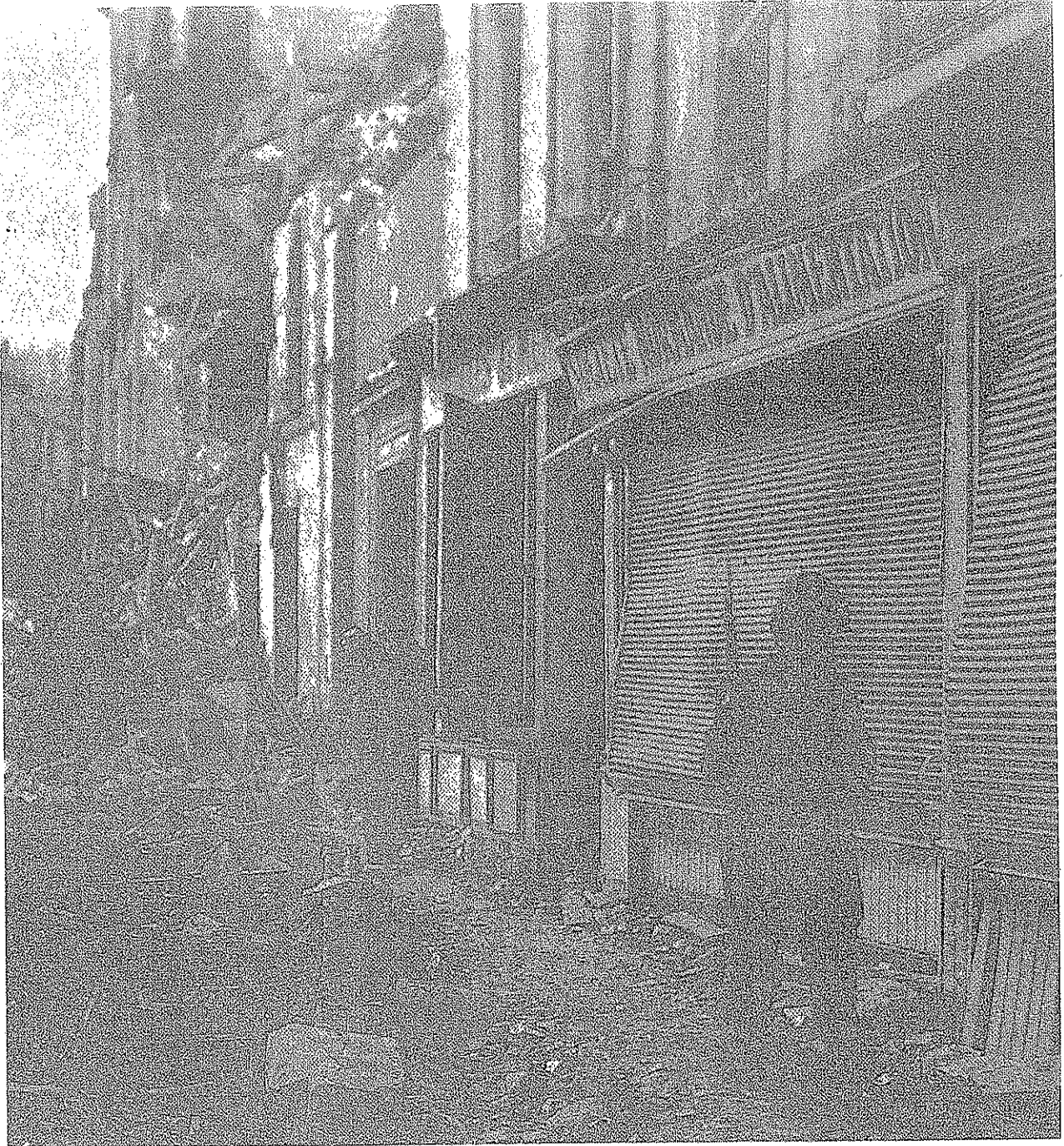
7. корпус се заглавио на неколико километара од Перјеа, а даље, на истоку, где су делови 19. корпуса на обе обале Вира покушавали да уклеште и тако освојен Сен Ло, успех је изостао све до 18. јула. На тај дан је, после огорчене борбе, заузет стратешки тако важан провинцијски град: због тешког бомбардовања и остале ватре претворен је у задимљену рушевину, која је загрпала готово хиљаду француских становника. Један дан касније се зауставила офанзива америчке 1. армије. Резултат је био незадовољавајући. Полазни положај за велико опкољавање није био нимало повољан. Истина, пратило их је низ недаћа, јер је било веома лоше време, немачке

снаге биле су неочекивано јаке, а било је и проблема са земљиштем који нису описани ни у једном војном приручнику. У међувремену критика на рачун Монтгомерија је пре порасла него што се стишала. Увече, 7. јула, је 467 бомбардера типа »ланкастер« и »халифакс« из британске Бомбардерске команде извело жестоко напаја на Каан. То је била демонстрација огромне снаге што је нарочито охрабрујуће деловало на британске и канадске војнике који су се следећег дана, најзад, пробили у вековима стари нормандијски град. Осмог и деветог јула је освојен Каан, мада само до реке Орне.

Предграђа јужно и источно од реке, Восел

и Коломбел, остала су и даље у немачким рукама. Објашњење да је напредовање успорено због многих кратера од бомби је, наравно, наљутило припаднике британског ваздухопловства.

Ипак ће ваздухопловство у следећим операцијама одиграти врло важну улогу. Десетог јула је Монтгомери још једном образложио своју стратегију у наредби: велики маневар продора према Авранцу извршиће америчка Прва армија. Бредви је због тога као полазни положај изабрао линију Сен Ло-Перје (операција »Кобра«). Ослонац маневра америчке Прве армије је сектор Каана где ће прво британска 2. армија да изведе ограничен пробој у правцу Фалса (Оле-

Горе лево: Да би уништили последње гнездо отпора, пешадија америчког 7. корпуса улази у Шербур који су Немци упорно бранили.

Доле лево: Један амерички тенк отварајући ватру напредује у правцу Сен-Лоа.

Горе: Каан, који је требало још првог дана иназије да буде освојен, пао је тек 9. јула, и то само делимично, у савезничке руке. И овај град био је у борби веома тешко оштећен. Војници су на опрезу, јер и у граду могу да буду сакривени снајперисти.

рација »Гудвуд«). На крају, да би се олакшао пут за продор, обема операцијама претходиће ваздушно бомбардовање простора где ће се ове операције извести. Операција »Гудвуд« почела је 18. јула, истог дана када су Американци освојили Сен Ло. Тог јутра је равно 2000 савезничких авиона, између Каана и Троарна, избацило 7700 тона бомби. По речима ваздухопловног маршала Малорија је то био »најтежи и најкоцентрисанији ваздушни напад који је икад изведен при пружању помоћи сувоzemним трупама.« Два дана касније су олуја и велики пљусак, који су терен претворили у непроходно блатиште, означили крај операције. Восел и Коломбел су били

освојени, Демпсијева 2. армија је удвостручила обим свога мостобрана на реци Орни. Монтгомери је показао да је задовољан. Поново је успео да велики број немачких дивизија задржи у сектору Каана. Сада се чекало на операцију »Кобра«. Али нада коју је подстакao својим неопрезним изјавама—пробијање до Фалеза, можда чак до Сене — није се обистинила па је чак и Ајзенхауер сматрао да операција »Гудвуд« није успела. Кругови ваздухопловства су били бесни: »Седам хиљада тона бомби за седам миља!« А у штабу Савезничких експедиционих снага су неки озбиљно разматрали могућност да се Монтгомери смени са своје дужности.

ОПЕРАЦИЈЕ САВЕЗНИКА ОД 25. ЈУЛА ДО 19. АВГУСТА 1944.

„ЦЕП КОД ФАЛЕЗА“

Д. СИНЕР

Битка која би за два месеца сатерала Немце до Рајне отпочела је хаосом с обе стране. По плану који је саставио Монтгомери, америчка 1. армија под генералом Бредлијем, требало је да се пробије јужно од Сен Лоа. Најпре је морала да се освоји цела Нормандија и онда почне опкољавање, које би се у будућности пружало чак до Сене. Пошто се у Нормандији показало да је терен тежак за напад на широком фронту, Монтгомери је наговорио Бредлија да форсира пробој на фронту широком четири километра између Марињџа и Сен Жила, два села јужно од Сен Лоа. Било је преко потребно да ваздухопловне снаге

Након пробоја код Авранша, Патенова 3. армија је кренула у правцу Бреста. Захваљујући француском покрету отпора, Американци су могли брзо да напредују.

направе отпор густим тепихом бомбардовања. Бредли је указао где да се то изведе. Тепих бомбардовања требало је да обухвати простор од два и по километра у ширину и шест километара у дубину чиме би ваздухопловне снаге у три таласа смрвиле немачки отпор. Напад би отпочео 20. јула, али због ниских облака пилоти нису ништа видели, па је решено да се напад одгоди, јер је бомбар-

довање морало да се изведе тако близу сопствених јединица да је била потребна оптимална видљивост. Четири дана касније изгледало је да се разведрило, али када је први талас од три стотине бомбардера кренуо, над Нормандијом се надвила магла. Отприлике половина авиона који нису могли благовремено да се позову натраг, извршили су напад са драматичним последицама. Део бомби је пао на америчке положаје сејући смрт и нанику. И следећег дана, када је напад дефинитивно отпочео, бомбардовање није изведено без грешака. На својим борбеним положајима три америчка батаљона су толико настрадала да су

њихови команданти изричито тражили да се напад одложи. Бредли је решио да настави. Брзо је на линију фронта послао неколико батаљона из резерве да би се попунили начињене рупе. Иако су таласи бомбардера, по послератним немачким изјавама, разбили око 70 процената немачког отпора — просечно је на сваки квадратни метар пао терет из једног авиона — напад се одвијао врло споро и тешко због хаоса који је настао на америчким положајима. Првог дана је освојено свега неколико километара терена. Бредли је умирио Ајзенхауера који је напето пратио ток операције, тврдећи да добитак у једној добро постављеној акцији може да се види тек следећег

дивизију од Сен Лоа у област Каана. После једног и по дана врло крвавих борби, Американци су пробили немачку одбрану између Марињиа и Сен Жила. Испоставило се да је тамо немачка одбрана била врло плитка, а иза ове немачке линије се налазила готово небрањена Француска. Првобитно се Бредлију допадало да се пробој заврши чишћењем нормандијске обале између Кутанса и Бреала. Али, када се видело да је немачка одбрана тако лако ломљива, биле су надокхват могућности на које се пре није мислило. Бредли је наредио својим јединицама да крену ка Авраншу и Мортену. После неколико дана се испоставило да су и ова места само полазне тачке

Двадесет осмог јула се Патон појавио у Нормандији. Америчка 1. армија, која је под Бредлијем израстала у сувише велику борбену снагу, подељена је у две армије: 1. и 3. армију. Заједно су сачињавале 12. групу армија чији је командант постао Бредли. Командант 1. армије је сада био генерал Кортни Хоџес. Патон је добио 3. армију. »Да се кладимо да ћу за пет дана да будем у Бресту са 3. армијом?«, изазивао је Монтгомерија. »У пет фунти« одговорио је непоколебљиви Британац који је видео на карти да су Патонове јединице удаљене од Бреста још добрих четири стотине километара. Тридесет и шест часова касније Монтго-

дана. Могло би да се помисли да су Немци били опоменути изванредним уводом за покушаје пробоја, али је немачки командант, фелдмаршал фон Клуге, био ипак убеђен да ће британска 2. армија под Монтгомеријем извести велику битку у Нормандији јужно од Каана. Тако је, 25. јула, британска 2. армија, коју су потпомагали делови канадске 1. и америчке 1. армије, прешла у напад. Немачка 7. армија, која је морала да врши притисак на савезнички мостобран у Нормандији и да најзад Савезнике баца опет у море — стајала је, тако рећи, лицем према Каану. Тако је фон Клуге 25. јула пребацио још једну оклопну

На путу према Фалезу једном рањеном канадском војнику указује се прва помоћ, у очекивању да буде пребачен у прелијалште.

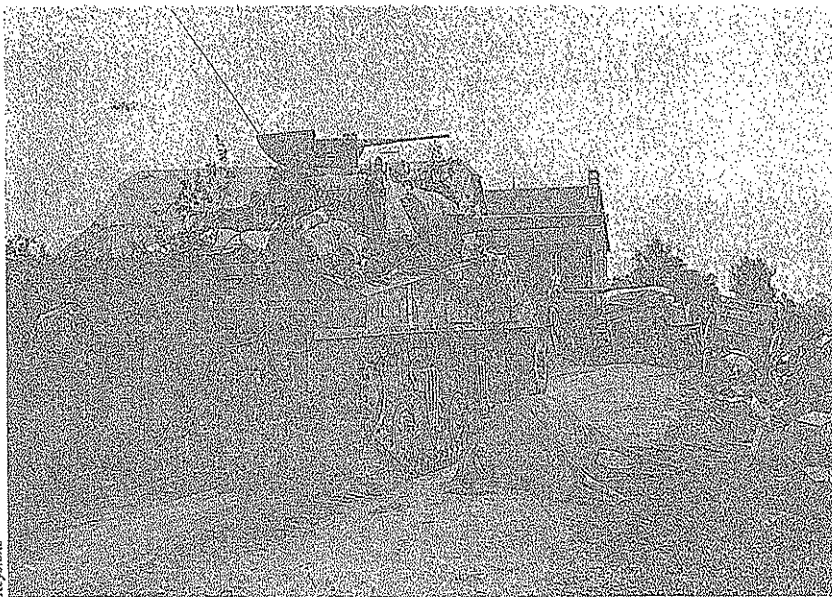
за даљи напад. Решено је да се у борбу убаца америчка 3. армија под командом генерала Патона. Њега су држали у резерви, јер је, како неки истичу, било тешко да се са њим сарађује. Осим тога неколико месеци раније он је сам себи навукао антипатију америчке публике, када је у новинама објављено да је Патон на Сицилији у болници ошамарио једног америчког војника.

мери је већ мислио да је сиромашнији за пет фунти. Патон не само да се пробио до Авранша, најјужније тачке Нормандије, већ је испод Авранша, код Понтгобола, нашао мали мост преко Селина. На запрепаншће пријатеља и непријатеља, Патон је натерао армију од сто хиљада људи да заједно са тенковима, возилима и другом опремом пређе преко моста. Дивизије су биле потпуно измешане. Они који су стигли до моста по путу који је био широк једва пет метара, прешли су мост, а са друге стране су пуковници и генерали поново сједињавали рацгтркане јединице у организовану целину која је у три колоне пројурила преко

Бретање. Отпор је био минималан, јер се тамо налазила добра и одморна армија француског покрета отпора, која је доласком Американца сама ослободила Бретању. Ипак је Патон изгубио опкладу, јер су се Немци у Бретањи једва борили и брзо се повукли у Брест, који је постао утврђење. Док је Патон открио да Брест може да се освоји само јаком опсадом, цели поход у Бретањи више није био интересантан. Он је неке делове оставио у Бретањи, а главним снагама своје армије је наредио да крену ка Лавалу и Ле Ману. За неколико дана је ратна слика француске западне обале потпуно измењена,

и Немци су се ужаснути питали — па чак и Хитлер у свом штабу у Источној Пруској — шта би могле да буду последице тог америчког пробоја? Опште опкољавање не само да је претило немачкој 7. армији — сто хиљада људи, седам оклопних дивизија — већ свим немачким јединицама у северној Француској јужно од Сене. Фон Клуге је предложио Хитлеру да се из те области што пре повуку на северну обалу Сене где би успоставили нову одбрамбену линију, али је Хитлер сулудо почео да виче да ниједан немачки војник у Нормандији не сме да да из својих руку ни метар земље. Хитлер је намеравао да у

Нормандији пређе у противофанзиву. Наредио је неколицини елитних корпуса који су код Калеа већ два месеца чекали на искрцавање Савезника, за које је Хитлер веровао да ће се тамо извести, да пређу у Нормандију. Уједно су журно покренуте две оклопне дивизије са југа да кроз средину Француске дођу као појачање противофанзиве. Хитлер је израчунао фон Клугеу да ће убрзо после 7. августа располагати у Нормандији са десет оклопних дивизија, колико је тамо било за време њихових освајања у мају 1940. године. На папиру је то добро изгледало, али када је фон Клуге, 7. августа увидео чиме у

K. Ostrom

US Signal Corps

Горе лево: Код Авраиша су Американци напредовали поред разорених сеоских имања и угинуле стоке.

Горе: Канађани су, под командом фелдмаршала Монтгмерија, успели да се,

16. августа 1944, пробију од Каана према Фалезу. Пошто су Американци са запада затворили обруч код Фалеза, остало је у окружењу равно 250.000 војника 5. и 7. немачке армије.

Горе десно: Генерал-лајфлиант Џорџ С. Патон је командовао америчком 3. армијом. Он се кљадно да ће за пет дана бити у Бресту.

Десно: Јужно од места Трема леже погинули Немци поред својих уништених возила.

стварности може да располагаже, izgubio je i poslednju nadu. Oklopne divizionije koje su dolazile iz daleka, saveznička avijacija tukla je bez prestanka pa su stizale u Normandiју тешко оштећене, или уопште нису стигле. Оне што су стигле у Normandiју, биле су углавном истрошене и најчешће нису могле да се употребе. Немцима је, уз много напора, пошло за руком да 6. августа увече за противофанзиву припреме 150 тенкова источно од Мортена. Хитлер је заклињао фон Клугеа да сачека са нападом док не дође још више тенкова: »Пусти нека Патон гура војнике кроз ту рупу код Авранша. Што више их тамо

прође, то више ћемо имати да сечемо«. Али фон Клуге је већ видео да је заостала америчка 1. армија отвор код Авранша пуном паром осигуравала дебелим зидовима које је и проширивала. Пре него што су Немци могли да пређу у напад, Американци су 6. августа освојили Мортен и тиме Немци више нису имали полазне рејоне за противофанзиву. Фон Клуге је одлучно да не чека дуже. У томе су га бодрили метеоролошки извештаји који су јављали да ће следећег дана да се спусти магла над бојништем, чиме би савезничке ваздухопловне снаге изгубиле могућност да се тактички умешају. Ноћу од 6. до 7. августа Немци су прешли

у напад код Мортена. Први циљ им је био да избију на обале Атлантика код Авранша. У почетку су имали успеха, јер је напад био изненадан. Неколико америчких батаљона је прегажено, а 800 Американаца је опкољено на једном брежуљку. Они су одбили да се предају, па чак и онда када је муниција почела да им недостаје, као и лекови и намирнице. Били су збијени на тако малом простору да ваздухопловне снаге нису могле да их снабдевају, и најзад је америчка артиљерија почела да упућује гранате напуњене муницијом и храном опкољеним војницима. Осам дана касније су ослобођени. Половина од 800 војника је

из свог штаба у Источној Пруској и даље инсистирао на нападу према Авраншу, због чега нису смели да одведу трупе из Мортена да би зауставили Патона код Алансона.

Борба на много фронтова добила је хаотичан карактер. Немци су сада били сиромашнији за једну илузију када је 1. армија, 12. августа, освојила поново Мортен и у тој мери проширила »врат боцк« да о немачком пробоју више није могло да буде говора. Патон је истог 12. августа оставио Алансон за собом журећи се ка Аржантану. Тамо је стигао следећег дана. Француске јединице у претходници Патонове армије

Немцима и Британце у море. Онда још једном могу да доживе Денкерк».

Бредли није хтео о томе да чује. Наредба Монтгомерија, који је још увек био командант и америчких јединица у Француској, гласила је да ће Американци да напредују до Аржантана да би тамо ступили у везу са јединицама које су се из Каана преко Фалеза пробијале на југ. То што су Американци пре Британаца били у Фалезу, за Бредлија није био разлог да предухитри савезника. Бесном Патону је наређено да не иде даље од Аржантана. Можда већ од 14. али у сваком случају од 15. августа Патон је могао код Фалеза да затвори обруч

су Савезници после 19. августа нашли 40.000 живих и 10.000 мртвих Немаца, а могло је да их буде сто хиљада.

Бредли је после рата своју одлуку којој су се сви противили бранио многим аргументима:

1. Да би Патон могао да иде даље ка Фалезу, требало је да добије наређење од Монтгомерија, јер је овај водио целу операцију.
2. Тиме што се напредовало даље него што је договорено, могло је да се деси да британске и америчке трупе на непознатом терену нападну једна другу.
3. Када би се обруч окружења брзо за-

стигле су после подне у 3 часа у Аржантан, где су их дочекала два француска полицајца који су им показали пут до немачких положаја.

Истог дана је савезнички напад на Фалез поново снажно отпочео, а битка, која је у извесној мери подсећала на убрзани снимак битке код Стаљинграда, била се крају. Изгледало је да је немачкој 7. армији суђено да пропадне. Могућности за продор Савезника кроз северно-француску равницу до Сене биле су велике. Патон је био пресрећан. Подсмехивао се спором напредовању Монтгомерија, а Бредлију је довикнуо: »Ја идем даље ка Фалезу и бацћу заједно са

Савезници су у бици код Фалеза заробили 40.000 немачких војника. Овде одводе део заробљеника, под страхом посада цинкова.

окружења, јер су његове претходнице већ 14. августа стигле у Фалез. Морао је да их повуче у Аржантан. Тек четири дана касније, 19. августа, углавном је био затворен »цеп код Фалеза« и немачка армија опкољена.

За та четири дана, која су Немцима била »поклоњена« успели су да извуку готово половину 7. армије из окружења, кроз отвор од једва десет километара. У »цепу«

творио, напетост у »цепу« била би толико снажна да би Немци форсирали пробој у јужном правцу, тачно кроз врло слаб амерички поредак.

4. Операција код Фалеза није била од пресудног значаја. Неочекивана могућност се наравно морала искористити, али ово није требало да доведе у питање много веће окружење код Сене.

Критичари Бредлија су сматрали да су аргументи три и четири противречни. Ако је амерички поредак био преслаб да поднесе немачки пробој, Патон сигурно не би могао да линију положаја још више сузи тиме што би наставио са много већим окружењем;

а то је баш било оно што је Патон хтео да уради по Бредлијевом наређењу. Из Аржантана је главна снага Патонове армије, заједно са целим штабом, скренула према истоку преко Дреа и Шартра. Циљ је била Сена са обе стране Париза. Дан касније се Монтгомери умешао. Шеснаестог августа је наредио да преостале америчке снаге у Аржантану оформе импровизовани армијски корпус. Канадској 1. армији је уједно наредио да се по сваку цену пробије на југ. Деветног августа увече су Пољаци (Прва оклопна дивизија) отерали Немце са падине код Шамбоа, источно од Фалеза, чиме је затворен последњи пут за повлачење не-

немачким јединицама је био тако велики, да је фелдмаршалу тек после двадесет и четири часа успело да ступи у контакт са својом врховном командом. Хитлер је мислио да је фон Клуге у тајности преговарао о капитулацији, те му је одузео команду. Место њега је поставио фанатика фелдмаршала Модела, којег је довео са фронта у Совјетском Савезу, да од Нормандије спаси шта је још могло да се спаси. Хитлер није мислио ништа боље од фон Клуге када је овај, рањен и изнурен, после свог доласка у Врховну команду, само могао да предложи да се 7. армија повуче из окружења, док је то још било могуће.

затворила клопку код Шамбоа, Модел је ипак ноћу између 20. и 21. августа форсирао пробијање. Две оклопне колоне су успеле да »деп код Фалеза« држе отворен током шест ноћних часова и хиљаде опкољених Немаца је побегло ка истоку. Бекство им је кратко трајало, јер се велико окружење до Сене ближило крају и савезничке ваздухопловне снаге су се потрудиле да још незаузети прелази преко Сене буду даноноћно под ватром. Од две хиљаде и три стотине тенкова који су стајали у Нормандији само је стотину стигло на десну обалу Сене. Хитлер је у северној Француској изгубио за неколико седмица пола милиона војника.

мачких јединица.

Док је Патон са својим колонама напредовао ка Паризу, а 2. британска армија скретала ка северу са циљем да избије на реку Сену код Елбефа, отпочело је уништавање последњег немачког отпора у »депу код Фалеза.«

Требало је доста драгоцених дана док је Хитлер схватио која катастрофа чека 7. армију. Спен од беса, сумњао је да га је фон Клуге издао, нарочито када је овај, 14. августа, нестао са бојишта и нису могли да га нађу целог дана. Фон Клуге је са својим оперативним делом штаба запао под савезнички ваздушни напад а хаос међу

Крајем августа 1944. је канадска јединица под командом мајора Карија освојила Сен Ламбер сир Див после тешких борби.

Два дана касније дошао је и Модел у Нормандији до истог закључка. Шкрипећи зубима, Хитлер је дозволио повлачење кроз отвор од десет километара који Бредли није хтео да затвори. Фон Клуге то више није доживео. На путу за Источну Пруску, где је морао да се јави Хитлеру, наредио је свом шоферу да стане у Мену. Прогутао је отровну капсулу и умро.

Када је пољска Прва оклопна дивизија

Два дана пошто је организовани немачки отпор у »депу код Фалеза« био сломљен, Ајзенхауер је посетио ову област. Касније је писао: »Борно поље код Фалеза може да се без колебања сматра једном од већих »кланица« овог рата. На путевима и пољима лежало је толико много уништене технике и људских и животињских тела, да је кретање било изузетно отежано. Четрдесет и осам часова после ових борби, прошао сам туда пешице и видео сам такве призоре да су вредни Дантеовог нера. Било је, буквално, могуће кретати се стотинама метара, а да се при томе не гази ни почему другом до по мртвом и већ натрудом месу.«

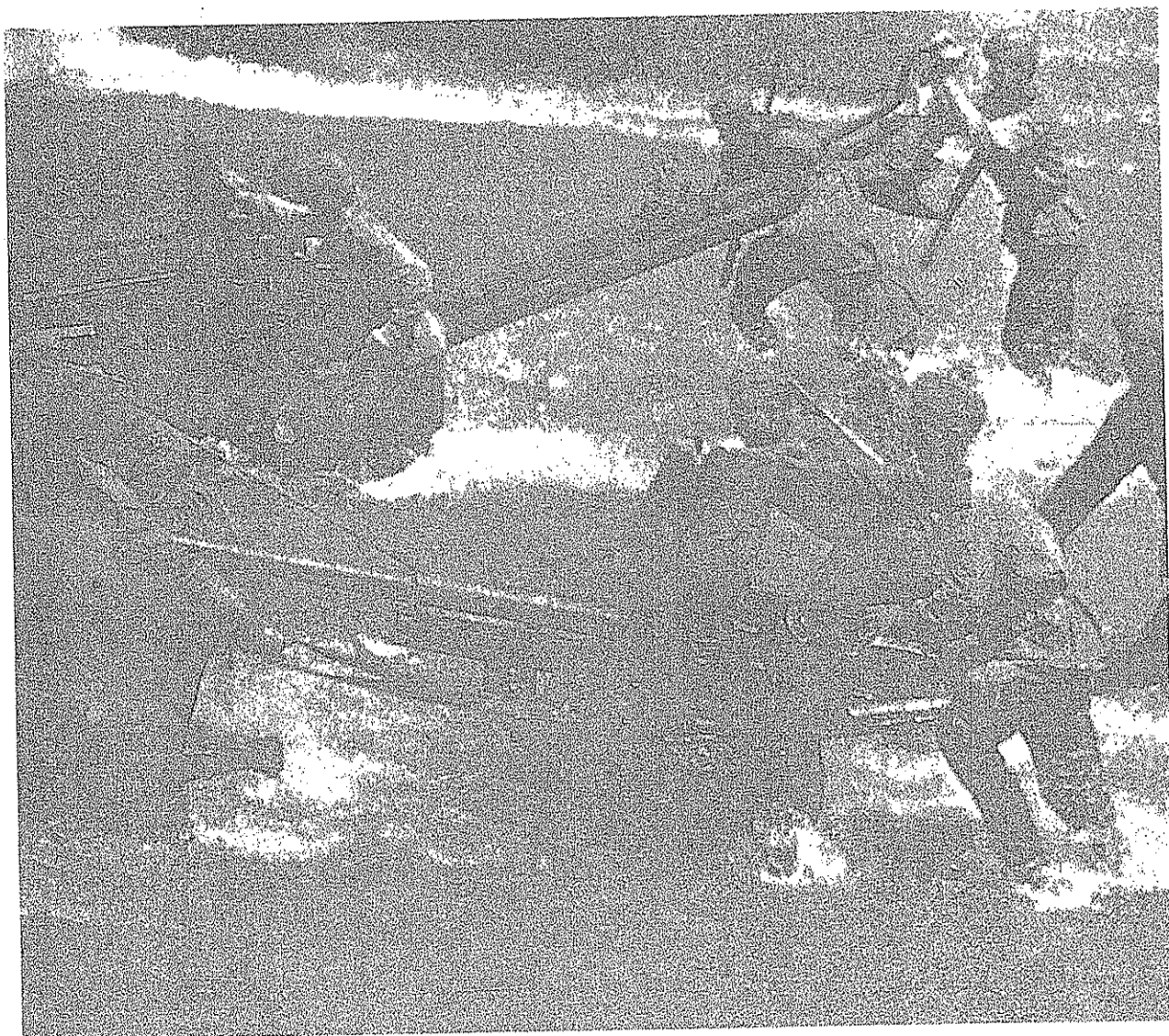
42

**ЦРВЕНИ
ПАРНИ
ВАЉАК**

ОФАНЗИВА ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ У ЛЕТО 1944.

ЛЕТЊА ОЛУЈА У БЈЕЛОРУСИЈИ

ДИК ФЕРКЕЈК

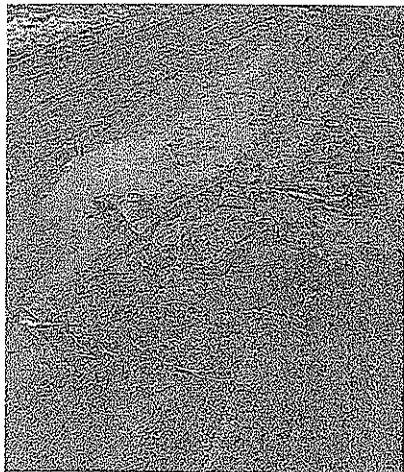

Лети 1944 се на совјетско-немачком фронту налазило око седам милиона војника, једни наспрам других. Од тога је било око 5 милиона црвеноармејаца у 300 дивизија, и два милиона Немаца у 200 дивизија. Било је сасвим очигледно да ће совјетска армија да отпочне своју нову офанзиву. Немци су је очекивали на јужном делу совјетско-немачког фронта између Припјетских мочвара и Црног мора. Избор је, међутим,

пао на Бјелорусију. Тамо је било спремно 166 совјетских дивизија из Првог балтичког фронта под командом генерала Баграмјана, Трећи бјелоруски фронт под генералом Черњаковским, Први бјелоруски фронт под генералом Рокосовским и Други бјелоруски фронт под генералом Захаровом. Први балтички и Трећи балтички фронт су били под општом командом маршала Васиљевског, а Први и Други бјелоруски под

маршалом Жуковом. Ова совјетска групација располагала је са тридесет и једном хиљадом топова, пет хиљада и две стотине тенкова и самоходних топова и преко шест хиљада авиона. Совјетска надмоћност у Бјелорусији била је 2:1 у људству, 2,9:1 у топовима и минобацачима, 4,3:1 у тенковима и 4,5:1 у авионима. Ради снабдевања ових совјетских снага дневно је слато на фронт сто натоварених железничких компо-

зиција, не узимајући у обзир резерве које су довозили камиони. Дванаест хиљада камиона било је спремно да дневно превезе двадесет и пет хиљада тона муниције, бензина и сличног ратног материјала за јединице које су напредовале, ако би офанзива успела. Двадесет и трећи јуни је био велики дан. Црвена армија је успела да се пробije кроз фронт широк готово седам стотина километара (касније ће се продужити на око хиљаду километара) на шест места кроз утврђене линије које су Немци поставили западно од Смоленска, јужно према Витебску, Оршју, Могилеву и Бобрујску. На само два места — у окружењу код Витебска и Бобрујска — убијено је десет хиљада Не-

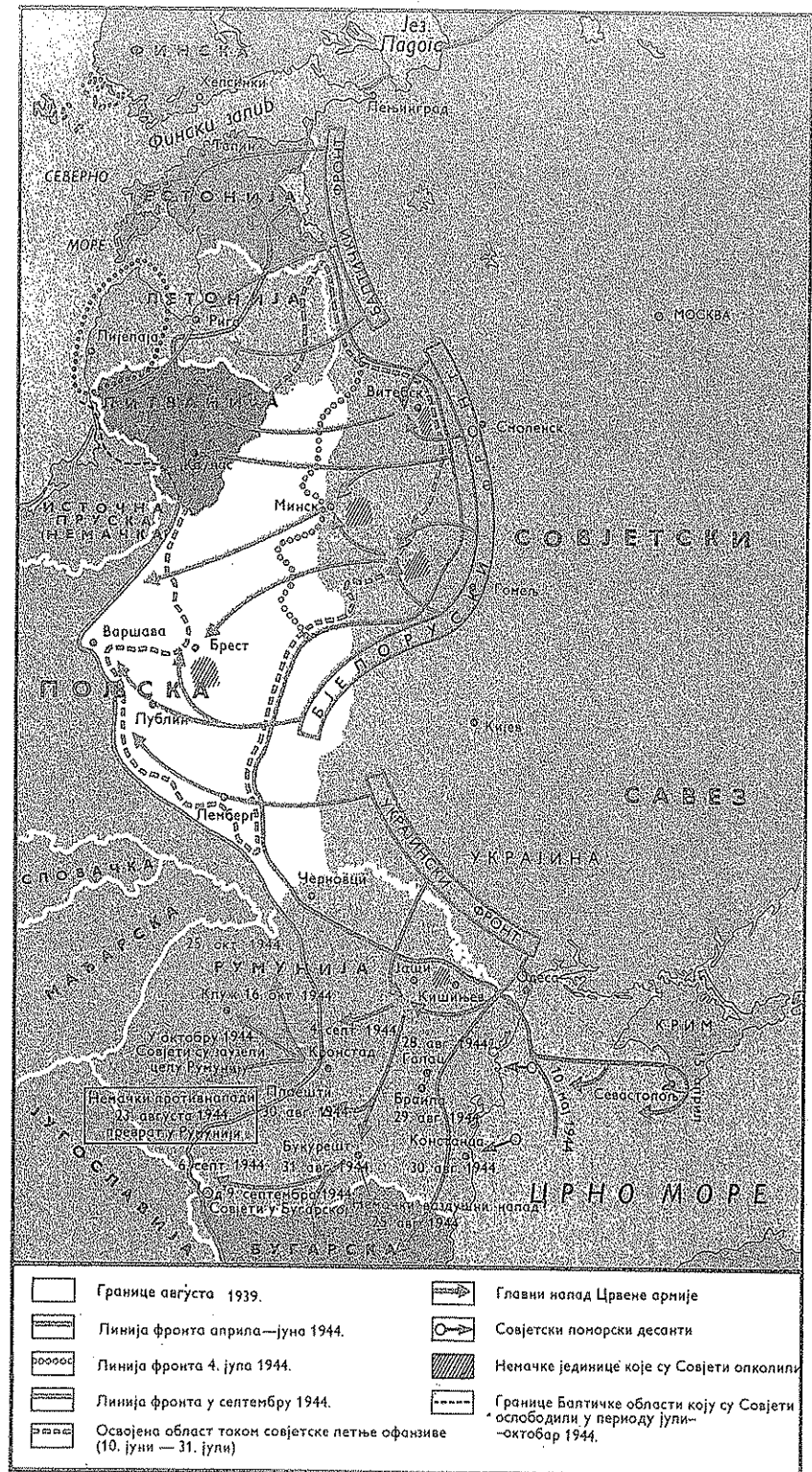
Лево: За време офанзиве коју су предузели лети 1944, совјетски војници вуку пољске топове преко неке реке.

Горе: Са совјетско-немачког фронта Немци су се тако брзо повлачили да су чак тежковима прелазили преко мртвих тела својих војника.

Десно: У пролеће 1944. Совјетски Савез је био готово сасвим ослобођен. Од тог тренутка Црвена армија је прешла на територију суседних земаља.

маца, а двадесет хиљада је заробљено. Хитлер је дао изричиту наредбу да се Березина, која се налазила нешто западније, одржи као линија за одбрану — али ништа није помогло. Са североистока и са југоистока су совјетске јединице 3. јула стигле до бјелоруског главног града Минска, затим су источно од града опколиле 100.000 Немаца од којих је 40.000 погинуло или било рањено. Тако је у централном делу совјетско-немачког фронта начињен отвор од око четири стотине километара ширине и пут према Литванији и Пољској био је отворен.

Пораз Немаца у Бјелорусији могао је делом да се припише активности совјетских партизана којих је у овом делу Совјетског Савеза било више него ма где другде. Пуковник Станислав Алексејевич Вошшасов, био је један од вођа партизана у Бјелорусији, а главно подручје његовог дејства

била је околина Минска. После рата, Вошшасов се присећао свог сусрета са маршалом Рокосовским за време офанзивног наступања Првог бјелоруског фронта. Рокосовски је тада рекао: »Ми смо од Стаљинграда дошли до Украјине и нигде нисмо видели толико партизана као у Бјелорусији. Да ли је даље исто тако?« Вошшасов му је одговорио: »За даље не знам, али до Буга је исто тако.« Војници Црвене армије су се

чак жалили да су путеви толико оштећени од партизанских акција, да су моторизоване колоне једва могле да се по њима крећу. »Али, — како је Вошшасов рекао — за ова оштећења ми смо добили медаље, а оправка друма није наша ствар.« Чињеница је да су захваљујући ванредној координацији Црвене армије и партизанских јединица између 20. и 23. јуна биле прекинуте готово све железничке везе и сви мостови дигнути у

воздух. О броју партизана вероватно се никада тачно неће да зна. По Александру Вергу, дописнику британске радиодифузије у Москви, за време другог светског рата их је у Бјелорусији било око 143.000. Пуковник Вошпасов је тврдио да је у борбу било укључено 371.000 партизана, а да је још 250.000 било у резерви. »Они који су пружали отпор, и они који су хтели да освете народ, имали су под својом контролом 60% области у Бјелорусији, а било је и делова у Бјелорусији у које током целе окупације, ниједна немачка чизма није ни крочила«, рекао је Вошпасов. И Александар Верг сматра да је отприлике 60% Бјелорусије било

Типелскирх, командант 4. армије која се налазила у Бјелорусији, писао је после рата »да је огромна област пуна шума и мочвара чак од Дњепра до Минска била у рукама партизана и да ове области током три године (од 1941. до 1943. године) никада нису биле прочишћене, а камоли освојене.« Совјетска офанзива је напредовала тако добро да су црвеноармејци 4. јуна добили наређење да се пробију у правцу источне Летоније и Литваније ка градовима Вилни, Каунасу, Гродном, Брест-Литовску (где су Совјети 1941. године тако успешно пружили отпор), да форсирају Њемен у правцу Источне Пруске и зају дубље у Пољску.

350.000 људи.

По званичном »Ратном дневнику« немачке Врховне команде оружаних снага, ударац који је задан Групи армија »Центар« био је већа катастрофа од оне код Стаљинграда. Генерал Хајнц Гудеријан говори чак о »уништењу мита Групе армија 'Центар'«. У британским и америчким новинама се ту и тамо износило мишљење да совјетско напредовање у Бјелорусији иде зато тако као од шале што је део немачких трупа пребачен на Запад да би пружале отпор савезничкој инвазији у Нормандији. Сами Немци бу у то доба измишљали приче о »планираном одступању.« Да би

у рукама партизана.

Они су били прилично добро наоружани. Совјетске ваздухопловне снаге бацале су им између осталог топове 76 mm, аутоматско оружје, противтенковске топове и муницију. Даље су се партизани служили материјалом који су отели од Немаца. Оперисало се из сталних база које су биле сакривене до шумама. И градови у којима су били немачки гарнизони редовно су били нападани, а чланова покрета отпора било је и међу персоналом војничких кантина на немачким аеродромима. Неколико пута им је пошло за руком да поставе темпиране бомбе у авионе којима су летели високи официри. Машине су се срушиле, а да Немци нису открили да то нису биле несреће већ саботаже.

И Немци су признавали велику активност партизана у Бјелорусији. Генерал К. фон

Горе: Седамнаестог јула 1944. Совјети су провели 57.000 немачких ратних заробљеника кроз Москву. Ово је учињено да се покаже »непобедивост« немачке армије у другом светском рату, а и да се оповргну гласине како су Немци повукли многе јединице на западни фронт.

Десно: Пораз Немаца у Бјелорусији може делом да се припише активностима совјетских партизана које су тамо биле објавије но ма где у Совјетском Савезу. Ово је група совјетских партизана у бјелоруској шуми.

Све то им је и успело. Сами Немци тврде да су у Бјелорусији били најтеже поражени, теже него ма где у току свих борби на источном фронту. Уништено је двадесет и пет до двадесет и осам дивизија са укупно

показали да су оба мишљења неистинита. Совјети су у Москви организовали јединствену параду. Седамнаестог јула је педесет и седам хиљада немачких ратних заробљеника промарширало улицама Москве са неколико генерала и десетак официра на челу. Већина њих је била у поцепаним униформама, неки са завојима. То је изгледало тако јадно да су многим посматрачима, нарочито женама, навреле сузе на очи. Већина мушкараца посматрала је укочено и мирно чудни дефиле, док су млађи звјездали и изазивали Немце. Али, када су почели да их гађају, старији су их задржали. На фронту се напредовало и даље просечном брзином од 15 до 20 километара на дан. Осмог јула ослобођен је Баранович, тринаестог Вилна, двадесет и трећег Лублин, а двадесет и осмог јула Брест-Литовск. Совјетска Врховна команда је 28. јула из-

дала sledeće naređeње: Treći bjeloruski front je do drugog avgusta morao da osvoji Kaunus i potom da krene u pravcu istočne Pруске; Drugi bjeloruski front je takođe morao da se probije južno prema Istočnoj Pрусkoj preko Ломзе; Првом bjелоруском фронту је наређено да после освајања Брест-Литовска и Седијце освоји варшавску четврт Прага на истој обали Висле између 5. и 8. августа, да би успоставио мостобран на западној обали јужно од Варшаве. Ово је Совјетима и успело, али им није много користило, јер је притисак Немаца на ова утврђења био снажан. Око тридесет и првог јула црвеноармејци су стигли до Прага где је у међувремену била почела драма варшавског устанка. Од двадесет и петог јула до краја августа совјетско напредовање се успорило. Војници су били премоћени, везе са позадином

су постале дугачке, а осим тога су Немци убацили у борбу јаке резерве. Зато је, најзад, совјетска Врховна команда наредила да се фронт стабилизује. Пролазио је кроз средину Литваније, па границом Источне Пруске поред Нарве и Висле до средње Пољске.

У међувремену, Хитлер је 20. јула 1944. преживео већ ко зна који атентат. Фиреру је било јасно да се иза тог покушаја да га усмрте бомбом крије организација цивилног и војног покрета, а његово неповерење у армију, које је одувек гајио, сада је било веће него икада. При атентату је између осталих лакше рањен Адолф Хојзингер, начелник генералштаба копнене војске. Заменио га је генерал Хајнц Гудеријан, врло способан специјалиста за тенкове, који је првих година рата извојевао многе победе за Хитлера.

Гудеријан је 20. јула био командант оклопних јединица које су биле окупљене на Фербелинер тргу у Берлину. Он је дао на знање да је потпуно на страни Хитлера. После свог постављања за начелника генералштаба копнене војске ступио је у тзв. Резерву Врховне команде копнене војске и у кратком року избацио неколико официра из армије, да би као цивили одговарали пред цивилним судом који је имао много више политички карактер од војног суда. У дневној заповести је Гудеријан, следећи Хитлера, назвао побуњенике »официрима који су изгубили храброст из слабости и кукавичлука и изабрали пут непотпунега уместо јединог пута који је отворен за војника: пут дужности и чести.« Генерал Гудеријан је такође наредио да се национал-социјалистички поздрав »Хајл Хитлер« уведе и у армију.

ВАРШАВСКИ УСТАНАК

ОДМАЗДА УЖАСНОГ ВАРВАРИНА

М. Г. ЕМЕЈС

У уторак 1. августа 1944. после подне, у Варшави се отворило хиљаду прозора. Са свих страна се пуцало на Немце који су пролазили. Становници су се брзо склонили, за неколико минута парализован је сав саобраћај. Три часа касније, над главним градом виориле су се бело-црвене пољске заставе са торња општине, са куполе поште и банке, са зграде врховног суда, која је са својих шеснаест спратова била највиша у граду. Устанак у Варшави је отпочео.

Генерал Тадеуш гроф Коморовски командант илегалне Армије крајове (АК) или Отаџбинске армије, је из свог штаба у

Немачки војници за време борбе за катедралу Свети Јанск у Варшави. После

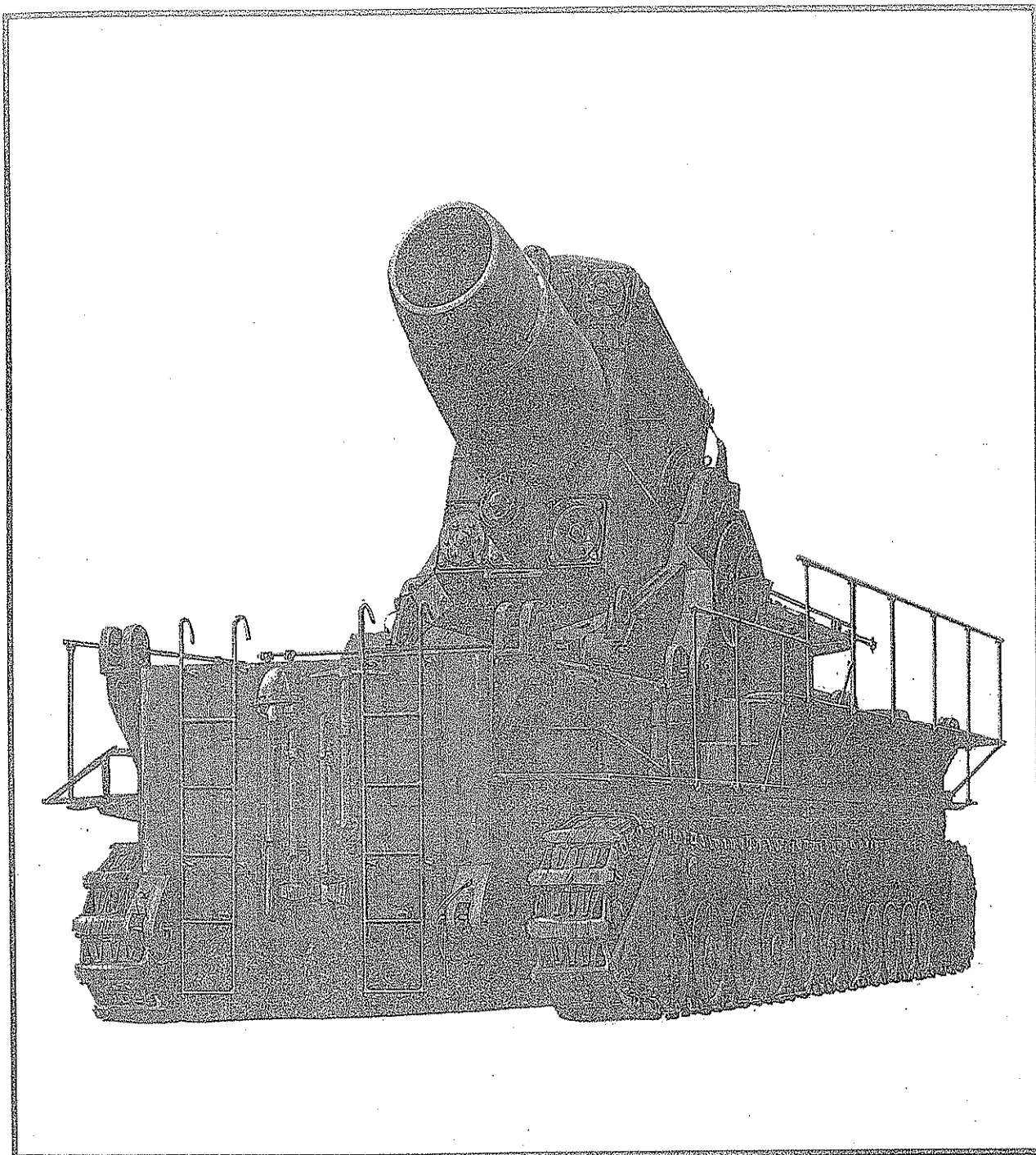
20. септембра је копнена војска преузела од СС јединица борбу против устаника. Тек након 63 дана жестоких борба скршен је варшавски устанак.

предграђу Вола тог првог августа упутно борцима своје армије прогласи наредбу за отворени напад на немачке трупе у Варшави. Коморовски је наредбу потписао својим надимком »Бор«, који је убрзо затим додао своје презимену: Бор-Коморовски.

Устанак је отпочео у договору са пољском

владом у изгнанству, која се налазила у Лондону, а чији је представник био у Боровом штабу. Совјетско руководство о томе није било претходно званично обавештено.

У пролеће 1944. Армија крајова бројала је око 350.000 бораца, веома различитих политичких схватања и стремљења, међу којима је било и неколико хиљада официра и подофицира бивше пољске војске. Група отпора коју је организовала пољска Комунистичка партија није се укључила у АК. Активност ове илегалне армије била је првенствено усмерена на диверзије и ликвидацију појединих немачких полицајаца и

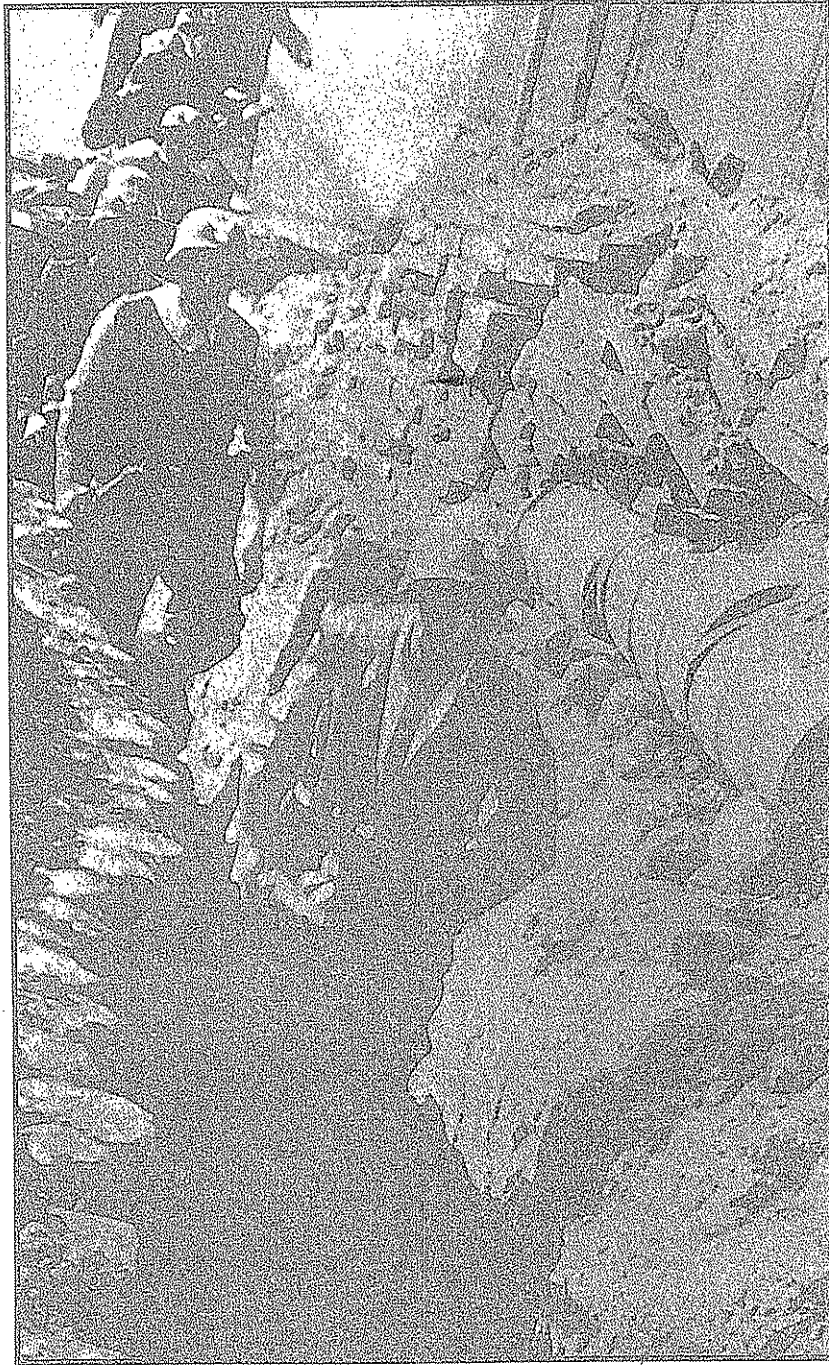
њихових rukovodilaca. Тако су припадници АК лета 1943. код Лублина усмртили СС фирера Ренера, а почетком 1944. убили омраженог полицијског команданта Варшаве СС генерала Кучеру, поред неколико стотина припадника СС јединица стационираних у Пољској.

При избијању устанка, у Варшави се налазило само око 13.000 немачких војника од којих се свега са 5000 могло рачунати као »правом борбеном снагом«. Зато је Рајхсфирер СС Химлер убрзано, за свега неколико дана повећао број трупа у Варшави на 21.500 људи, употребивши за попуницу обилжње јединице.

Механизовани мерзер »карл«, побољшана верзија »дебеле Берте« из првог светског рата, убачен је у борбу против устанка у Варшави и својим гранатама за пробијање бетона рушио је град.

Химлер је сматрао да је варшавски устанак »његов«, што је био изазов за СС јединице да се покажу »на делу«. Немачке оружане снаге остављене су, у великој мери, по страни. Команданту Групе армија »Центар« Моделу је то одговарало, јер му је већ било довољно тешко да се супротставља наступajuћој Црвеној армији.

Када је Рајхсфирер СС и шеф Гестапоа Химлер у свом штабу у Посесерну у Источној Пруској чуо да је у Варшави дигнут устанак, био је »необично узбуђен и љут«, како је генерал-мајор Ернст Роде описао расположење свог врховног шефа. Химлер се одмах упутио Хитлеру, и — према сопственим записима — рекао му: »... Посматрајући историјски, благодет је што Пољаци то чине. Ових пет, шест седмица ћемо преживети. Али онда је Варшава, главни град, центар, интелигенција овог шеснаест до седамнаест милионског народа угашена, угашен је овај народ који нас већ седам стотина година блокира на исто-

та оружаних снага Варшаве, припадници АК опколили су у Палати Брил. Становници су по улицама правили барикаде са креветима, отоманима и другим деловима намештаја, да би онемогућили кретање немачких тенкова. Другог августа је британски радио, а ускоро затим и станице неутралних земаља, емитовао вести о устанку. До тада је АК очистила од Немаца већ неколико градских четврти: Старе Мјасто, четврти Повисле и Черњак на Висли, градски центар и четврт Вола. У прва два дана устанка, Немци су, према сопственим наводима, изгубили пет стотина људи. Трећег августа се у главном граду још увек чуло гривање топова на другој обали Висле. »Очекивали смо да ће Црвена армија да стигне за неколико дана«, причао је касније генерал Бор. Четвртог августа Немци су у граду прешли у противофанзиву. Химлерове, тзв. помоћне трупе, скупљене сконца и конопца од издајника и криминалаца са окупираних територија, ушле су у Варшаву. Да би посејале општи страх, 5. августа су направиле ужасан покољ међу становницима који се нису борили. Мецима, тољагама и пожевима, убијено је 15.000 људи, жена, деца и девојчица. Десетине кућа је спаљено и дигнуто у ваздух.

Обавештен о ситуацији у граду, Черчил је затражио од Стаљина да хитно помогне пољским устаницима. Стаљин, међутим, није имао поверења у читаву акцију, тврдећи да су устаничке снаге недовољне да заузму град. Дванаестог августа Черчил је поново покушао да наговори Стаљина да устаницима пошаље оружје и муницију. Британски бомбардери који су долазили из средње Италије и морали тамо да се врате, могли су да баце изнад Варшаве само мало оружја, јер нису имали довољно горива за лет. После договора са Вашингтоном, Лондон је затражио од Москве дозволу да се британски и амерички авиони пошто баце оружје устаницима спусте на оближње совјетске аеродроме ради примања горива. Стаљин није хтео да попусти. Шеснаестог августа јавио је Черчилу: »... и даље сам убеђен, пошто сам се дубље заинтересовао, да је ова акција у Варшави непромишљена, страшна авантура и да то кошта народ великих жртава... У сада насталој ситуацији, совјетска Врховна команда је решила да треба да се дистанцира од авантуре у Варшави, јер не може да преузме одговорност ни за директне ни за индиректне последице акције у Варшави.«

Stanislaw Kopf

ку и који нас омета од прве битке код Таненберга. (Химлер је мислио на битку 1410. године када је пољски краљ победио немачке ритере). Онда ће, историјски гледано, пољски проблем да буде решен за нашу децу и за све који ће доћи после нас.« Крајем септембра, у једном говору, осврћући се на устанак у Варшави Химлер је рекао: »... истовремено сам наредио да се Варшава радикално уништи. Можда сада мислите да сам ужасан варварин... и јесам, ако треба.« Он је на самом почетку својим СС хордама дао пример: у ноћи од 1. на 2. августа наредио је да се убије генерал Грот-Ровецки, који је већ годину дана

био у концентрационом логору у Саксенхаузену. Те исте ноћи почело је велико убијање у Варшави. Полиција је све затворенике извукла из ћелија и поубијала их све до последњег у рушевини преко пута затвора. СС-овци су из Стауфер касарне прешли на другу страну улице у затвор Мокотов и убили су свих шест стотина затвореника.

У борбама на улицама Пољаци су извојевали прву победу: освојили су главну пошту, фабрику гаса, електричну централу и инсталације за пречишћавање воде у водоводу. Генерал-лајтнанта Штахела, који је седам дана раније постављен за командан-

Четири дана касније Черчил и Рузвелт су заједно овако покушали да интервенишу код Стаљина: »Помислите на мишљење у свету ако се антинацисти у Варшави оставе на целиду. Ми сматрамо да свако од нас троје мора да спасе што је могуће више патриота. Ми се надамо да ћете ускоро да баците родољубивим Пољацима у Варшави залихе и муницију, или хоћете ли да помогнете нашим авионима да то убрзо изведу? Надамо се да ћете да дате одобрење. Фактор време је од највеће важности.« Стаљинов одговор је гласно: »Пре или после ће сви да дознају истину о групи зликоваца који су почели варшавску аван-

туру да би дошли на власт. Она лица су искористила поверење становника Варшаве тиме што су многе, готово ненаоружане људе употребили против немачких топова, тенкова и авионак.

У Варшави су Немци наставили борбу, у ствари, уништавање четврти, улица, кућа. О великим операцијама није било говора. Немци су се служили бацачима граната, противтенковским топовима и са неколико тенкова из »Херман Геринг« дивизије. Један оклопни воз који се налазио ван града потпомогао је артиљерију. Број бацача пламена се попео на сто педесет. У почетку Немци нису освојили много терена. Хим-

Лево: Чланови Армије крајове пролазе кроз импровизоване ровове из једне у другу четврт.

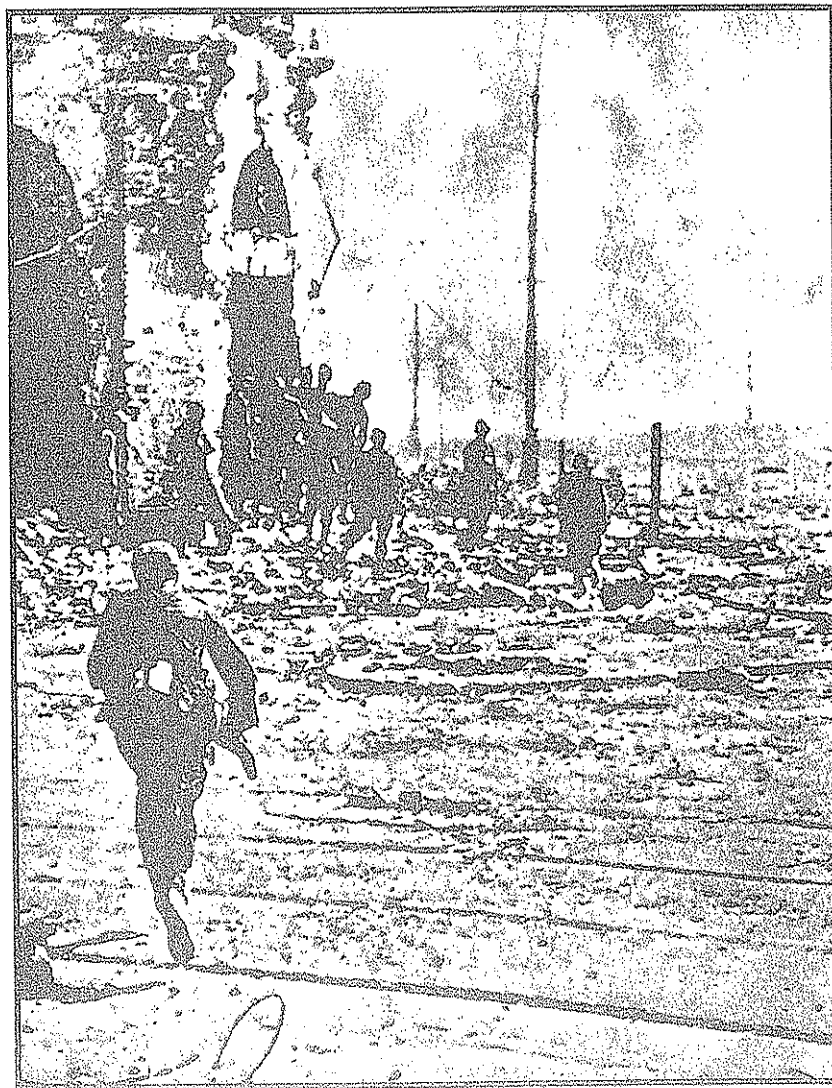
Десно: Немачки официр предводи напад на један положај устаника који су бранили сваки центиметар земље.

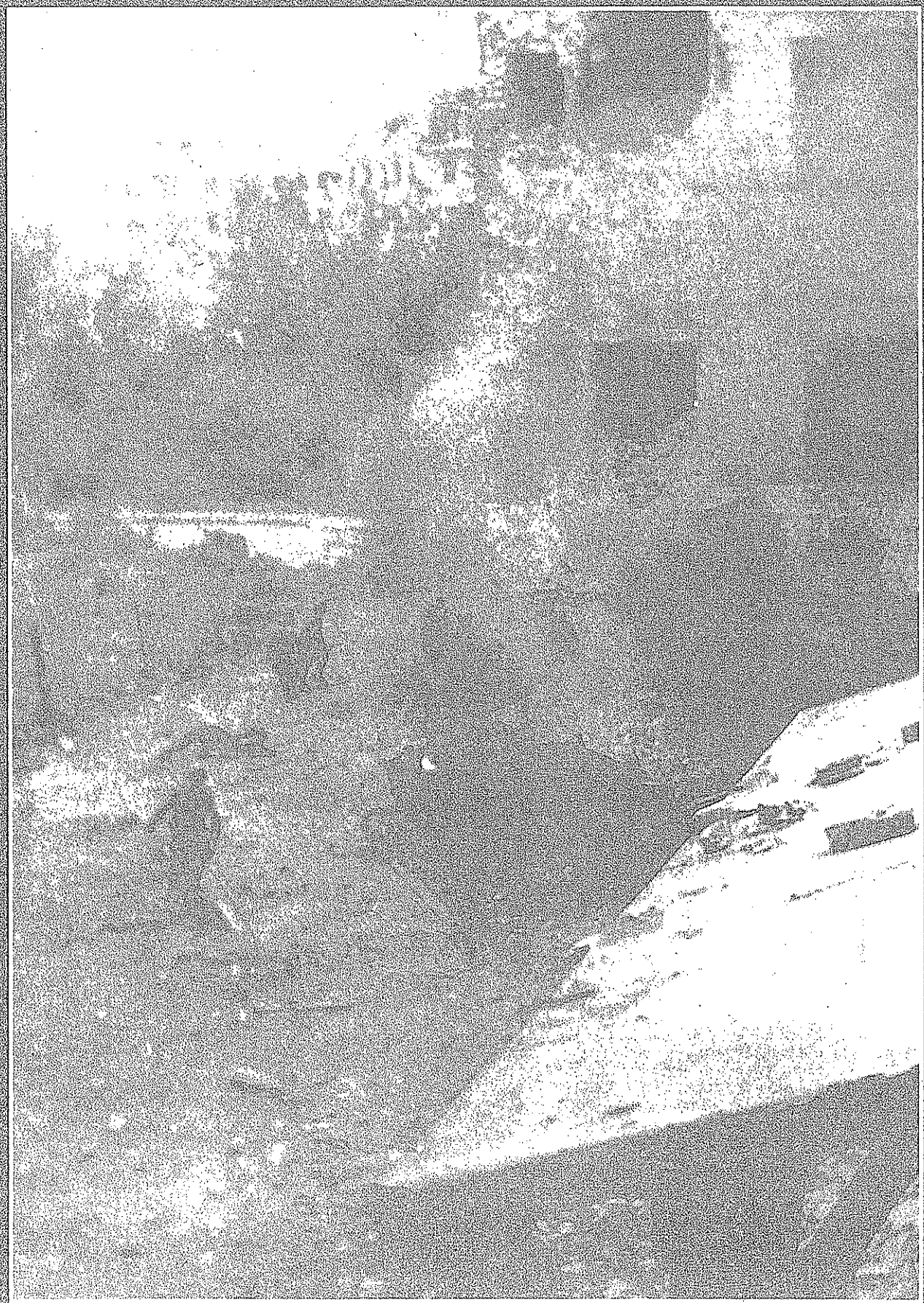
Доле десно: Немачке групе нападају зграду општине. У њеним рушевинама још се скривају борци за ослобођење Варшаве.

лерове помоћне трупе су више волеле да пљачкају и да се напијају него да напредују. Типична је ова реченица у једном немачком извештају: »Први пук Камински се напио на путу ка фабрици Махорка.« После масовних убистава од 5. августа, становници су се редом солидарисали са устаницима. Многе пољске групе којима је после огорчене борбе преостала само капитулација, побегле су кроз канализацију у оближње блокове кућа, да се тамо даље боре. Осамнаестог августа Немци су преко радија објавили: »Устанаk је потпуно сломљен«. Али то је била лаж. Борбе су се настављале, само је ситуација за Пољаке постајала све гора. Сваког дана је неколико »штучка« изводило до десет напада. Воде, гаса и електрике није било, а у већини кућа канализација није радила. Град, пун мртвих и љубрета, нападе су муве. Данима није било хлеба, јавне кухиње су давале само посуду супу. Другог септембра, после месец дана (!) борбе, СС јединице су владале Старим мјастом. Али Хитлер је хтео да види уништено не само Старо мјасто, већ цео град — и то муњевито брзо. СС-овац фон дем Бах-Зелевски је пред очима света остао командант, али је, у ствари, немачка војска 20. септембра преузела руковођење. Сада се драма брзо окончала. Двадесет и седмог и тридесетог септембра су четврти Мокотов и Золиборз морале да капитулирају; 2. октобра је као последњи пао центар града. Совјети су у међувремену освојили предграђе Прага и тиме стимулисали безнадежне пољске устанике да напредују до крајњих граница своје снаге. Али даље од Прага црвеноармејци нису ишли... Бор-Коморовски и остатак Отаџбинске армије, после 63 дана неописиве храбрости и беде, најзад су капитулирали.

Број губитака АК и становника може само приближно да се установи. Многи говоре о четврт милиона мртвих. Вероватно су

Лево: Попод сорућег немачког полка немачке јединице уринују на једну кућу коју управе аријевејској ватри држе пољски устаници.
 Горе: Крај устанка у Варшави: пољски устаници изморени и рањени, заробљеници Немцима, чекају на транспорт за концентрациони логор.

то чули једни од других и тако и пренели. Истраживање је показало да број мртвих ипак није био тако страшно висок. Варшава је првог августа 1944. имала готово 950.000 становника. Због ваздушних напада, дејства артиљерије, епидемије и масовних убиства, урачунајући покољ од 5. августа, изгубило је животе 150.000 становника. АК је имала шеснаест хиљада мртвих, (а шест хиљада рањених). Значи, вар-

шавски устанак је коштао око 166.000 пољских живота.

Одмах после капитулације устаника, Химлер је наредио: 1. евакуисати целокупно градско становништво; 2. испразнити све фабрике, магацине и станове; 3. тотално уништити град.

Евакуација је за десетине хиљада Пољака значила да ће бити депортовани у радне и концентрационе логоре. Из града је однето

као плен (између осталог) пет железничких вагона »музејских добара« и пет железничких вагона драгоцених књига. Химлер је резервисао неке ствари за себе лично: бунде, кугије са специјалним шестарима, три мала кофера пуна поштанских марка, веће збирке марка, разне златне сатове и стари новац, док су за Химлерову супругу из варшавског плена издвојене једна виолина и четири хармонике.

ТРЕЋИ УКРАЈИНСКИ ФРОНТ

Др Ј. Ј. ФАНРОСУМ

Novosti Press

Док је Црвена армија у лето 1944. године била врло активна у Бјелорусији и Пољској, на румунском фронту је владало дубоко замишљење. Од завршетка пролећне офанзиве Црвене армије, линија фронта се није много изменила. На совјетској страни фронта, у дужини од 540 километара, налазили су се, са запада на исток, Други и Трећи украјински фронт предвођени маршалом Малиновским, односно Толбухином. Оба фронта бројала су 900.000 људи (деведесет дивизија) и располагали су са 16.000 артиљеријских оруђа, 1400 тенкова и самоходне артиљерије и 1750 авиона. Трећи украјински фронт је осим тога потпомагала морнарица и ваздухопловне је-

двдесетог августа 1944. Трећи украјински фронт почео је своју летњу офанзиву. Десно крило овога фронта околело је код ушћа Дњестра 3. румунску армију. Овде совјетске јединице прелазе реку.

динице Црноморске флоте. Насупрот Црвеној армији налазила се немачка група армија »Јужна Украјина« која се од 23. јуна налазила под командом генерала Фриснера. Ова Група армија састојала се од немачке 8. армије, румунске 4. армије, немачке 6. армије и румунске 3. армије, које су у наведеном редоследу биле постављене на фронту са запада на исток.

Имена ових армија су заваравала. Нису то биле чисто немачке, ни чисто румунске армије, већ делом помешане. Немачка 8. армија је, нпр. имала четири немачке и шест румунских дивизија. Група армија »Јужна Украјина« се састојала од 650.000 људи (47 дивизија) од којих су више од половине били Румуни; располагала је са 7500 артиљеријских оруђа, 400 тенкова и 800 авиона. Број јединица флоте, када се упореди са совјетским, био је веома мален. (Сви ови подаци потичу из совјетских извора и дају приказ ситуације на дан 19. августа.) У румунској позадини налазио се извештај број немачких интендантских и противавионских јединица, СС и јединица

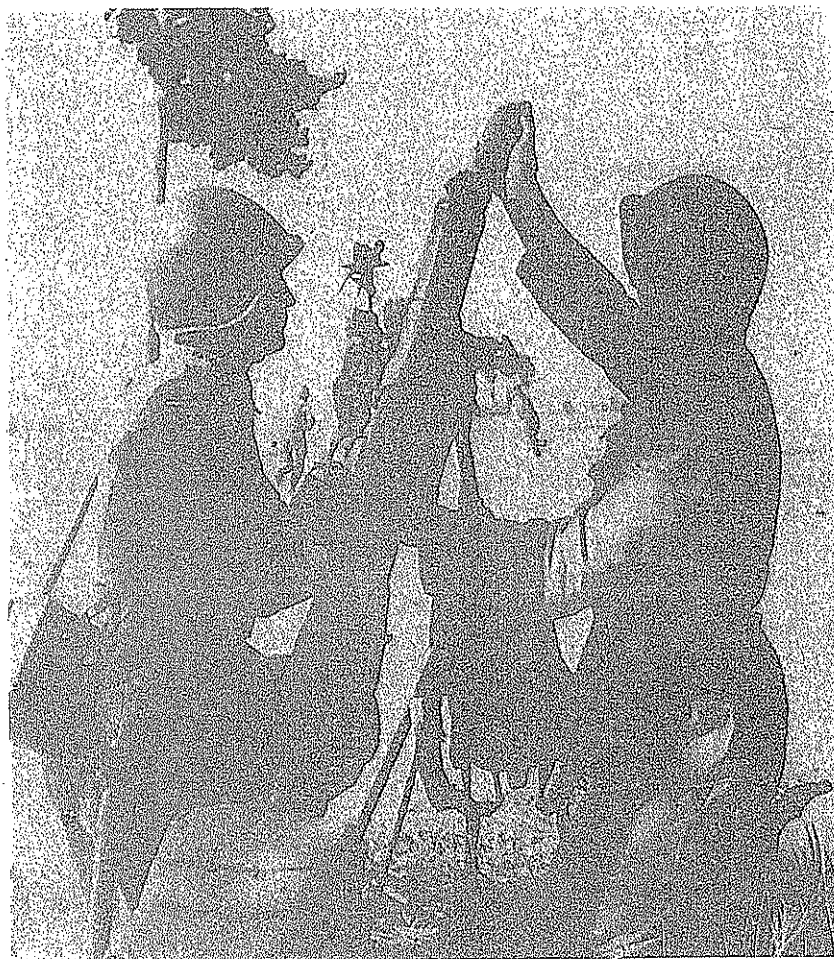
морнаричке пешадије (по врло грубој процени око 80.000 људи) и још 200.000 војника румунских посадица и других јединица.

За време затицања фронт је био прилично утврђен рововима и bunkerима. Главна одбрамбена линија је на неким местима била дубока и по шест до осам километара. Центар отпора био је сектор Таргу-Фрумост-Тираспољ. Тамо је било концентрисано највише немачких јединица, међу којима комплетна 6. армија, која је са својих 16 немачких дивизија представљала језгро Групе армија. Борбена способност румунских јединица, како због лошег наоружања, тако и због лошег морала трупа, била је далеко нижа од немачких. Бројно стање Групе армија је било раније, у току лета, доста смањено. Немачка Врховна команда, која због совјетске летње офанзиве у правцу Бјелорусије и Пољске није више очекивала велике акције на југу, пребацила је 13. августа на друге фронтове 11 дивизија, међу којима шест од осам оклопних дивизија Групе армија »Јужна Украјина«. Фриснерово противљење није имало одјека. Није услышана ни његова молба да се фронт повуче на мање широку линију Фоксани-Галати. Румунски маршал Антонеску је, наиме, 5. августа рекао Хитлеру да Румунија неће моћи да настави рат, ако се не одржи постојећа линија фронта. Упозорио је још да би свако повлачење имало сигурно озбиљнији последица за ситуацију у Бугарској и Мађарској. Чудно је да немачка Врховна команда није обраћала пажњу гласинама које су Немци научили у Румунији, да се припрема преврат против Антонескуа. Заиста су у Румунији последњих неколико месеци прављени планови да се Антонескуова диктатура замени прозападном владом. Његова политика да се помоћу савезништва са Немачком, Бесарабија и Северна Буковина отцепе од СССР-а и поново припоје Румунији, била је само кратко време успешна. За поновно припојење Северне Трансилваније од Мађарске чинило се да је погодније савезништво са Западом. У завери против Антонескуа суделовали су како кругови око румунског двора и виши официри, тако и четири најважније партије опозиције (комунисти, аграрци, либерали и социјалдемократи). О стварном односу између ових различитих група постоје недовољне и противуречне информације. У сваком случају, сигурно је да 20. августа, када је отпочела совјетска офанзива, још није био одређен датум за акцију.

Према совјетском плану напада, у операцији Јаши-Кишинев била су предвиђена два пробоја: лево од Јашија и десно од Тираспоља, где је Трећи украјински фронт Толбухина имао мостобран на Дњестру. Требало је да оклопне колоне на оба фронта у брзом, концентрисаном напредовању буду брже од немачке 6. армије, која се повлачила, тако да би је опколили у висини Хусија. Десни бок Трећег украјинског фронта морао је да заобиласком с јужне стране опколи 3. румунску армију код ушћа Дњестра. Десни бок Другог украјинског фронта је добио наређење да се пробије од Карпата и на тај начин заштити главни напад код Јашија. Совјетски план операције

био је тако направљен да се прве борбе, углавном, изведу у рејонима које су држали Румуни. Да би обезбедили брзи пробој, Совјети су на одсепима за пробој спојили више јединица у једну. Код Јашија је Првена армија, 19. августа, имала надмоћ од 4 : 1 у људству и тенковима, код Тираспоља надмоћ је била још већа. После јаке артиљеријске ватре, 20. августа ујутро, Совјети су отпочели своју офанзиву. На крају првог дана извршен је пробој код Јашија на ширини од 30 километара и у дубини од 16 километара. Код Тираспоља пробиен је фронт ширине 40 километара, а дубине 11 километара. Следећег дана освојени су Јаши и Тиргул-Фрумост. Двадесет и другог

армија била је опколена, па је Трећи украјински фронт стигао на источну обалу Прута. Наредног дана стигле су предње колоне Другог украјинског фронта преко западне обале Прута и тиме је затворен прстен око немачке 6. армије. У Букурешту је новост о совјетској офанзиви стигла као потпуно изненађење. Завереници су схватили да сада морају да ступе у акцију. То су урадили између 24. и 26. августа. Маршал Антонеску је у међувремену отпутовао на фронт да се лично упозна са ситуацијом. Вратио се 22. августа у Букурешт, убеђен да је ситуација безнадежна и да Румунија мора одмах да затражи примирје. Затражио је да га следећег дана прими краљ Ми-

Совјетска летња офанзива отпочела је жестоком артиљеријском ватром. У првом плану совјетски војници пуцају своје минобачаче, док подале, неколико њихових другова журња да би заузели неке непријатељске положаје.

августа предњи делови Другог украјинског фронта пробили су се 60 километара; јединице Трећег украјинског фронта сусе пробиле чак 75—90 километара кроз немачке линије. Фриснер се бојао најгоре, па је наредио да се 6. армија повуче иза реке Прута, али за прелаз готово нису имали средстава.

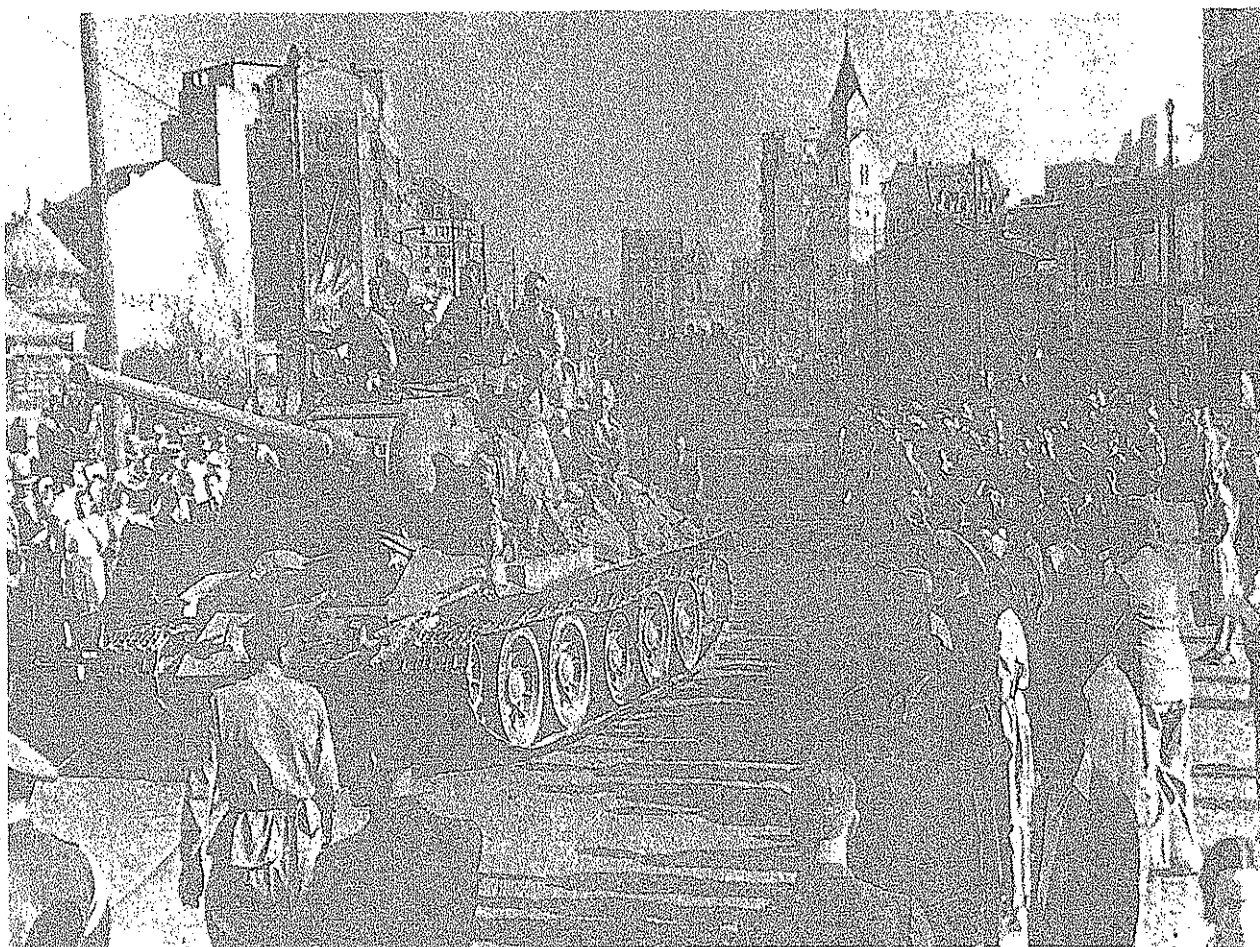
Двадесет и трећег августа, румунска 3.

хајло, како би га обавестио о својој одлуци. Краљ је већ преко других извора сазнао за циљ ове аудијенције, те је решио да 23. августа ступи у акцију. За време аудијенције, маршала Антонескуа ухапсила је дворска гарда. Прича се да је Антонеску привремено био затворен у сећ где се иначе чувала краљевска збирка марака. Влада, која је унапред била оформљена, преузела је власт у граду без икаквих тешкоћа. Састојала се већином од војних лица. Свака од четири партије опозиције имала је у влади свог представника са звањем министра без портфеља. Комунистички члан кабинета Патраскану уједно је био министар правде. Од десет часова увече почела је

преко радија да се емитује краљева порука у којој позива румунске јединице да прекину борбу са Совјетима и да на страни Савезника освоје опет Северну Трансилванију. Поред овог ратоборног настуна, нова влада је понудила немачком амбасадору да немачке оружане снаге добровољно напусте Румунију, али уз услов да се уздрже од сваког непријатељског чина. Увече су румунске трупе у главном граду почеле да без насиља опкољавају зграде које су Немци држали. Краљева порука је на фронту проузроковала хаос. По наредби из Букурешта већина јединица румунске 4. армије кренула је после поноћи према југу. Неке јединице су ипак наставиле да се

на, њих 100.000—150.000 погинула или се предала. Док се леви бок Другог украјинског фронта и десни бок Трећег украјинског фронта обрачунавао са немачком 6. армијом, друге румунске јединице су наставиле са напредовањем ка југу. Предњи делови јединица Малиновског следиле су немачке трупе које су побегле код Хусија према долини Бужу. Тамо је немачка заштитница успешно спречавала совјетско наступање, па је између 28. августа и 1. септембра највећи део немачких трупа прегруписан у двадесет батаљона и противавионску дивизију, успео да побегне на север преко превоја Предеала. Четири немачке дивизије су западно од Јашија

боре на немачкој страни. У северном сектору фронта, румунска погранична бригада напала је суседне немачке јединице. Фриснер је видео како му се фронт руши под совјетским ударцима и румунском «издајом». У 11 часова увече телефонирао је Хитлеру и саветовао да се немачке јединице што пре повуку у Мађарску. Уместо тога, Хитлер је наредио да се устанак у Румунији сломи и да се нова влада смени владом која је лојална Немцима. Двадесет и четвртог августа у 6 часова изјутра немачке противавионске јединице су из нафтоносних области Плоештија кренуле ка Букурешту, а четири часа касније су не-

мачке ваздухопловне јединице почеле да бомбардују владине зграде. За Румуне је то био довољан повод да 25. августа објаве Немачкој рат. Противавионске јединице су заустављене у предграђима Букурешта. И на другим местима су румунске јединице прешле у напад. До 31. августа је убијено или рањено 5000 Немаца, а 56.000 је заробљено. Крајем августа је готово цела позадина била у румунским рукама. У међувремену, од 25. до 29. августа, немачка 6. армија је на све могуће начине, али безуспешно, покушавала да пробије совјетски обруч окружења. Ово је успело само групи од 20.000 војника, док је већи-

успеле да се готово неоштећене врате на Карпате. Фриснер је са овим немачким трупама, попуњеним мађарским пограничним батаљонима могао да оформи прилично добру одбрамбену линију поред граница северне Трансилваније. Током прве седмице септембра, овај фронт је појачан дивизијама које су дошле из Мађарске. У међувремену, Толбухинове трупе су наставиле са напредовањем поред црноморске обале. Деветнаестог августа пала је Констанца. Неколико јединица морнаричке пешадије и ратних бродова успело је да побегне из ове луке према Бугарској. Другог септембра прве јединице Толбухинове

армије стигле су на границу Бугарске. Тридесет и првог августа совјетске трупе су победоносно ушле у главни град Румуније — Букурешт. Већ дан пре тога је делегација за склапање примирја пошла у Москву где је 12. септембра потписан уговор. Најважнији услови уговора били су да ће Румунија под савезничком командом да суделује у борби против Мађарске и Немачке са најмање дванаест дивизија; да ће земља да плати ратну одштету од 300 милиона долара; Бесарабија и Северна Буковина морају да се врате Совјетском Савезу, али је мађарска анексија Северне Трансилваније поништена.

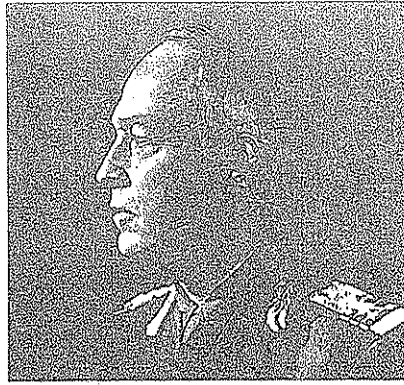
Заузимање Северне Трансилваније је ишло врло тешко. Двадесет и деветог августа совјетска Врховна команда наредила је 40. и 7. гардијској армији (десни бок Другог украјинског фронта) да се пробију преко Карпата и да половином септембра стигну на линију Бистрица-Клуџ-Сибију да би се затим пробиле ка Сату Мару. Десет румунских дивизија (током септембра ће се овај број попећи на 28) је поред мађарске и југословенске границе требало да онемогући непријатеља да се пробије до Трансилванских Алпи. Немачко-мађарски отпор на високим превојима Карпата био је не-обично снажан и када је 5. септембра код Клуџа претила могућност да се Фриснер пробије ка југу, план совјетске операције је измењен. Шеста оклопна армија и 27. пешадијска армија добиле су наређење да скрену у правцу Клуџа, а 6. оклопна

Лево горе: Крајем првог дана своје летње офанзиве Совјети су освојили Јаши. Они су били у људству и тенковима надмоћнији за 4 : 1, па ипак су морали да воде огорчене уличне борбе.

Лево: Тридесет и првог августа 1944. јединице Другог украјинског фронта ушле су у Букурешт.

Горе десно: Румунски вођа маршал Антоанеску, био је изненађен совјетском летњом офанзивом и хтео је да закључи примирје.

Десно: Пошто су 10. априла 1944. ослободиле Одесу, совјетске јединице су наставиле продор према југозападу. На слици су војници тенковског корпуса »Велика Немачка« током одбрамбених борби у Румунији.

дивизија је требало да до половине септембра стигне до Деџа. Око 15. септембра су бочне јединице Другог украјинског фронта, које су се кретале једна за другом, стигле до Муреса, али и тамо је непријатељ пружао жесток отпор. До 24. септембра су колоне Малиновског покушавале да се пробију до Клуџа који су браниле и мађарске дивизије. Двадесет и петог септембра Совјети су прекинули офанзиву. Освајање Трансилваније сада је постало део операције за заузимање Дебрецина, и даље — за освајање Мађарске. Дванаестог октобра су се црвеноармејци на овом фронту пробиле

преко Орадеа до Дебрецина. После тога је Фриснер одлучио да напусти Трансилванију да би спречио опкољавање својих снага. Совјетске јединице су одмах отпочеле да их гоне и 12. октобра су стигле у Клуџ, а тринаест дана касније у Сату Мару. Тиме је завршено ослобођење Румуније. Међу немачким савезницима, Бугарска је била у посебној позицији. Под растућим притиском, земља се све више повлачила из активног суделовања у рату против Совјетског Савеза, ограничавајући се само на то да стави на располагање своје војне базе. Бугарска је била у ратном сјату са Британијом и Сједињеним Државама, али то није

имало војних последица, изузев ваздушних бомбардовања Софије (од краја 1943. године). Савезништво са Немачком је пружило Бугарској могућност да задовољи своје територијалне претензије у Југославији (у источној Србији и Македонији) и у Грчкој (Тракија) и да се са својим оружаним снагама бори заједно са Немцима против НОВЈ. Захваљујући политици ширења бугарске територије, владајући режим је био релативно популаран. Значајнији отпор против владине политике пружала је само Комунистичка партија. Она је покушавала да оживи партизански покрет и да оформи антифашистички фронт. У 1943. години њен труд је почео да доноси резултате. У

Зато је првом половином августа наредио премијеру Багрјанову да отпочне преговоре о миру са Британијом и Сједињеним Државама.

Бугари су, међутим, сувише захтевали: мислили су да ће код Британаца наићи на разумевање за бугарска историјска права у Грчкој и Југославији и надали су се да ће моћи да остану неутрални до краја рата. Совјетски Савез, који су западни Савезници обавештавали о току преговора са Бугарима, никако није хтео да прихвати бугарску неутралност.

Совјетско пробијање кроз Румунију допринело је убрзавању бугарске дипломатске активности. Двадесет и шестог августа

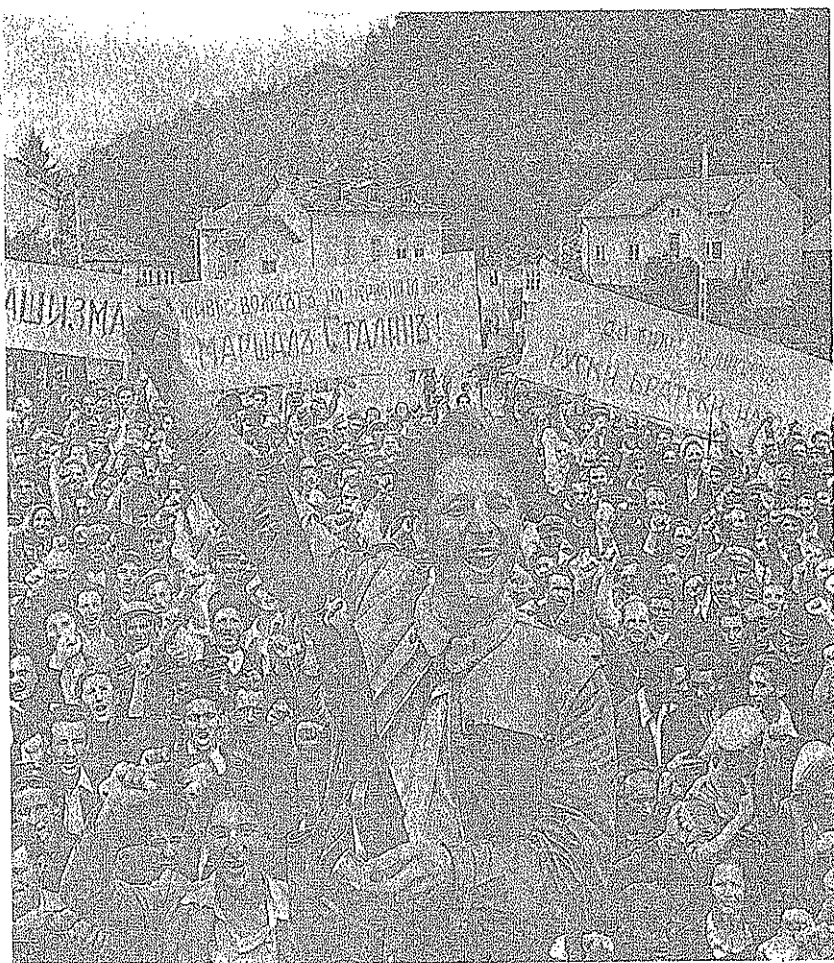
ски пробој био је за бугарске комунисте знак да се активишу. Двадесет и шестог августа Централни комитет Бугарске радничке партије (комуниста) позвао је чланство да почну да дижу бугарски народ на устанак против немачких фашиста и њихових бугарских агената. Од првог септембра се у разним рејонима позивало становништво на штрајк и политичке демонстрације. До 6. септембра се нико није одазвао. Другог септембра регент је предузео последњи покушај да са западним савезницима постигне споразум о бугарској неутралности. Филев је основао нову владу која се састојала од представника нерадикалних и демократских партија, а за преми-

Совјетска објава рата дала је нови импулс покрету отпора. Петог септембра су штаб партизанске армије и Централни комитет Комунистичке партије израдили план да преузму власт у Софији у ноћи између 8. и 9. септембра. Шестог и седмог септембра су у бугарском главном граду и другим градовима одржане манифестације за Отчествени фронт. Мада нису имале масовни карактер, ипак је у сукобу са полицијом пало неколико мртвих. Од 7. септембра су се партизанске јединице почеле да спуштају са планина, и у неколико села су увеле власт Отчественог фронта.

Осмог септембра су претходнице маршала Толбухина из Трећег украјинског фронта прешле преко румунско-бугарске границе. Бугарска влада је затим објавила Немачкој рат и наредила армији да не пружа отпор Црвеној армији. Тога дана Бугарска је била у јединственој ситуацији: била је у ратном стању и са Немачком и са Савезницима. Ноћу између 8. и 9. септембра устаници су узели власт у Софији. Партизани и пребегле јединице бугарске армије опколиле су владине зграде. Влада Муравјева је ухапшена, а изјутра Георгијев, председник владе Отчественог фронта, објавио је преокрет. Совјетски Савез је био очигледно изненађен овом акцијом. Деветог септембра је маршал Толбухин, у сагласности са телеграмом који је примио од Врховне команде, издао наредбу да се напредовање заустави на линији Русо-Бургас и да се у 10 часова увече борбене акције прекину, јер је влада Муравјева објавила Немачкој рат. Од 9. септембра комитети Отчественог фронта узели су власт у руке у целој земљи. У близини Софије и Пловдива, Старе Загоре и неких других градова, бугарска војска пружала је отпор новој власти. Шеснаестог септембра јединице Црвене армије су тријумфално ушле у Софију, а наредног дана премијер Георгијев је објавио програм нове владе. Још дан касније, команда нове бугарске армије подређена је штабу Трећег украјинског фронта. Преговори о миру текли су крајње споро, јер је и влада Георгијева правила тешкоће око Македоније и Тракије и тек после ултиматума од 11. октобра повукла је последње трупе из ових области.

Двадесет и осмог октобра у Москви је потписан уговор о примирју. Требао је да Бугарска стави на располагање Савезника одређени број трупа за борбу против Немачке, а да Југославији и Грчкој плати ратну штету у висини која ће се накнадно одредити.

У Бугарској је именована Савезничка контролна комисија ради надзирања одређених примирја. Њоме је руководио совјетски генерал Бурјузов, дотадашњи начелник штаба Трећег украјинског фронта. За то време су 57. армија и 4. гардијски механизовани корпус из састава Трећег украјинског фронта стигли на границе Југославије и чекали одобрење Националног комитета ослобођења да могу да пређу на територију Југославије и да заједно са јединицама НОВЈ учествују у београдској и нишкој операцији. Остали део Трећег украјинског фронта пребачен је према турској граници у Тракију.

влада Багрјанова је дала изјаву да је Бугарска неутрална и затражила од Немаца да своје трупе повуку из Бугарске. Уколико Немци не би пристали, Бугарска би почела да их разоружава. Багрјанов је такође обећао да ће повући своје трупе из Југославије и Грчке.

Из бојазни да би могло да дође до оружаног конфликта са Немачком, Бугари су бесконачно одуговлачили са извршењем ове мерс. Тридесетог августа Совјетски Савез је изјавио да Бугарска нарушава своју неутралност на што је Багрјанов поднео оставку. Од другог септембра је маршал Толбухин почео да концентрише своје трупе поред румунско-бугарске границе. Совјет-

Трећи украјински фронт је преко Румуније прешао у Бугарску, где је становништво пожелело армијама добродошлицу.

јера је постављен Муравјев. Он је 4. септембра — несхватљиво касно — изложио свој програм спољне политике. Био је само мало радикалнији од гледишта Багрјанова изнесених 26. августа. Петог септембра је Совјетски Савез објавио Бугарској рат. Муравјев је одмах затражио примирје, тврдећи совјетском делегату у Софији да је влада одлучила да објави Немачкој рат, али да из војних разлога мора да чека три дана пре него што саопшти ову одлуку.

ПОБЕДА АЛБАНСКОГ НАРОДА

ПУК НИКОЛА АНИЋ

У време када је Црвена армија надирала према Бугарској и Румунији, а Народноослободилачка војска Југославије припремала своје последње офанзивне операције за коначно истеривање и уништење окупаторских оружаних снага, и Албанска народноослободилачка војска кренула је у коначни обрачун са окупаторским и квислиншким јединицама на својој територији. Та борба почела је у Албанији, у ствари, још 1939. када је фашистичка Италија окупирала ову малу медитеранску и балканску земљу, свог непосредног суседа на другој обали Јадранског мора. Организоване обиле добила је ипак тек оснивањем Комунистичке партије Албаније, 8. новембра 1941. у Тирани. Већ почетком 1942. албански комунисти формирали су диверзантске групе које убрзо прерастају у чете. Својим успешним акцијама против окупатора, албански партизани стицали су све већи углед међу народом. Поготово када је, у лето 1942, створена прва слободна територија у пределима: Гору, Опари, Скрапарари, а ослобођено је и место Чоровода, чиме су били створени повољни услови за јачи размах ослободилачког покрета у свим деловима Албаније уз помоћ ЦК КПЈ. Да би се томе што ефикасније одупрле, а саме на сузбијање НОП у Албанији ангажовале што мање снаге, окупаторске власти су подстицале реакционарне кругове албанских земљопоседника и трговаца да формирају своју војну организацију за борбу против »комунистичке опасности«. Тако је настала војна квислиншка организација Бали Комбетар, чији су се поједини делови све до краја рата борили на страни окупатора, прво италијанских, па онда немачких. Када је, 8. септембра 1943, Италија капитулирала, Врховни штаб НОБ Албаније позвао је италијанске војнике да предају оружје и да се прикључе партизанима. Пошто се командант италијанских трупа у Албанији генерал Далмацо није одазвао том позиву, немачки 21. брдски корпус разоружао је већи број италијанских јединица. Сада је нови окупатор био немачки војник. Немци су око себе окупили све домаће квислинге и организацију Бали Комбетар, а формирали су и монархофашистичку организацију »Легалитет«. ОDMAH су предузели веће офанзивне операције против НОБ Албаније, која је капитулацијом Италије знатно ојачала. Формиране су нове јединице, па је НОБ Албаније при крају 1943. имала око 20.000 бораца. У

саставу НОБ Албаније се од капитулације Италије борио и партизански батаљон »Борис Вукмировић« који је настао од политичких затвореника са Косова и из других крајева Југославије, који су приликом капитулације Италије изашли из логора и затвора у Албанији. Када су Немци крајем 1943. и почетком 1944. године извели зимску офанзиву у Југославији, почели су и операције против НОБ Албаније. Немци и квислиншке формације починили су велике злочине међу албанским становништвом и на хиљаде их одвели у логоре у Приштини, Маутхаузену, Бухенвалду и другде. Али и окупаторови губици били су знатни — 3000 погинулих и

Борци 5. дивизије Народноослободилачке војске Албаније у Новом Пазару, децембра 1944. године.

око 2000 рањених. Још док је трајала немачко-квислиншка зимска офанзива, на територији Албаније формиране су нове бригаде НОБ Албаније. У пролеће 1944. народноослободилачки покрет толико се проширио, да је било могуће да се у селу Перметију, 24. маја 1944. одржи Први антифашистички народноослободилачки конгрес. Изабрано је Антифашистичко националноослободилачко веће од 121 члана као највише законодавно и извршно тело. Веће је изабрало

Национални антифашистички комитет од 13 чланова, који је имао све атрибуте привремене народне владе. Донета је одлука о уређењу нове демократске Албаније и о забрани повратка краља Зогуа. Одлучено је такође да се формирају веће војне јединице, јер је НОВА тада већ имала 35.000 бораца и држала велику слободну територију. Из борбе у борбу, јер Немци су у мају повели нову офанзиву, јачала је оружана снага ослободилачког покрета, тако да је у августу 1944. формиран и Први корпус. До новембра 1944. НОВА је имала већ три корпуса, односно осам дивизија, са око 70.000 војника. Тада су почеле завршне борбе за ослобођење Албаније.

У Бергу је 20-23. октобра 1944. одржано заседање Антифашистичког националноослободилачког већа на коме је одлучено да се Национални антифашистички комитет претвори у Демократску владу Албаније. Одлучено је такође да народноослободилачки фронт делује као општенародна политичка организација.

У том периоду почело је повлачење немачке Групе армија »Ф« из Грчке, па је НОВА морала да води борбе против 21. армијског корпуса, из ове огромне непријатељске формације. Најжешћи окршаји били су за ослобођење Елбасана и Тиране. Из оба града Немци су се повукли 21. новембра, а 29. новембра је ослобођен и Скадар. Тиме је цела Албанија била ослобођена. У завршним операцијама за ослобођење Југославије су на предлог Врховног штаба НОВЈ учествовале такође 5. и 6. дивизија НОБ Албаније. Заједно са јединицама НОВЈ оне су се бориле за ослобођење Косова, Црне Горе и Санџака, а у фебруару 1945. пребачене су на Косово где су тада вођене борбе за ликвидацију контрареволуционарних снага.

Мали и сиромашни, али храбри народ Албаније је својом ослободилачком борбом осветлао лице пред целим слободољубивим човечанством. Народноослободилачка војска Албаније стално је ангажовала око 100.000 италијанских, а касније око 70.000 немачких војника. У борбама против НОВА, италијански и немачки губици износили су око 70.000 погинулих, рањених и заробљених. У току рата изгубило је животе 28.000, рањено је 12.600, а интернирано у разне логоре 10.000 Албанаца. Али зато Албанци с поносом могу да кажу да су сами и сопственим снагама ослободили своју земљу.

СОВЈЕТСКА ОФАНЗИВА У БАЛТИЧКИМ ЗЕМЉАМА

БАЛТИК ИЗМЕЂУ ДВЕ ВАТРЕ

Ј. Г. КИКЕРТ

Пораз немачких армија у Бјелорусији у јуну и јулу 1944. крајње је уздрмао и немачке позиције у балтичким областима. У јулу су совјетске јединице продрле у Литванију и јужну Летонију. Вилнус је 4. јула пао у њихове руке. Крајем јула јединице Црвене армије стигле су до Залива Риге западно од Летонског главног града. Тиме су успеле да изолују целу немачку Групу армија «Север». Већина становника балтичких земаља плашила се повратка совјетских трупа. Период у коме су ове земље биле део Совјетског Савеза (1940—1941) остао им је у мучном сећању по конфискацијама и депортовањима.

Зато и није чудо што су 1941. поздрављали Немце као ослободиоце. Крајњи циљ Немца је, међутим, био да поробе народе источне Европе, међу које су спадали и балтички. По плановима Алфреда Розенберга кога је Хитлер поставио за државног министра окупираних источних области, балтичке земље би морале да се потпуно укључе у Немачки Рајх. Већ 16. јула 1941. дакле, мање од месец дана после њиховог напада на Совјетски Савез, Хитлер је то образложио својим ближњим сарадницима. Балтичке области су, према томе, неоспорно принадале тзв. животном простору — «ле-

бенсраум» — који је Хитлер прижељкивао за свој хиљадугодишњи Рајх. Становници који су били доста препатили због Стаљиновог терора, тада су се ухватили за званичну парољу немачке пропаганде «о ослобођењу од болшевиизма». Испоставило се, међутим, убрзо да је цена коју су за то морали да плате била веома висока. Морали су да плаћају високе ратне порезе, а уз то Немци су терали народ да им увелико лиферује намирнице и друга добра. Младе људе су мобилисали за рат против Совјетског Савеза, а бројна убиства која су извршавале Хитлерове полицијске једи-

нице, знатно су умањила првобитни ентузијазам балтичких народа за своје немачке «ослободиоце».

Када се Црвена армија преко Литваније и Бјелорусије незауостављиво пробијала у правцу Источне Пруске, Хитлер је и даље желео да балтичке земље остану окупиране. Чак и после совјетског пробоја до Залива Риге он није променио своје мишљење. Када су Немци, половином септембра, успели да поново, привремено, успоставе везу са Групом армија »Север« у Летонији, било је могуће да се бар неколико немачких јединица евакуише из балтичких земаља. Гудеријан, тек постављен за начелника немачког генералштаба копнене војске посебно се заузимао за евакуацију. Хитлер је предлог одбио. Сматра се да је то учинио пре свега зато што би повлачењем својих јединица изгубио најважнији терен за вежбе нових подморница, а поред тога се бојао да би се тиме променила веза са Шведском, његовим преко потребним лиферантом руде. Хитлер је такође хтео да сачува сваки педаљ земље, што је за њега било јаче него било који стратешки мотив. Интереси балтичких народа ни у ком случају нису одиграли било какву улогу при доношењу његове одлуке. Тако педесет немачких дивизија није учествовало у борбама на прилазима Немачкој, и то у фази рата у којој је Немачкој био потребан сваки војник. Хитлерова тврдоглавост омогућила је хиљадама балтичких становника да потраже неко уточиште. У Естонији су чак покушали да Црвеној армији затворе пут. У фебруару 1944. после пробоја опсаде Лењинграда, Совјети су већ почели да се пробијају у

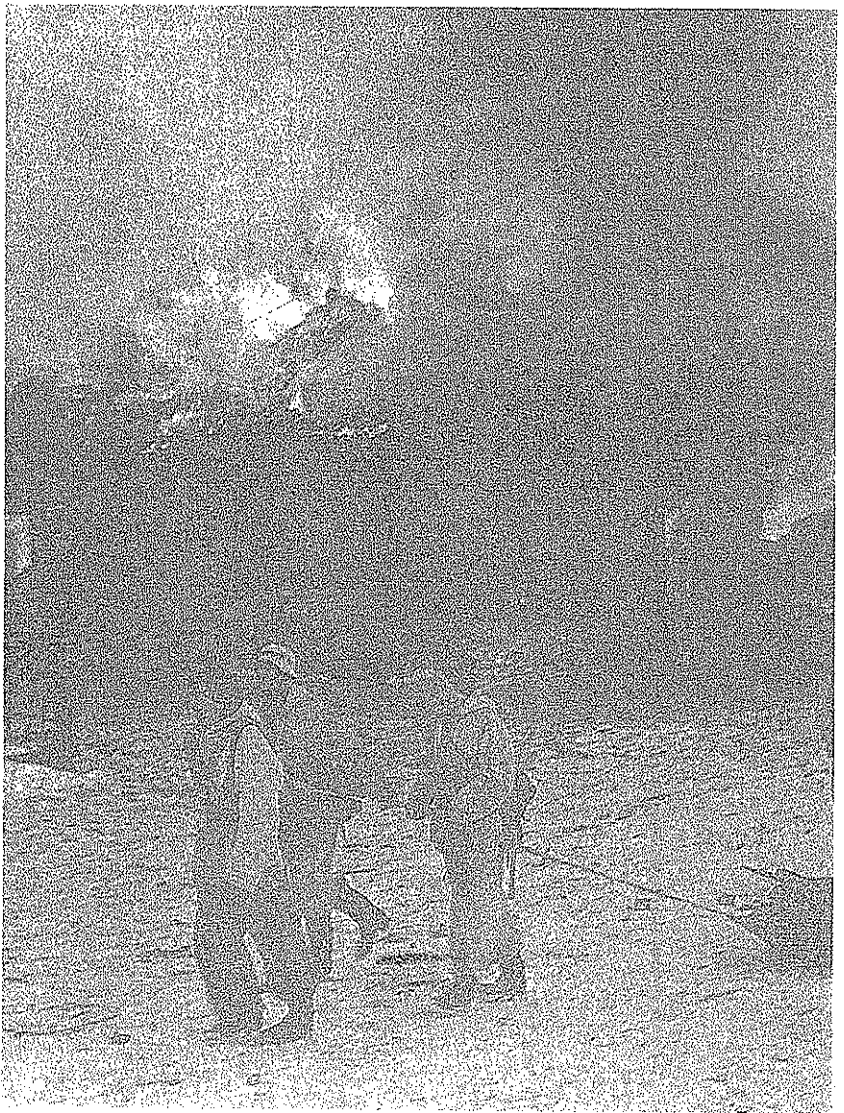
Лево: Немачки артиљеријски положај на балтичком фронту. Хитлер је тврдоглаво одбио да евакуише своју армију са тог подручја па је чак и посебно послао педесет дивизија.

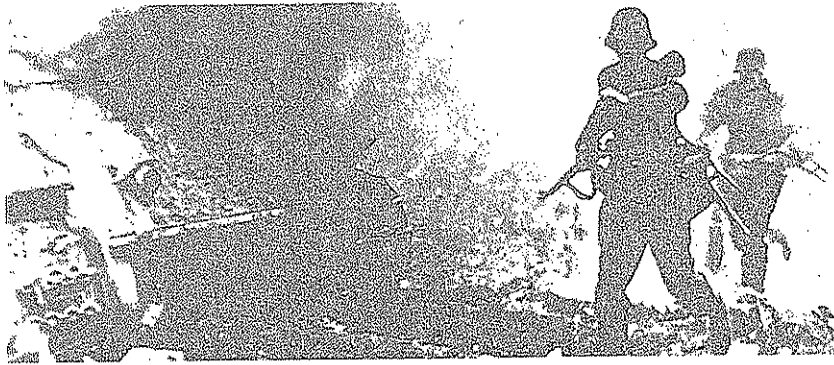
Горе десно: Совјетско напредовање било је незадрживо. У огорченим борбама и великим офанзивама некадашњи браниоци постали су ослободиоци своје домовине.

Десно: Када су Совјети предузели своју одлучну офанзиву против Летоније и Естоније, Немци који су се повлачили, применили су тактику паљења насељених места и тиме изазвали велика уништења.

правцу Естоније. Тада су у Естонији позвани сви мушкарци од 16-60 година да »спасувају Естонију од болшевизма«. Када су Совјети у другој седмици септембра започели своју одлучујућу офанзиву против Естоније и Летоније, наишли су на снажан отпор естонских јединица у Финском заливу и код Виртсјарвског језера. Немци су тада већ почели да се повлаче, уништавајући све за собом. Совјетима је било потребно седам дана да би стигли до главног града Талина. Двадесет и другог септембра су га заузели.

У међувремену је почела прва сеоба балтичких избеглица. Како је пут преко копна

не правац према Немачкој. Немцима је то ишло у рачун, јер су тако добијали нову радну снагу за своју ратну индустрију. Број бегунаца из балтичких земаља у 1944. години износио је готово две стотине хиљада.

У току септембра и октобра 1944. готово потпуно је слоњен немачки отпор у Естонији и Летонији. Совјетске трупе су се пробиле у ове области са оба краја Виртсјарског језера и одакле су гонили пред собом Немце. Рига је заузета 14. октобра. Тих дана се Црвена армија пробила и кроз немачке линије на северу од Литве одакле су између Мемела и Љибауа поново стигли

Курланде

био пресечен, морали су да покушају да беже преко мора. Тако су ови септембарски дани пружали слику људи који су се у у хаосу премештали с места на место, тражећи смештај на бродовима. Ако би успели да нађу брод који би могао да их превезе, били су изложени нападима и Совјета и Немаца. Финска је имала најближи аеродром до кога би Естонци могли да дођу. Али, тамо нису смели да очекују сигурност, јер је Манерхајм већ почетком септембра прекинуо рат са Совјетским Савезом. Због тога су Естонци и Летонци првенствено бегали у неутралну Шведску. У многим случајевима морали су да проме-

Сасвим горе: Војници немачке тенковске јединице у трку пролазе норед горућег совјетског тенка Т 34 да би стигли до нових борбених положаја.

Горе: Слика совјетског фронта на граници између Литваније и Пољске, крајем 1944. У самој ватреној линији, члан санитета пружа помоћ рањеном црвеноармејцу.

на обале Балтика. Немци су, ипак, успели да изведу противнапад дуж литванске обале покушавајући да поново ступе у везу са Групом армија »Север«, али им то није успело. Од тада су остаци немачке Групе армија »Север« могли да се снабдевају једино преко мора.

Остатак Групе армија »Север« је најзад збијен на полуострво Курландију, које се налази између Залива Риге и Балтичког мора. Кад је рат у Европи завршен, тамо се још увек налазило двадесет немачких дивизија. Оне су на Курландији и капитулирале. Балтичке земље су опет ушле у састав Совјетског Савеза.

ФИНСКА ЗА ВРЕМЕ РАТА

НАРЕШЉИЦА САВЈАЗИ

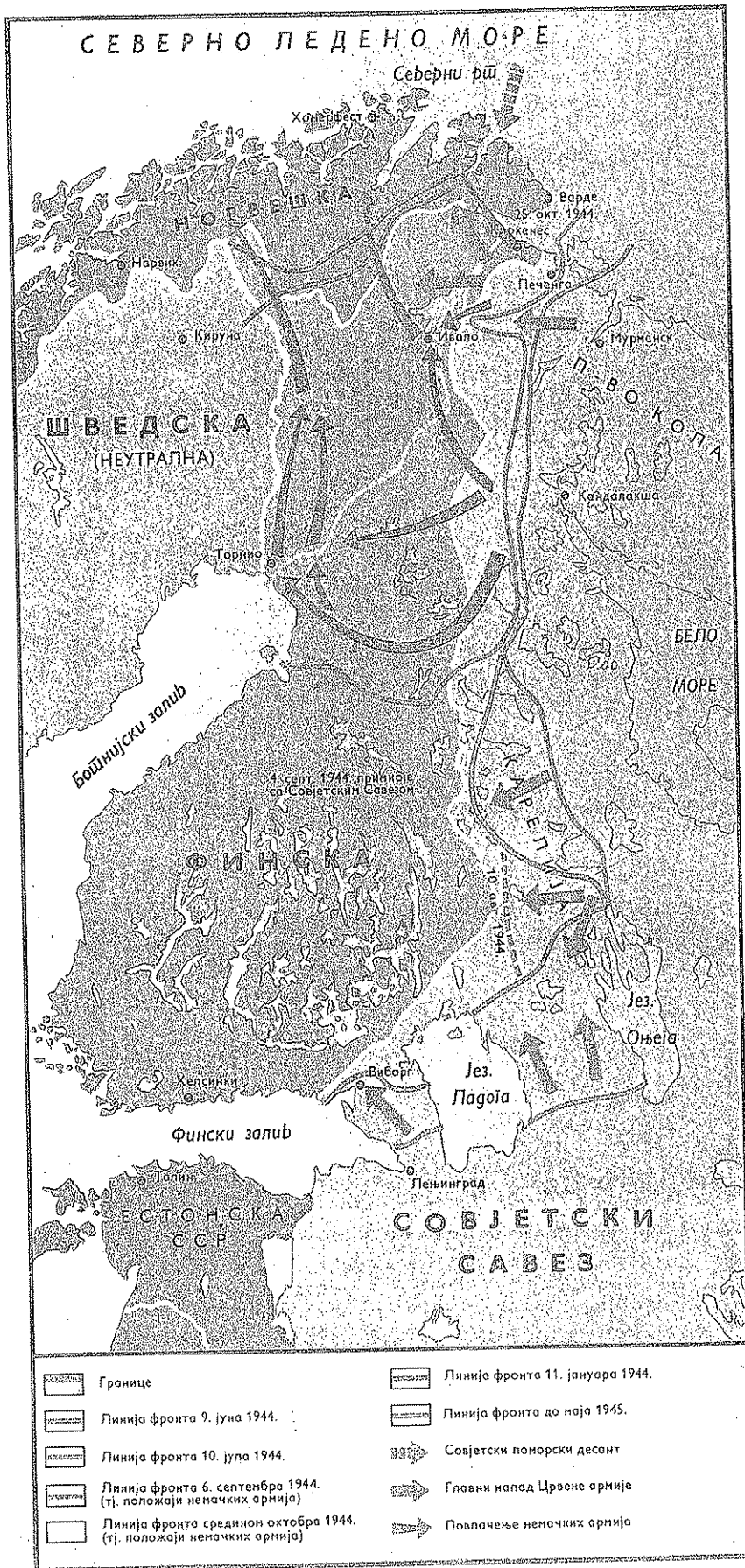
од ПАУЛ ЛЕЛКС

По својој традиционалној спољној политици, Финци су у Немачкој видели противтежу совјетском притиску, нарочито после совјетско-финског рата 1939/40. године. С друге стране, Немачка је била веома заинтересована за Финску, поготово откад је почела да планира операцију »Барбароса«, тј. напад на Совјетски Савез. У септембру 1940. Немци и Финци су склопили споразум према којем су немачке трупе ушле у Финску, а ратни материјал Немачке се могао превозити преко финске територије. Што даље су одмицале припреме за рат против СССР-а немачка заинтересованост за Финску је била све очигледнија.

Када је крајем 1940. Молотов био у Берлину фон Рибентроп је покушао да га наговори на заједнички план за поделу Британске Империје — коју је требало да освоје заједно са Јапаном и Италијом. Немачка намера је, у ствари, била да скрене пажњу Москве од Европе. Један од Стаљинових услова био је, међутим, да се све немачке трупе повуку из Финске, с обзиром да је по тајном уговору из 1939. године Финска спадала у утицајну сферу Совјетског Савеза. То је, међутим, било супротно ономе што је Хитлер желео. Немачка није хтела да одустане од својих интереса у Финској. Како су се односи између Немачке и Совјетског

Савеза све више погоршавали, то су фински и немачки политичари све више видели у Стаљину свог заједничког непријатеља. То је првом половином 1941. и довело до контакта између финских и немачких највиших команди. Иако се Финска ни на који начин још није политички везала за Немачку, она је улазила у све чвршћу војну сарадњу с њоме. То потврђује неколико чињеница. Две седмице пре избијања немачко-совјетског рата (22. јуни 1941) Финска је мобилисала део својих трупа. Тринаестог јуна је у финску Врховну команду стигао генерал Ерфурт, немачки официр за везу између финског врховног команданта Манерхајма

и немачке Врховне команде. Већ два дана после тога немачки генерал у северној Финској преузео је команду над две финске дивизије. Седмаестог је фински председник Рити званично објавио мобилизацију. У том тренутку нико није могао да се изненади што је Стаљин у Финској гледао немачког савезника, мада ове две земље нису имале формални политички или војни савез. Рити је 26. јуна у свом говору преко радија званично објавио рат Совјетском Савезу. »Финска се бори раме уз раме са немачком браћом по оружју — рекао је том приликом. Вођење рата из финских области непрекидно се одвијало уз договоре Финска и Немаца. Ипак су постојала два самостална фронта. На северу и истоку Финске стајале су већином немачке трупе које су допремљене из Норвешке и које су биле под командом немачког штаба у Ровањемјију. Њихов задатак је био да освоје железничку пругу која иде за Мурманск. На југу и југоистоку Финске већином су се налазиле финске трупе под командом смештенем у Микелију. Током првих десетак дана јула цео тај фронт од Северног леденог мора до Финског залива кренуо је у напад и прешао преко совјетско-финске границе. На северу и истоку напад бије био тако успешан као што се очекивало. Совјетске трупе су пружиле јак отпор и Немци нису успели да освоје ниједан град на железничкој прузи, мада су се ту и тамо дубоко пробили на совјетску територију. Већ почетком септембра фронт се тамо зауставио. Финци су на југу имали више успеха. И тамо су наишли на отпор, али су другом половином августа заузели градове Сортвала и Випури, главни град западне Карелије. Почетком септембра је цела финска област изгубљена у »зимском рату« 1939/40 поново била у финским рукама. Требало је да се фински фронт најзад прикључи немачком источном фронту Групе армија »Север« која је напредовала преко балтичких земаља и требало да освоји Лењинград, тако да би најзад дошло до сусрета финских и немачких војника на реци Свиру. Немачко војно руководство је вршило велики притисак на фелдмаршала Манерхајма да финска војска учествује у опсади Лењинграда, са севера. Али резултат разговора врховног коман-

Претходна страна: Фински војници напредују ка фронту у југоисточној Карелији у августу 1941.

Лево: Финска осећања према Немачкој кретала су се зависно од успеха Црвене армије. Што су се Совјети више приближавали финским границама, то је у земљи све више расла опозиција савезништву са Немачком. На овој карти приказан је фронт у лето 1944. На северу се виде совјетске операције према Киркенесу.

Горе десно: Фелдмаршал Манерхајм, врховни командант финске војске. Под притиском совјетских успеха почетком августа 1944, он је заменио Ритија.

Десно: Финске јуришне трупе на положајима чекају напад. Ова фотографија је из 1943. када је прекрет у рату већ био на видју.

данта Манерхајма са председником Ритијем био је финско одбијање да своје трупе прикључе опсади.

Када су финске трупе на југу стигле до државних граница из 1939. године, поставило се питање: да ли ће да крену даље или не? Шта је Финска желела да постигне овим ратом и какви су били њени циљеви? На првом месту, питање треба да се размотри са становишта шта су поједине политичке или друштвене групе у Финској хтеле да постигну? Пре свега мора да се говори о Карелији. Откад се развио фински национализам, средином XIX века, сматрало се — не сасвим оправдано — да је Карелија финско »језгро земље«. Унутар граница финске државе, која је 1917. године постала независна, налазио се, међутим, само мали део онога што се називало »Карелија«. Финској није припала источна Карелија која се простирала од реке Сале до Свира. Ова област остала је совјетска и 1923. године проглашена је Совјетском Републиком Карелијом. Двадесетих и тридесетих година, код великог броја становништва још увек је постојала жеља да се ова област врати »мајци земљи«, тј. Финској. То је био идеал који је у летњим месецима 1941. године био у центру пажње. Манерхајм је у дневној заповести од 7. јула између осталог рекао: »Ми обећавамо народу Карелије да наш мач неће да мирује пре него што Карелије не буде ослобођена«. Представници десних и централистичких партија (фашисти, конзервативци, Аграрна партија) чак и неки социјалдемократи, такође су говорили о »ослобођењу« ове области, која никада и није била у финској држави. Историчари, економисти и географи су већ 1942. и 1943. године износили аргументе по којима је припојење источне Карелије било пожељно и неопходно. Лутерански клер, а нарочито војни свештеници такође су били за то. Оно на шта се нерадо мислило била је чињеница да се становништво источне Карелије много изменило за двадесет година, како етнички, тако и по својим политичким схватањима. Део словенског становништва износио је 1941. године око 40%. Осим тога је већ једна цела генерација израсла у Совјетском Савезу и питање је да ли је становништво источне Карелије 1941. године уопште још желело да се њихова област припоји Финској.

Што се рат даље развијао са све горим изгледима за Немце (а тиме и за Финску), ти замашни фински планови су све више и више падали у заснак, а контуре првобитно једва приметне опозиције постајале су све јасније и јасније. У 1941. години скоро да није било знакова опозиције. Финска је, међутим, у новембру 1941. потписала Антикоминтерна пакт чије су чланице биле силе Осовине и објавила рат Британији. Финска влада је, додуше, покушала да избегне објаву рата Великој Британији, посебно због тога што је после тога постало незамисливо да би конфликт између Финске и Совјетског Савеза могао да остане изолован и да, као »зимски рат«, неће бити повезан са »великим рагом«.

У зиму 1941/42. на финском фронту ништа се посебно није догодило. И Финци и Немци су држали своје положаје: сви су

оптимистички гледали на даљи ток рата. Немци су тада планирали да на северистоку, заједно са Финцима, предузму велики напад на мурманску железничку пругу. До прве промене у пријатељским односима између Финске и Немачке дошло је када су у августу 1942. совјетске јединице извршиле напад јужно од Ладоског језера и када су немачке позиције код Стаљинграда постале све критичније. Немачки положај у рату, нарочито на источном фронту, јачао је у Финској колебања и сумње — да ли је тај моћни савезник заиста толико моћан? Растао је страх да ће се све то можда наопако да заврши. Што се година више ближила крају, страховања су расла, а у фебруару 1943. претворила су се у праву панику због катастрофе код Стаљинграда, а затим због совјетских напада код Лењинграда, који су били ближе њиховој кући.

Све то проузроковало је праву велику кризу у савезништву између Финске и Немачке. Деветнаестог фебруара Социјалдемократска партија издала је проглас у којем је први пут било речи о посебном миру између Финске и Совјетског Савеза. Посматрано логички, то и није био велики корак. За оне који су фински рат сматрали изолованим ратом« са Совјетским Савезом (како су то сматрали владини политичари и официри), »изоловани«, посебно мир са Совјетским Савезом био је сасвим логичан. Из протеста истих војних и владиних кругова против формуле сепаратног мира, могли су се, међутим, о истинском карактеру рата да направе врло јасни закључци! Идеја је ипак одјекнула. Председник Рити је крајем фебруара, додуше, био поново изабран, али у новој влади формираној у марту, било је неколико министара који нису били толико пронемачки расположени. О правој кризи могло је да се говори тек када је Рамсеј, нови министар иностраних послова, отишао крајем марта у Берлин да би са фон Рибентропом озбиљно разговарао о предлогу Американца за посредовање како би Финска изишла из рата. Рибентроп је сав бесан очитао свом посетиоцу добру лекцију, а фински министар је морао да пристане да финску ноту Вашингтону, којом се одбија америчко посредовање, пре слања преконтролише прво фон Рибентропу. Организована опозиција у Финској ишла је укорак са погоршањем односа са Немачком. Оно што је 1941. године била мала група лево оријентисаних чланова парламента, израсло је 1942, а нарочито 1943. године, у покрет опозиције упркос јаким противмерама хапшења и осуда на високе затворске казне. Тој опозицији су се прикључили чланови разних партија и група тако да је петиција »33« (међу којима 19 чланова парламента) која је у августу 1943. презентирана председнику Ритију, оставила велики утисак. У тој петицији се од Ритија захтева да што је могуће пре оконча рат Финске против Совјетског Савеза.

Ситуација из 1943. године поновила се годину дана касније, само у још много озбиљнијем облику. Немачке трупе су биле потиснуте јужно од Лењинграда до преко Нарве у праву Естоније. Совјети су

потпуно преузели иницијативу у рату. Као последица тога, јужни фински фронт се потпуно отворио и тиме је био омогућен директан совјетски напад на Карелијску превлаку. Финска реакција је била много радикалнија него годину дана раније: Пасикиви, који је доказао своје способности током преговора са Совјетским Савезом, дошао је крајем марта 1944. помоћу шведских веза у Москву, да би као опуномоћени представник финске владе преговарао о примирју. Њему је постављено неколико, не тако лаких, услова: Финска би морала да прекине све везе са Немачком, а немачке трупе које би после одређеног датума биле још у Финској, морале би да буду интерниране; финске границе према Совјетском Савезу биле би оне које су успостављене мартовским уговором од 1940; Финска би морала да распусти добрим делом своју армију; област Петсамо са рудницама никла припала би Совјетском Савезу; и најзад, Финска би морала да плати одштету у висини од 600 милиона долара.

Пасикиви се после повратка у земљу залагао да се услови прихвате, али после консултовања парламента, финска влада је 12. априла послала Молотову негативан одговор.

Реакција Немаца била је такође жешћа него 1943. године. Упркос чврстим договорима, Фирер је сасвим обуставио испоруку оружја Финској. Другим речима: затегнутост у односима између двеју земаља проширила се и на војни терен. Деветог јуна 1944. добро су могле да се уоче катастрофалне последице таквог стања. На Карелијској превлаци почела је совјетска офанзива. Помоћу тенкова и артиљерије совјетске трупе су убрзо упале и освојиле Випури. Настала је несигурна ситуација за финску владу. А баш на то је фон Рибентроп већ дуго чекао. Двадесет и другог јуна он је стигао у Хелсинки да натера владу да прихвати обавезу коју је Хитлер толико желео, то јест да никада не склопе сепаратни мир са Совјетским Савезом. Истог дана, финска влада добила је из Москве ноту у којој се нуде преговори о миру. Још увек се Финска двоумила. Опет су се политичари кладиле на погрешног коња. У личном писму, које ниједан од одговорних чланова кабинета није потписао, Рити се обавезао на гаранцију коју је фон Рибентроп захтевао. Парламент о томе није ништа знао. Пет социјалистичких чланова кабинета су протестовали, али су ипак остали у влади. Овај корак није много пружио Финској. Сједињене Државе су прекинуле дипломатске односе; војна помоћ коју је Хитлер опет одобрио била је мала, а совјетска офанзива је била жестока, тако да је крајем јула ситуација постала неиздржљива. Под притиском совјетских чланова, почетком августа, председник Манерхајм наследио је председника Ритија и формирана је нова влада. То је значило промену политичког курса. Ипак је потрајало још месец дана пре него што је Манерхајм објавио Хитлеру да не сматра да је везан оним што је Рити обећао у личном писму. Тек 2. септембра 1944. финска влада је дефинитивно отказала

Немачкој сарадњу, а парламент је одобрио преговоре са Москвом. Тачно као после зимског рата 1939/40. године услови са којима је Финска морала да се сложи 19. септембра 1944. били су још много тежи од совјетских предлога из марта исте године. Москва је сад захтевала полуострво Поркалу, недалеко од Хелсинкија и право транспорта до њега преко финске територије. Даље је Совјетски Савез захтевао да се забране антисовјетске и фашистичке организације, и да се суди ратним злочинцима, а морала је да се оформи и комисија која би надгледала спровођење одредаба о миру. Уговор о миру, који је садржавао углавном исте услове као и уговор о примирју, потписао је тек 1947. године у Паризу.

Потписивање уговора о примирју значило је крај рата, али не и оружане борбе. Немачка је хтела да што дуже задржи своје положаје у Финској, посебно на северу. На основу уговора о примирју, Финска је морала да истера немачке трупе из земље. Како Финци нису хтели да се користе совјетском помоћи коју су им ови понудили, финске трупе су отишле на север. То је довело до неколико оружаних конфликта између Финца и њихових доскорашњих савезника. У овом тзв. »Лапландском рату«, Немци су се без премишљања служили тактиком паљења насељених места. Део становништва је побегао на југ. Финске јединице уз помоћ совјетских авиона успешно су брилиле од немачког напада острво Хогланд у Финском заливу. На северу су борбе трајале све до априла 1945, док су и последњи Немци отерани са положаја на северној финској граници. Тек тада се вратио мир на ово опустошено подручје.

На крајњем северу још су трајале борбе. Преко северне Финске протеже се део Норвешких планина, коју су немачке трупе освојиле 1940. године. Када је 1940. године Финска морала да препусти Совјетском Савезу део Петсама (садашња Печенга), на томе делу су се Норвешка и Совјетски Савез граничили. Област између Петсама (Совјетски Савез) и Киркенеса (Норвешка), богата рудницама никла и бакра, била је позадина северног бока тзв. Мурманске линије. После совјетско-финског примирја, Совјети су одмах направили планове за операцију коју су извели у две фазе. Између 7. и 15. октобра 1944. су се немачке трупе са југа повукле до иза града Петсама, док је истовремено помоћу десаната на обалу Баренцовог мора и ова област северно од града ослобођена. Осамнаестог октобра су совјетске трупе прошле преко норвешке границе и потиснуле су немачку 20. планинску армију генерала Реидулица, који је тамо стигао из Југославије у лето 1944. године после неуспешног ваздушног десанта на Дрвар. Немци су делом потиснути ка северозападу Норвешке, делом на југ у Финску. Двадесет и петог октобра пао је Киркенес. Совјетске трупе нису продрле много даље у Норвешку. Задржале су се на линији Киркенес-Наутси која се налази на финској граници. Тако су потпуно окончане ратне операције и у Финској.

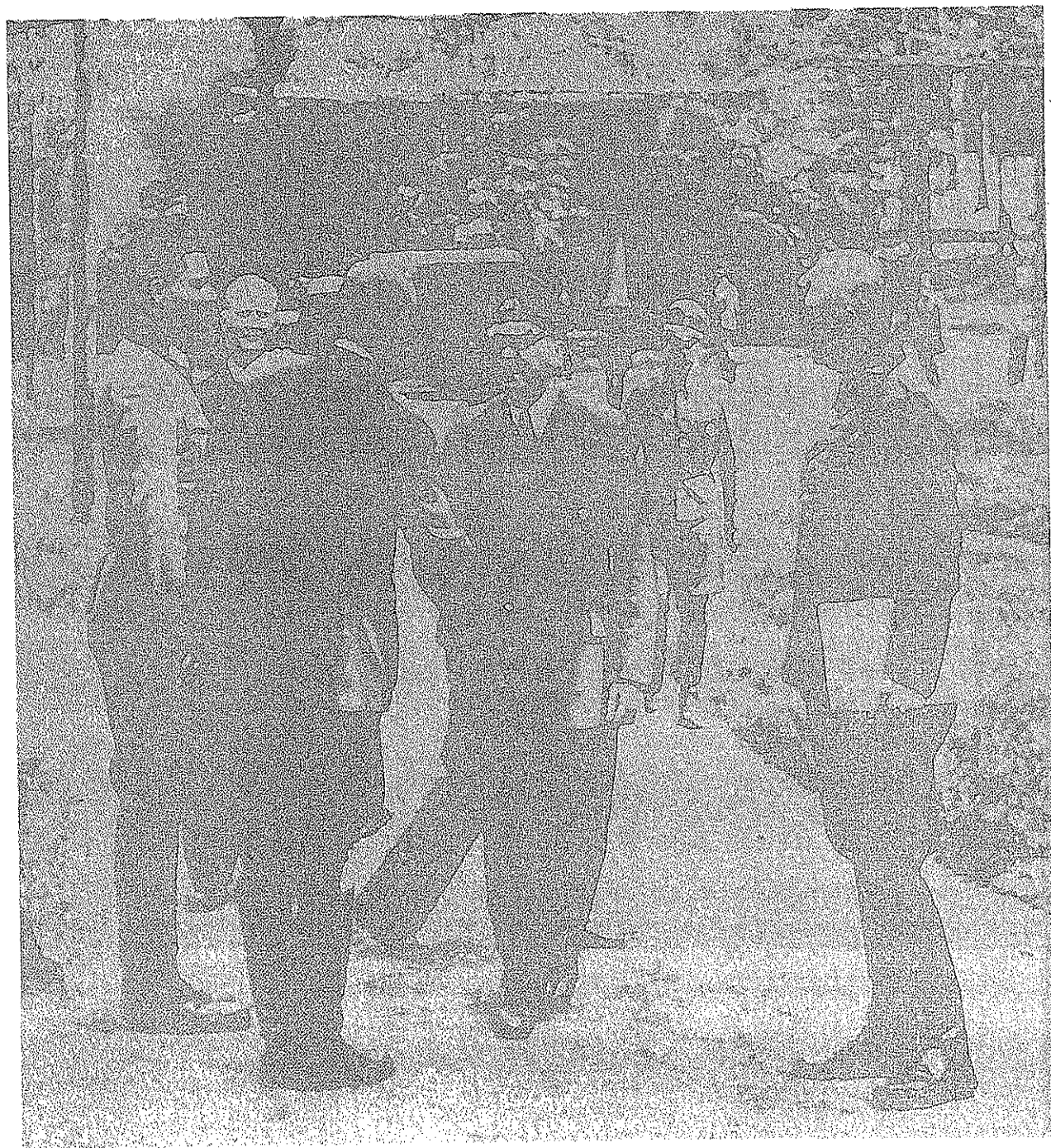
43

**АТЕНТАТ
НА ХИТЛЕРА**

ПРОМАШЕНИ ОФИЦИРСКИ ПУЧ

20. ЈУЛИ 1944.

др Н. К. ИНТФЕЛД

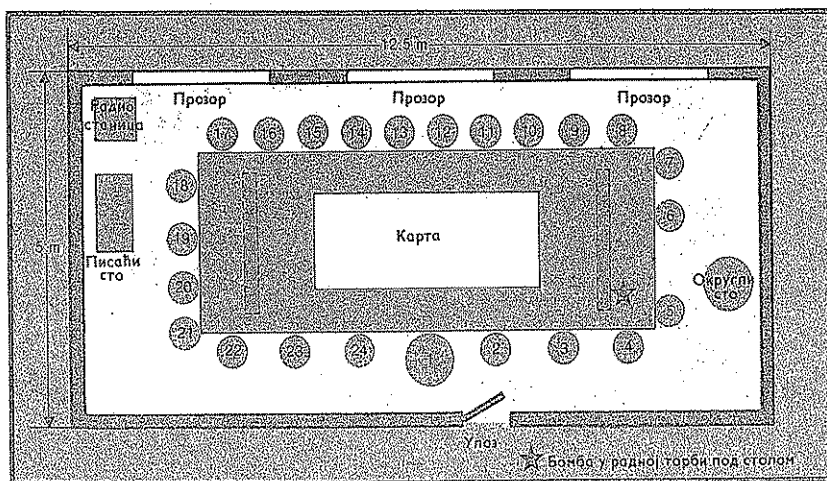
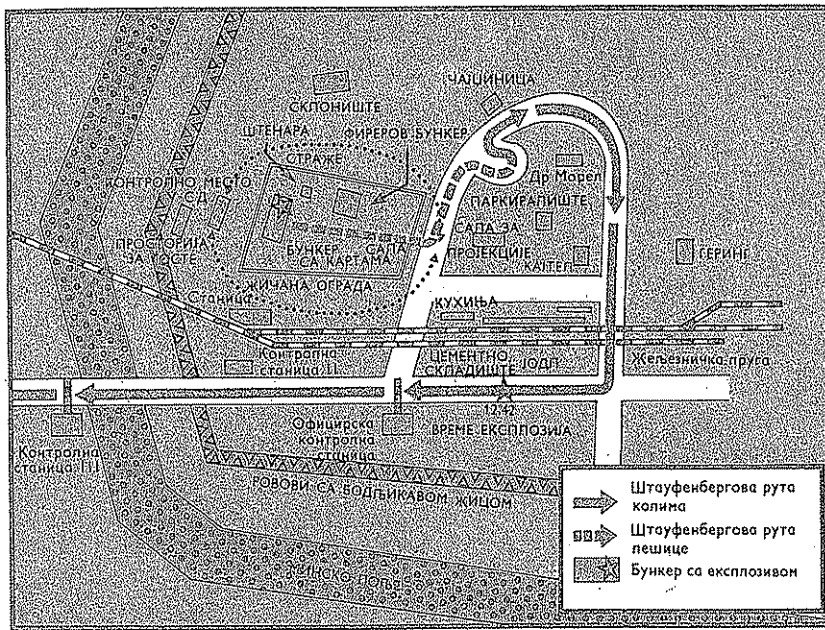
»Најзад један генералштабни официр са маштом и здравим разумом« — то је у јуну 1944. било Хитлерово мишљење о новом начелнику штаба резервних јединица у Немачкој. Професионални официр немачке војске гроф Клаус Шенк фон Штауфенберг припадао је врсти људи које Хитлер иначе није подносио и у које није имао поверења. Чудновато је стога да баш код Штауфенберга није осетио опасност, иако га је сусретао више пута на састанцима на којима је разматрана војна ситуација. Биле су то помало неформалне седнице које је Хитлер готово сваког дана држао са својим генералима у свом добро чуваном главном штабу, тзв. Вучкој јами код Рестенбурга у

Источној Пруској. Фон Штауфенберг је тада већ припадао групи која је планирала атентат на Хитлера. С обзиром да је од чланове групе он био једини који је имао приступа Хитлеру, одлучио је да сам изврши атентат, иако је у Африци изгубио једно око, десну шаку и два прста леве руке. Времена није било много. Претила је опасност да немачки фронтови на Истоку и у Нормандији буду пробијени. Из разлога који иначе нису били повезани са планираним атентатом, Гестапо је извршио хапшење најважнијих чланова завереничке групе. Разлог више да Штауфенберг пожури и сам изврши задатак. Зато је он у првој половини јула у својој акцији

понео бомбу на конференцију у Врховној команди. Искреле су, међутим, неочекиване околности па је у последњем тренутку одустао од активирања бомбе. Следећа седница требало је да се одржи 20. јула. Тада се атентат морао извести, јер би даље одлагање било неодговорно — сматрали су фон Штауфенберг и његови завереници, међу којима Герделер, фелдмаршал фон Вицлебен и стари начелник штаба немачке војске Бек.

Ујутро тог топлог летњег дана је фон Штауфенберг одлетео у Хитлеров главни штаб. У пола један је кештима, специјално направљеним за његову осакаћену леву руку, активирао сатни механизам бомбе на десет минута и убрзо затим ушао у бараку где су се разговори већ одвијали. Хитлер га је поздравио уобичајеним стиском руке. Штауфенберг је сачекао тренутак, а затим неприметно успео да изађе из бараке. Нешто касније чуо је страшу експлозију. По ономе што је видео са удаљености од седамдесетак метара, био је убеђен да су сви у бараци остали мртви. Провукао се поред стража, већ алармираних експлозијом и са својим ађутантом фон Хефеном одвезао се до аеродрома. У 13.15 часова одлетео је за Берлин да би активно учествовао у државном удару који је требало да тамо започну његови истомисљеници. Када је, међутим, фон Штауфенберг око 16 часова стигао у Бендлерштрасе, где је био смештен Главни штаб резервне војске, на свој ужас и бес приметио је да остали завереници још готово ништа нису били урадили. Како је то било могуће? Фон Штауфенберг је преценио ефект свог дела. Известан број официра у бараци био је тешко рањен, али већина, међу којима и Хитлер, прошла је са свега неколико огреботина. Генерал Фелгибел, шеф службе за везе, добио је одмах наређење да прекине сваку везу између »Вучје јаме« и спољног света. Фелгибел, који је иначе и сам припадао завереницима, веома се радо одазвао тој заповести. На тај начин, у Фиреровом главном штабу не би неко време могли да сазнају за државни удар у Берлину и изгубили би контролу над догађајима. Иако атентат на Хитлера, очигледно, није успео, Фелгибел је сматрао да побуна против Фиреровог режима треба да се настави.

То је јавио једном од завереничких генерала из Бендлерштрасе у Берлину, али овај је — вероватно уплашивши се због неуспелог атентата — пренео вест другим завереницима тек два часа после њеног пријема. Када је фон Штауфенберг стигао у Бендлерштрасе, шеф опште војне обавештајне службе генерал Олбрихт покушавао је да убеди команданта резервне војске генерал-пуковника Фрома да је Хитлер мртав и да војска треба да преузме власт у Немачкој. Фром је ипак успоставио телефонску везу са »Вучјом Јамом«, односно фелдмаршалом Кајтелом, јединим од Хитлерових најсервиљнијих помагача. Кајтел му је испричао да је заиста дошло до атентата, али да је Хитлер срећно остао жив. Тада је Фром одлучио одбити да даље учествује у пучу. Фон Штауфенберг се придружио сукобљеним генералима и рекао им да је он сам подметнуо бомбу и да је Хитлер сигурно

Лево: Интересантна фотографија, снимљена пет дана пре атентата у Хитлеровој »Вучкој јами«. Док Фирер поздравља генерала Боденшаца, Штауфенберг стоји у стању мирно са стране (лево). Он је већ једном био понео бомбу у конференцијску салу али је тада није активирао. Сасвим десно је Кајтел, а иза Штауфенберга — адмирал Пуктамер.

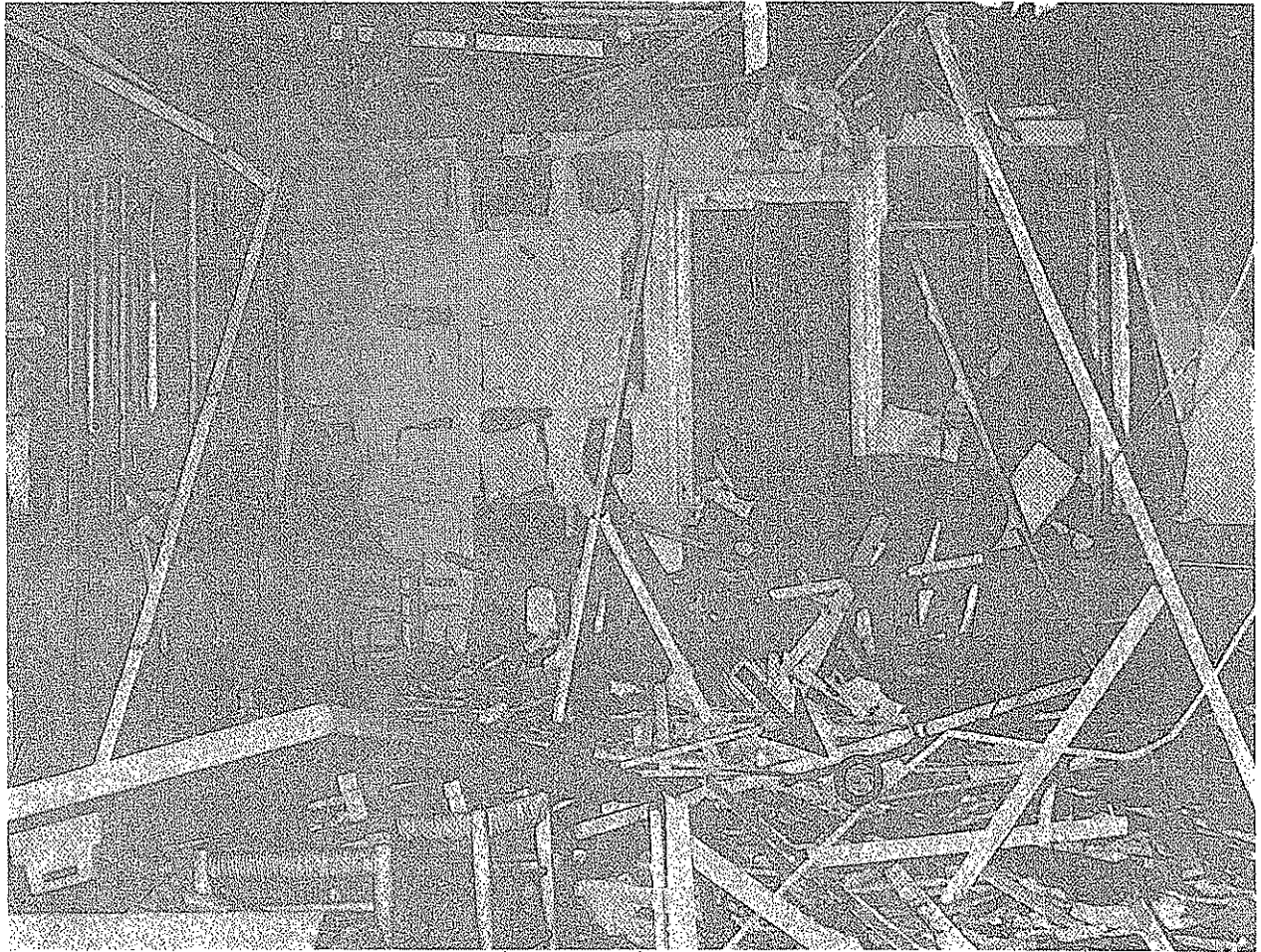
Горе: Атентат на карти. За столом у соби са картама главног штаба седели су: 1. Хитлер 2. Хојзингер 3. Кортен 4. Браунт 5. Боденшац 6. Боргман 7. Шмунт 8. Фон Пуктамер 9. Бергер 10. Асман 11. Шерф 12. Буле 13. Фос 14. Фегелаји 15. Фон Белов 16. Гинше 17. Хаген 18. Фон Јон 19. Биш 20. Вајценгер 21. Фон Зонлајтнер 22. Варлимонт 23. Јоди 24. Кајтел

мртав. На крају је чак дошло до физичког обрачуна између Олбрихта и Фрома, који је узвикнуо да су сви присутни ухапшени. Хладним и самосвесним тоном је фон Штауфенберг одговорио: »Веома се варате у однос снага, генерале. Ми хапсимо вас«. У међувремену су већ била издата наређења територијалним командантима која су почињала саопштењем: »Адолф Хитлер је мртав«. Фелдмаршал фон Вицлебен, који је тек касније дошао у Бендлерштрасе да извиди ситуацију и нестао је опет не урадивши готово ништа, именован је у овим заповестима за новог врховног команданта копнене војске, док је генерал-пуковник

преоптерећености телеграфске мреже, побуњеници су били приморани да се користе и везама које су ишле преко »Вучје јаме«. Тако је Хитлер у Источној Пруској био прилично тачно обавештен о ономе шта се одиграло у Берлину, па је могао да територијалним командантима издаје ефикасне противнаредбе.

Горе је било то што побуњеници нису били газде у сопственој кући. Главни штаб резервне војске налазио се најме у великој згради, у којој је радио велики број официра из различитих војних установа. Многи од њих су приметили да се нешто необично дешава и затражили су објашњење. Бек и

центар са владиним зградама и да ухапси Гебелса, био на путу да га изврши. Официр, који је у том батаљону био задужен за национал-социјалистичко »васпитање« наговорио је команданта батаљона мајора Ремера, да најпре разговара са Гебелсом. Гебелс је брзо све објаснио Ремеру: издајничка клика је њега и његов батаљон покушала да употреби за пуч, а вест да је Хитлер мртав била је лаж. Можда је Ремер желео да разговара са Фирером лично? То је могло да се уреди. Министар пропаганде Рајха је успоставио везу са »Вучјом јамом« (то је опет ишло прилично једноставно) и нешто касније је Ремер заиста чуо добро

Хелнер (чије се понашање није много разликовало од фон Вицлебеновог) постављен на Фромово место. По осталим наређењима је требало да се сви органи државе и партије ставе под команду војске и да се СС јединице интегришу у копнену војску.

Требало је да се одмах ухапсе сви високи функционери партије, СС-а, Гестапо-а и СД-а, поготово гаулајгери и више вође СС-а и полиције. И надзор над концентрационим логорима требало је одмах да преузме војска на лицу места.

Све је то било лепо смишљено, али је требало и да се сироведе. Међутим, због

Хелнер су им саопштили да је Хитлер мртав и да је армија, под командом фон Вицлебена, преузела власт. Међутим, по разним гласинама које су кружиле зградом, Хитлер није био мртав. Узнемиреност је и даље расла. Готово нико од неулућених није желео да учествује у овом за њих нејасном послу, док су и неки упућени почели да се повлаче из ове замршене ситуације.

Због разних несрећних околности и случајности, завереници још нису били успели да се обезбеде трупима, јер су се оне налазиле прилично далеко од Бендлерштрасе. Једино је таковзвани берлински стражарски батаљон, који је добио наређење да опколи

познати Хитлеров глас: »Препознајете ли мој глас, Ремеру? Добро.« После тога је Хитлер њему, обичном мајору, поверио врховну команду у Берлину и издао му стриктну заповест да угуши побуну. Стражарски батаљон, готово једина јединица немачке војске која се тада налазила у центру града, полако али сигурно кренула је у правцу Бендлерштрасе, али не да би пружио подршку побуњеницима, већ да би брзо и неумољиво скршио побуну.

Приближавало се вече. У петнаест до седам је све Немце, а пре свега побуњеничке официре збунило посебно обавештење преко радија: »Данас је на Фирера извршен

атентат са експлозивом... осим лаких опекотина и посекотина неповређен... наставио са својим радом... примио Дучеа...». За већину је сада било недвосмислено јасно да је Хитлер жив. Осим тога се завереницима сада светно недостајало трупа и немогућност да заузму радиостаницу. Срећа је почела да се окреће. Сваки генерал, сваки официр, сваки Немац је сада знао да су заповести »врховног команданта немачке војске« фон Вицлебена биле наредбе побуњеника. Први врховни командант, Фирер, којем се сваки официр заклео на верност, био је жив и противнаредбе које су у његово име долазиле из »Вучје јаме« биле

Лево: Бомба се налазила код места означеног стрелицом

Десно: Овај снимак направљен је на сам дан атентата. Хитлер, са фластером на руци, у разговору са Кајтелом, Герингом и Борманом.

Доле: Два завереника у судници. Десно Фон Хасел, лево Паул Лежен-Јунг.

су више него јасне свима. Како су часови пролазили, долазило је у Бендлерштрасе све више до опозиционих струјања. Фон Вицлебен, којег су побуњеници ставили тако рећи на највише место, нестало је у датом тренутку. Хепнер је територијалним командантима, који су га телефонски упозоравали на очигледне супротности између његових наредби и наредби Хитлера и Кајтела, одговорио нека сами одлуче којим наређењима ће се повиновати. Било је још људи у Бендлерштрасе који су имали везе са побуном, али су како је време одмицало, настојали да се опет изгубе: тако, на пример, СА групенфирер Хелдорф, шеф берлинске полиције, и шеф немачке криминалистичке полиције СС групенфирер Небе. На крају је само једна мала група остала истрајна. Бек је подстицао сваког да се не обесхрабри због тога што је Хитлер преживео: »За мене је тај човек мртав«. Олбрихт је такође био решио да иде до краја, као и његов начелник штаба, пуковник Мерц фон Квирнхајм. Већина осталих официра који су наставили да подржавају државни удар била је, као фон Хефтен, млада или нижег ранга. Фон Штауфенберг је остао оса око које се све окретало, енергичан и активан; наставио је да издаје наређење, да телефонира, подстицајући територијалне команданте — за разлику од Хепнера! — да се одазивају само наређењима из Бендлерштрасе. Када је Кајтел објавио да је Хитлер жив, Штауфенберг је тврдио да он лаже како би добио у времену.

Сувише добро је, међутим, знао да није Кајтел већ он сам покушавао да добије у времену. Сада није више само недостајало времена. Пошто је преко радија објављено да је извршен безуспешан атентат на Хитлера, трупе у околини Берлина одбиле су послушност свом команданту, једном антихитлеровском официру, који је очајнички покушавао да их ипак покрене у правцу центра Берлина.

Извесном броју официра у самој Бендлер-

штрассе, који нису припадали побуњеницима, је у међувремену ситуација такође постала јасна. Сада су знали да генерали нејасноћама и лажима покушавају да их умешају у пуч против Хитлера. Пуковници фон дер Хајде, Придун и Хербер окупили су се са још неким другима у једној соби, где су одлучили да пређу у противакцију. Непримећени од побуњеника који су се налазили неколико соба даље, успели су да се снабдеју са неколико машинки и другим ватреним оружјем. Негде око петнаест до једанаест усудили су се на противударац.

Крај државном удару од 20. јула 1944. дошао је уз пушњава по ходницима Главног штаба резервне војске у Бендлерштрассе. Била је то »жућна« борба између веома малог броја официра. Изненађени побуњеници нису пружали много отпора. У је-

данаест и петнаест је фон дер Хајдеова и Придунова група држала уперене пиштоље на Хепнера, Бека, Олбрихта, фон Штауфенберга, Мерца и фон Хефтена. Готово одмах се појавио и управо ослобођени Фром: »Тако, господе, сад ћу са вама да урадим оно шта сте ви са мном урадили данас поподне.«

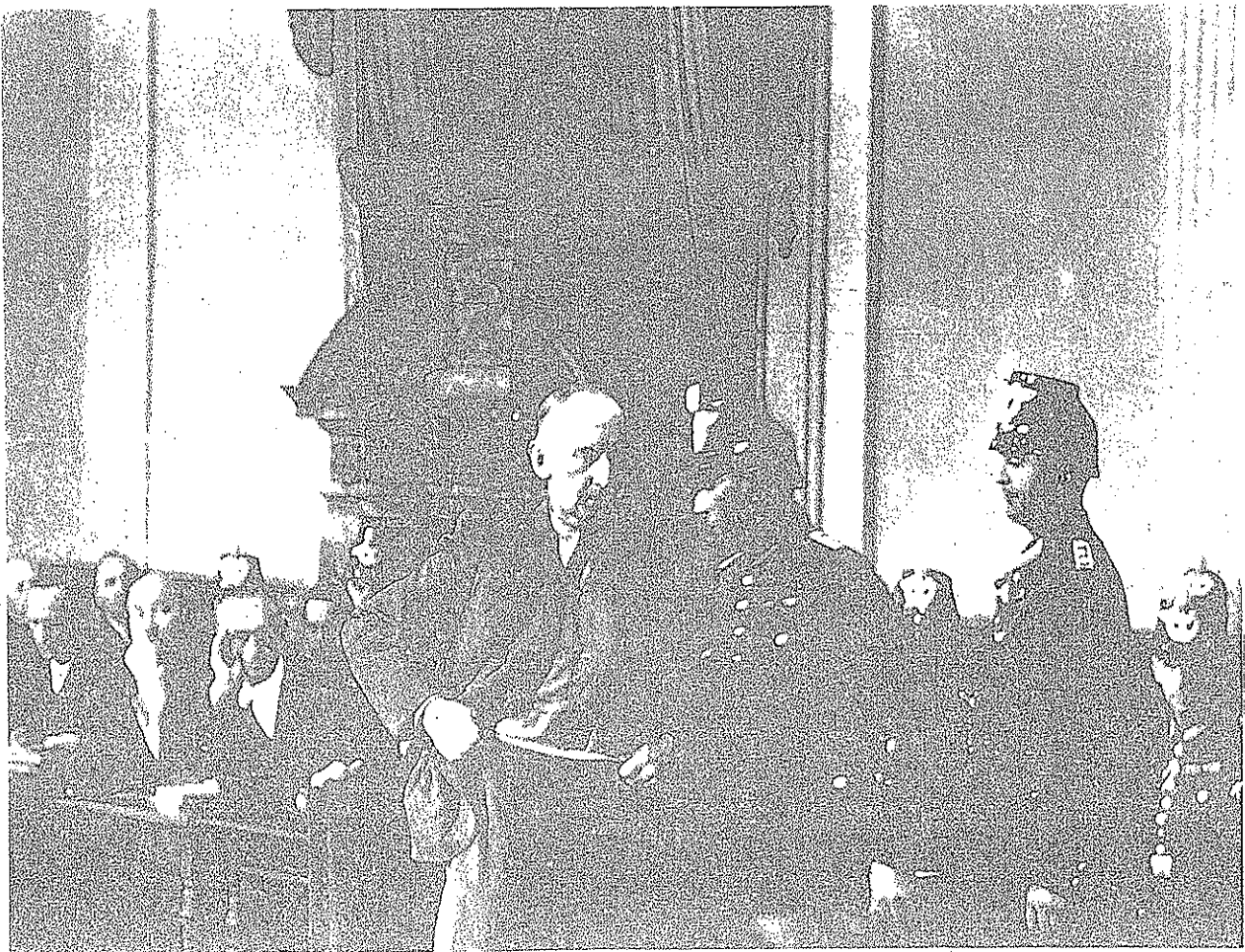
Фром је, међутим, урадио и више, и то веома брзо. За часак је затворенике оставио саме, а затим се вратио са официрима стражарског батаљона, који је у међувремену био стигао у Бендлерштрассе. Саопштио је ухапшеним официрима да је сазвао »ратно веће« које је четворицу присутних осудило на смрт: пуковника Мерца, генерала Олбрихта, »овог пуковника чије име више не знам и овог поручника«. При том је Фром показао на фон Штауфенберга и фон Хефтена. Хепнер је на његов захтев

само стављен у притвор, а Бек је — као стари начелник штаба немачке војске и бивши Фромов претпостављени добио дозволу да сам себи оконча живот. Фром који се осам часова раније на тренутак, само на тренутак, двоумно, реаговао је сада исувише брзо. То је изгледало сумњиво и Гестапоу, па га је и коштало живота. Али то он тада још није могао да зна. Исте ноћи, у дворишту зграде у Бендлерштрасе, под фаровима камиона, извршена је смртна казна над четворицом »осуђених«. У међувремену је Гестапо, који целог тог дана ништа није био предузео, дошао, решен да ту неактивност хиљадоструко надокнади чистком према којој је крвопролиће од пре десет година (ликвидација СА-вођства) било само бледи наговештај. Требало је осветити неколико безначајних огреботина које је Фирер задобио приликом атентата.

Десно: Генерал Штиф, додуше без свих знамења на чак и без униформе, долази на заседање преког суда. Као и већина осталих завереника, Штиф је осуђен на смрт и погубљен.

Доле: Фелдмаршал Вичлебен, овде у судници, припадао је малој групи која је већ 1938. тражила контакт са западним силама како би их наговорила на строжији курс према Хитлеровој политици.

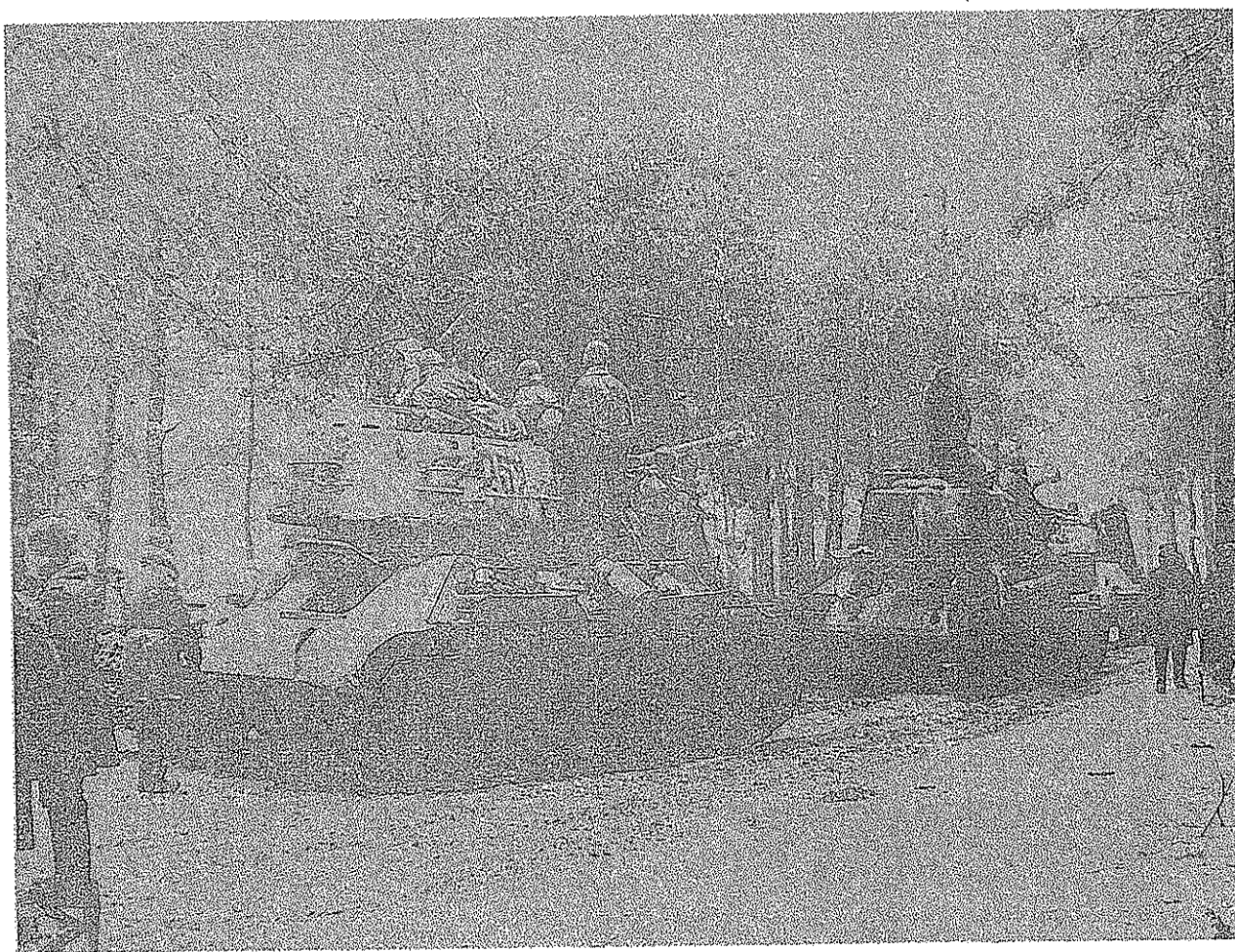
52

**МАРШ
ЦРВЕНЕ ЗВЕЗДЕ**

УПАД У ИСТОЧНУ ПРУСКУ (ЈЕСЕН 1944)

КОХОВЕ „ВЕЛИКЕ ИДЕЈЕ“

др МАРТИН ФАН ДЕН ХЕЈФЕЛ

Велика совјетска офанзива на бјелоруском фронту у јуну 1944. довела је Црвену армију победоносно до границе Источне Пруске, што значи и до Немачког Рајха. До средине 1944. је Источна Пруска била оаза мира, која је готово читава била поштеђена савезничких бомбардовања. Захваљујући том релативном миру, ово подручје је после споразума између министра Гебелса и источнопруског гаулајгера Коха постало уточиште за евакуисане берлинске породице. После совјетске летње офанзиве 1944. је, међутим, овом миру дошао крај. Ерих Кох, гаулајгер и комесар за одбрану Источне Пруске, био је несумњиво једна од

најодвратнијих креатура које је произвео хитлеровски режим. Познато је његово бестијално иживљавање у окупираној Украјини. Године 1944. сматрао је да бриљантном организацијом одбране Источне Пруске може да учини историјску услугу хиљадугодишњем Немачком Рајху. Ради тога је подржавао предлог начелника немачког Генералштаба копнене војске генерала Гудеријана, да се повуче Група армија »Север« која се налазила у Курланији. Њених тридесет дивизија могле би осетно да појачају Групу армија »Центар«, која је била под командом генерала Рајнхарда у Источној Прусској.

Хитлер није хтео да чује за то. Он је још увек сањао о преокрету ратне среће и о немачкој противофанзиви. При том је, пре свега, имао на уму чињеницу да је Немачка и 1917—1918. после дуготрајног рата успела да наметне Русима своју вољу. Осим тога, није желео да изгуби Курланију, јер је сматрао да захваљујући људи Либави може да одржи немачку надмоћ у том делу Балтичког мора. И при оснивању немачког »Фолксштурма« (нека врста »последње одбране«) Хитлер се руководио таквим размишљањима. Сви мушкарци од шеснаест до шездесет година позвани су 18. октобра 1944. под оружје за »одлучујућу победу

над непријатељем».

Гаулајтер Кох је оснивање »Фолксштурма« објавио у Источној Пруској два дана раније него Хитлер, наиме 16. октобра, на дан кад је почела совјетска офанзива. Хтео је да ове трупе држи под својом непосредном командом и одбијао је сваку сарадњу са немачком војском. Кох је »Фолксштурму« такође забранио да командантима армије пружају обавештења о свом саставу, тако да ови дуже време ништа нису знали о јачини и положајима јединица »Фолксштурма«. Требало је доста времена да дође до неке интеграције. Кох је чистим дефетизмом сматрао и саму помисао да би Совјети икад могли да кроче на тло Источне Пруске. Због тога се до последњег тренутка противио евакуацији становништва из угрожених подручја. Зато је за време совјетске офанзиве у октобру и новембру 1944. било много непотребних жртава међу цивилним становништвом. У јануару 1945, кад је Црвена армија дефинитивно бацила немачку армију у Источној Пруској на колена, Кохов отпор према евакуацији коштао је још много више жртава. Овај човек је тако невероватно велики утицај уживао због тога што је Хитлер одбио да Источну Пруску прогласи војним операционим подручјем. На тај начин је Кох као комесар за одбрану Источне Пруске био главни газда одмах иза линија фронта. У склопу постављања одбране »Хајмат« (домовина) која је ишла испред немачких источних граница за одбрану од продора Црвене армије у срце немачке државе, Кох је у јулу и августу 1944. организовао и масовну кампању за изградњу одбрамбене линије. И овај пут је искључиво партија сносила одговорност за утврђивање исто-

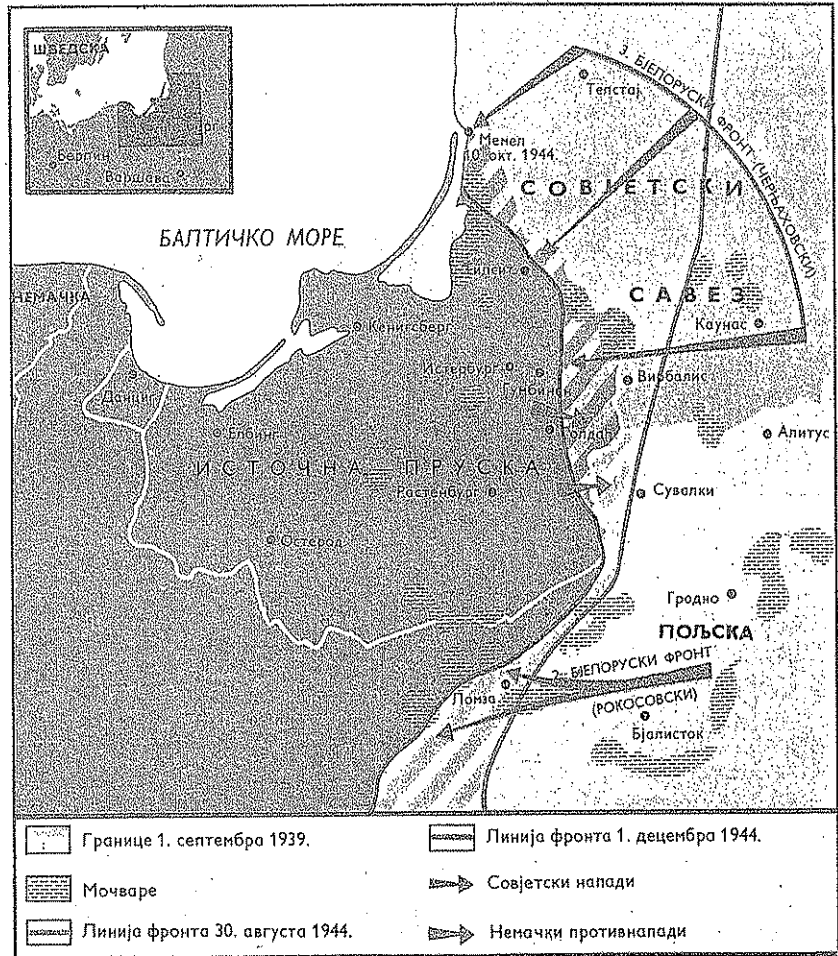
Лето: Совјетски тенкови се на источнопруском граничном подручју припремају за велики напад. Упркос жестоким борбама, у почетку нису успели да се пробiju много далеко.

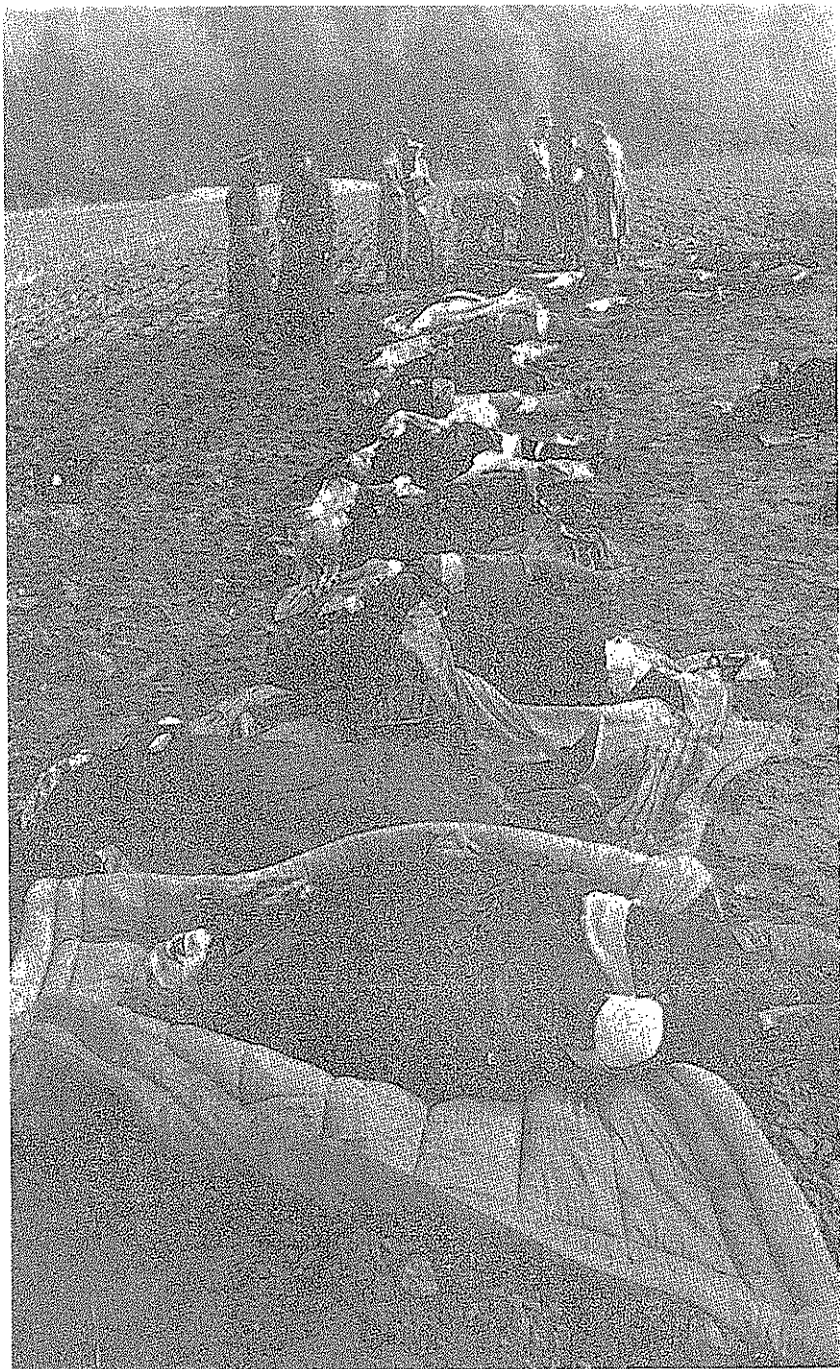
Десно горе: Генерал Черњаховски, командант 3. бјелоруског фронта, се приликом офанзиве у Источној Пруској одлучно за фронтални напад у правцу Кенигсберга. Напад је почео 16. октобра.

Десно: Гаулајтер Ерих Кох (у средини, погнуте главе) врши инспекцију над одбрамбеним радовима који су по његовом наређењу вршени у Источној Пруској.

чнопруских одбрамбених положаја. Народ их је звао »Ерих Кохов бедем«, а подигнут је захваљујући принудном раду десетина хиљада људи. Описујући овај подухват, високи немачки официри окривили су Коха за све што је било погрешно. Посебно је критикован начин на који је Кох за време жетве терао цивилно становништво да ради на одбрамбеној линији, а за тзв. »Ерих Кохов бедем« су сматрали да је од малог војног значаја, иако се показало да је ипак био од неке користи.

Основанија је била критика уперена на Кохове бункере који су личили на лонац. Поруга се делом заснивала и на игри речи,

неколико упоришта, повуку у пажљиво камуфлиране резервне положаје. Немачке трупе су приликом совјетске офанзиве имале пуно користи од ове тактике.

Немачка 4. армија која је морала да брани Источну Пруску налазила се средином октобра 1944. у луку од Нарева до Њемена. Како је фронт у правцу истока био испуцан као лук, било је логично очекивати да ће Совјети покушати да ухвате 4. армију у клешта, нападајући истовремено са севера код Пилкалена и дуж Нарева. Совјетски генерал Черњаховски, командант 3. бјелоруског фронта, одлучио се, међутим, за фронтални напад у правцу Кенигсберга.

јер Кох значи на немачком кувар. То су били бункери за једночлану посаду са бетонским поклопцем чији је задатак био да штити од непријатељских тенкова. Не узимајући у обзир да су их често градили на погрешним местима, бункери су се показали као праве погубне мишоловке које је добар погодак разносио у парампарчад. Ови »Кохови лонци« су били измишљотина једне од многих комичних фигура из Кохове околине, »генерала« Фидлера. Фидлер је по занимању био архитект, али је као Кохов штићеник држао фабрику цемента која је радила у војне сврхе. Генералску униформу са одликовањем је сам себи

Горе: Немачке жртве у Немерсдорфу, после борби у октобру 1944.

Десно: Чланови источнопруског »Фолксштурма« у поново освојеном Немерсдорфу. У Источној Пруској они су се налазили под Коховом командом.

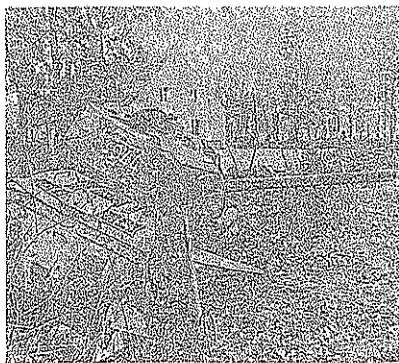
набавио.

За одбрану је, свакако, важнија од активности партије била изградња истурених положаја, које је измислио командант немачке 4. армије генерал Хосбах. Замисао је била да се непосредно пред очекивани совјетски напад истурени положаји, осим

Због теренских потешкоћа су, међутим, стратешке могућности ове офанзиве биле ограничене. Северни део фронта између Њемена и Пилкалена био је испресецан многим речимама и веома мочваран. На јужном делу фронта налазила су се Мазурска језера са jakim војним упориштима. Зато су Совјети, баш као и у августу 1914, узели подручје између Гумбинена и Голдана као главни правац своје офанзиве. Ту је, 16. октобра, отпочело паклено бомбардовање огромних размера из ваздуха и са земље. Настала је огорчена борба у којој Немци, борећи се први пут на сопственом тлу, нису хтели да изгубе ни метар

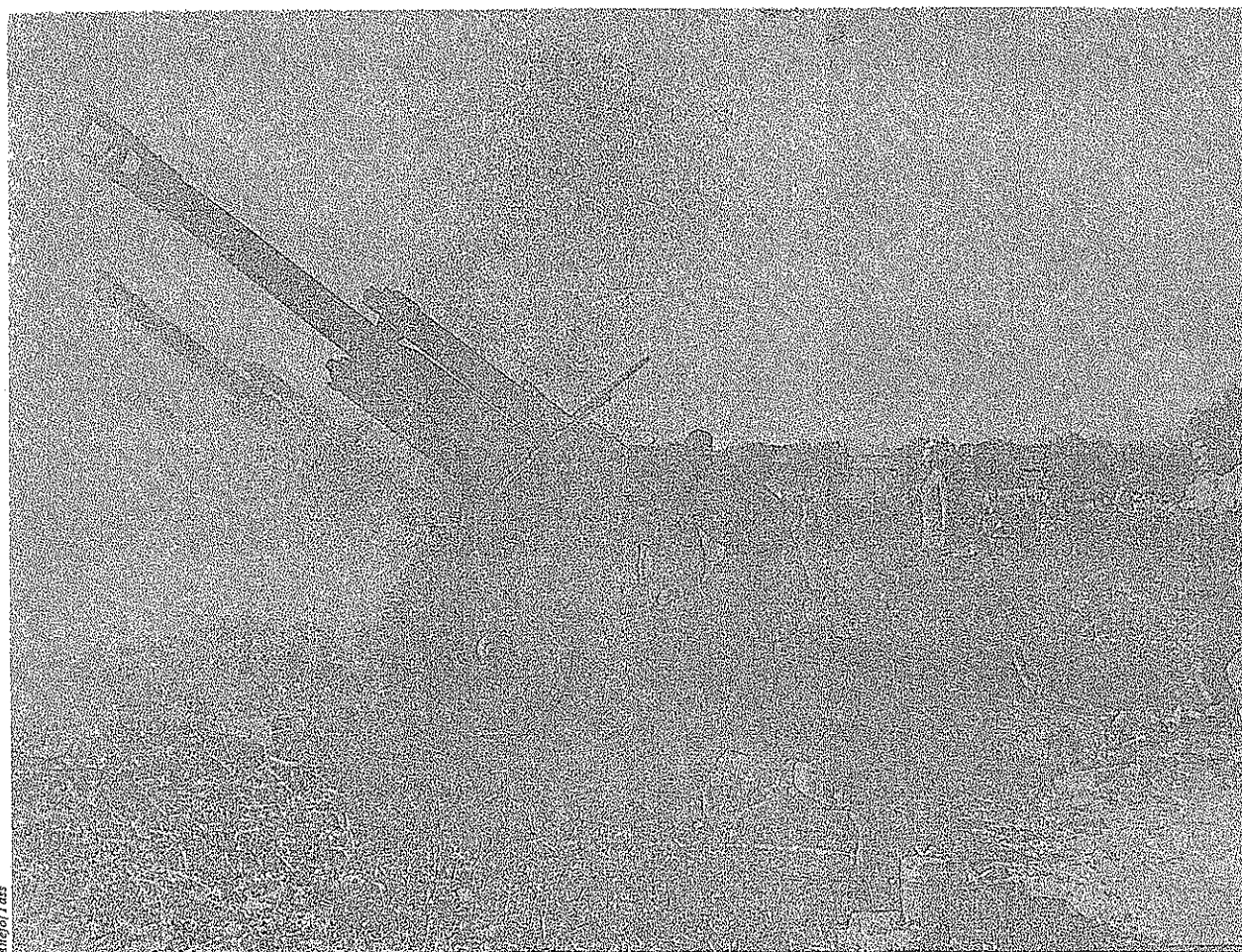
земље. Упркос свом огорченом отпору, морали су ипак да уступку. Редом су морали да напусте прву и другу одбрамбену линију. Ширвинд је пао већ 17. октобра, а ускоро и Ајткау и Вбенроде.

Деведнаестог октобра се погоршало време, тако да је совјетска авијација морала да ограничи своје акције. Ситуација код Роминтер Хајде је ипак постала веома критична за Немце. Немачка врховна команда је тада одлучила да напусти и последњи мостобран који је држала код Тилзита, северно од Њемена. У ноћи између 19. и 20. октобра Немци су дигли у ваздух чувени Лујзин мост и железнички мост

Губитак Голдапа је за немачку линију фронта значајно озбиљно ослабљење. Зато је генерал Хосбах сличним покретом клешта као код Гросвалтерсдорфа покушао да преотме Голдап. У ноћи између 2. и 3. новембра је неколико оклопних одељења, без претходне ватре, извршило изненадни напад на градић, који је 5. новембра опет пао у немачке руке. После тога је у Источној Прусској дошло до стабилизације фронта која је трајала два месеца. Немци су, све у свему, морали да напусте парче територије ширине сто педесет и дубине четрдесет километара.

Црвена армија, међутим, није успела да

Ане/Тиз

преко реке Њемена.

Код Гумбинена су успели да зауставе совјетску офанзиву иако су били знатно слабији у људству и наоружању. Посебно између 22. и 24. одвијале су се жестоке борбе. Предност Немаца била је у томе да је јака киша отежавала Совјетима употребу тенкова. Кад је 21. октобра запретила опасност да Црвена армија ипак стигне до Гумбинена, Немци су са две оклопне дивизије отпочели противнапад са севера и југа у правцу Гросвалтерсдорфа. У овај противнапад била је укључена и специјална бригада страже Хитлеровог главног штаба. Немци су намеравали да опколе совјетске

Сасвим горе: Уништени совјетски тенк, жртва немачке противофанзиве код Гумбинена.

Горе: Совјетска артиљерија у акцији за време офанзиве коју су отпочели у јесен 1944. у Источној Прусској.

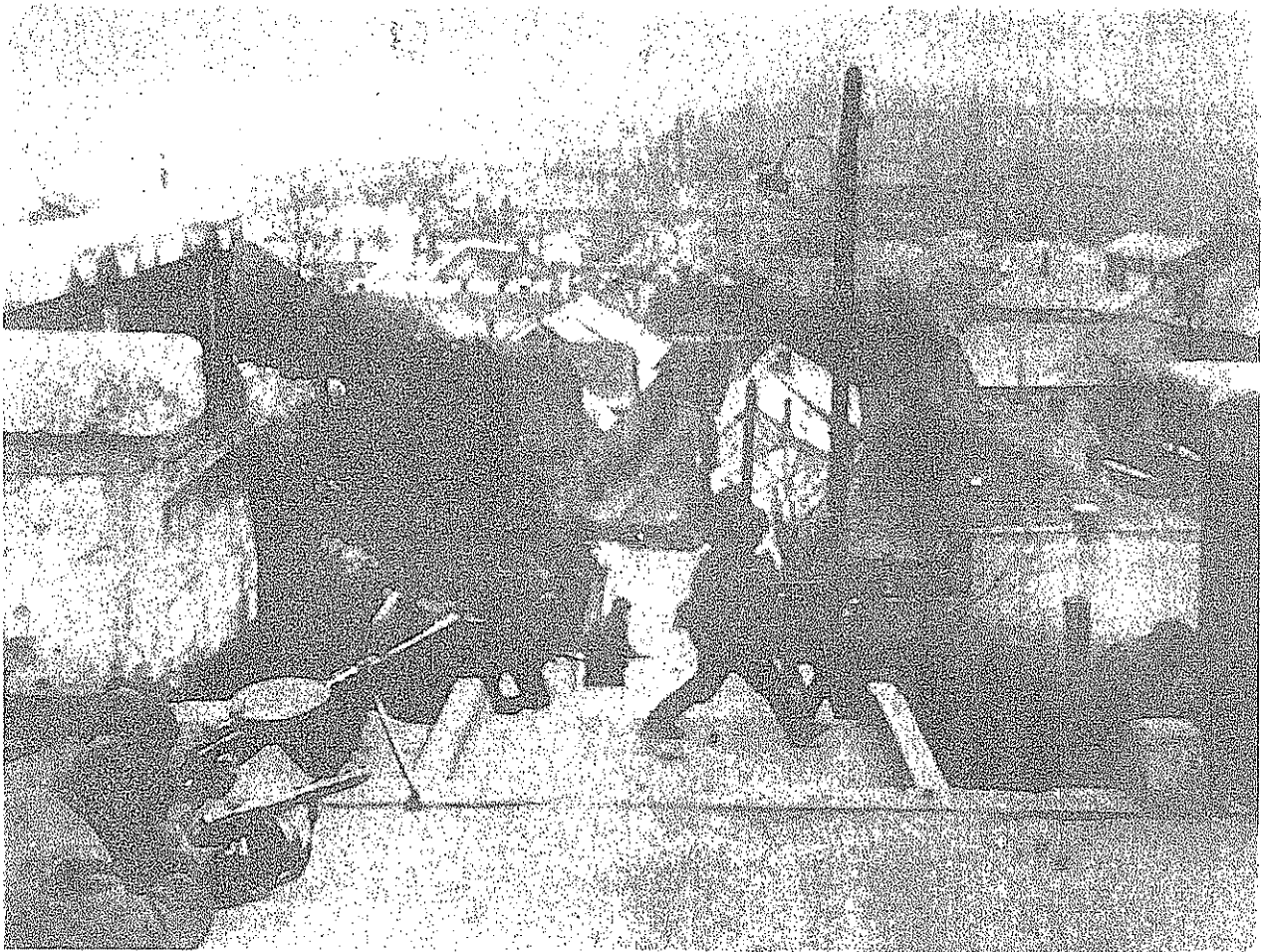
јединице и да на реци Роминти поставе нову одбрамбену линију. Черњаховски није могао да спречи да Немци не затворе клешта, али је зато Голдап 22. октобра пао у руке Црвене армије и до 28. октобра је Црвена армија покушавала да се пробије још даље у Источну Пруску.

пробије трећу немачку одбрамбену линију. Губици су са обе стране били веома велики. Немачка војска се без сумње могла да користи временским приликама које су јој ишле у прилог. Требало је, наиме, да Совјети нападну барем месец дана раније како би избегли лоше време, али тада још нису били готови са припремама. Немачко војно вођство било је за време борби у октобру и новембру у још једној предности: Хитлер се, додуше, налазио у свом источнопруском штабу у Растенбургу, тзв. »Вучјој јами«, али је све време био концентрисан на арденску офанзиву, па се уопште није мешао у војне операције »у околини«.

БОРБЕ У МАЂАРСКОЈ (ЈЕСЕН 1944)

ЦРВЕНИ ДУНАВ

проф. др З. Р. ДИТРИХ

Драматични преокрет у Румунији крајем августа 1944. значао је за Мађарску велику опасност. Мађарска територија која је одлуком сила Осовине 1940, тзв. Бечком арбитражом, повећана на штету Румуније, само је на истоку била заштићена природним бедемом Карпата. На југоистоку је граница била потпуно вештачка. Можда би се и јужна страна карпатског лука могла претворити у одбрамбену линију, да повлачење немачких јединица из Румуније није постало тако хаотично. Поред тога је Хитлер због брзог пробоја Црвене армије у правцу југа живео у илузији да се Совјетски Савез пре свега устремљен на освајање моруза. А није ни могао да пошале на Кар-

пате немачке трупе које су се биле скупиле око Будимпеште, јер у Хортијев режим није имао поверење, што и није било неосновано. Уз помоћ румунских трупа, укупно двадесет и две дивизије, јединице 2. украјинског фронта под командом генерала (убрзо затим маршала) Малиновског, успеле су почетком септембра 1944. да прођу јужне прелазе Карпата и да, још увек темпом од којег је застајао дах, крену у правцу мађарске низије. Малиновски, који је располагао са 40 дивизија, 10.200 топова, 750 тенкова и 1100 авиона, био је у сваком погледу надмоћнији од заморених Немаца из бивше Групе армија »Јужна Украјина« и Мађара из 2. и 3. армије, па није пропустио

да ту своју надмоћ искористи. Крајем септембра су Совјети већ одавно били прешли бедем Карпата и на југу, између Орадее и Темишвара, стигли до мађарске низије.

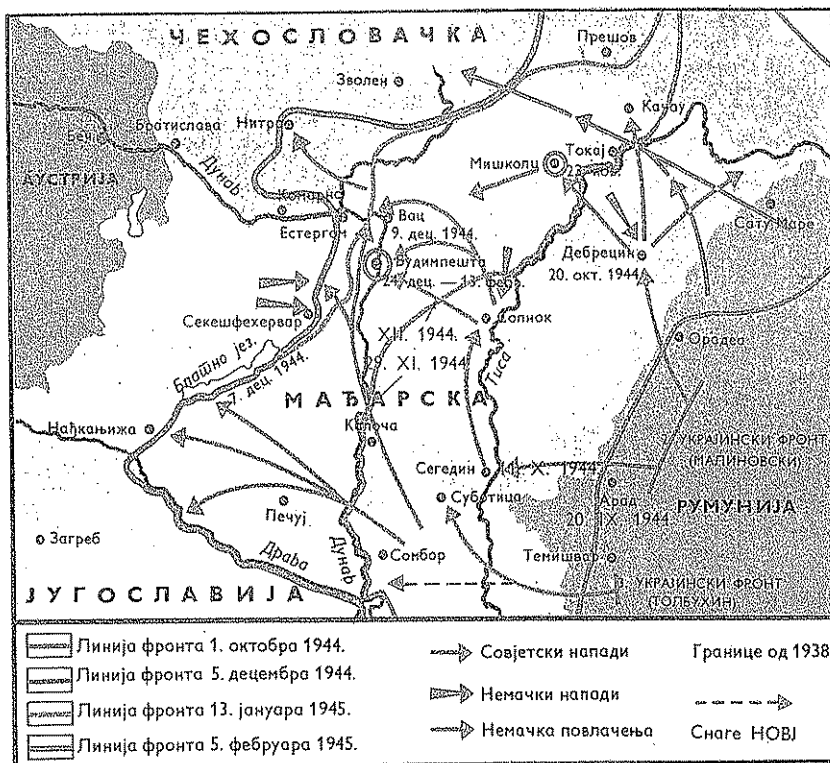
Шестог октобра су јединице 2. украјинског фронта између Сегеда и Орадее напале групу армија »Југ« генерала Фризнера како би форсирале пробој преко Тисе. То им је само делимично успело. На југу су, додуше, потиснуле мађарску 3. армију до Дунава, али Немци су спречили да Совјети код Солнока пређу Тису и у борби за Дебрециц (10—14. октобра) су својим тенковима успели спречити совјетски покушај пробоја у правцу сјевера. Мало је вероватно

да су Совјети због преговора о савезу са Хортијем намерно смањили темпо свог пробоја, јер је у њиховом интересу било да за време преговора појачају притисак на оне који су се још двоумили. Неуспех преговора је, у сваком случају, изјавио наде у брзо заузимање Мађарске. Већина мађарских јединица наставила је, иако не са много елана, да се бори заједно са Немцима, који су се из петних жила трудили да барем успоре пробој Црвене армије. Под двомесечним притиском 4. украјинског фронта на средње Карпате морали су крајем октобра да напусте испуљчење фронта на горњој Тиси, а совјетски пробој код Кечкемета (30. октобра) зауставили су тек

Лево: Жестоко се борећи, црвеноармејци су полако надирали у центар Будимпеште. Гарнизон који није смео да напусти град предао се тек после 52 дана борби.

Десно: Други и трећи украјински фронт ухватили су Будимпешту у клешта. Малиновски и Толбухин успели су да потпуно опколе главни град Мађарске.

Десно доле: Под ватром немачке артиљерије, оклопне јединице 2. украјинског фронта приближавају се са истока мађарском главном граду.

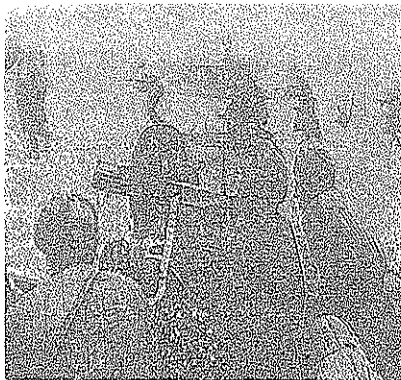
у близини Будимпеште. Без обзира на све то, темпо совјетских напада, пре свега на централном сектору, осетно се смањило и у подручју Дунава је дошло до извесне стабилизације.

Помало чудновато изгледа да су Немци, који су напустили богату и стратешки важну Румунију, тако загрижено бранили мађарско тло. Уз опште стратешке разлоге (чување одступнице са Балкана) и, наравно, престижа, је мађарски економски потенцијал несумњиво играо велику улогу. Осим пољопривредних производа, Немци су желели да задрже и руднике боксита и нафтоносна поља западне Мађарске. Нафта је тада била од виталног значаја за Немачку после губитка Румуније и Галиције. Због борбених снага маршала Толбухина (3. украјински фронт) и НОВЈ, које су напредовале са југа, постављена је у новембру 1944. између Драве и Дунава, са Балатоном у средини, одбрамбена линија, такозвана »Маргарет линија«, како би се блокирао даљи совјетски пробој. Фризнер, који је имао команду над тридесет дивизија (од којих је половина била немачка, а половина мађарска) концентрисао се у новембру на одбрану Будимпеште. Салашинева влада напустила је већ 3. новембра главни град да би се сместила у Бечу. Тако се претворила у владу у изгнанству, без утицаја на оно шта се даље одиграло у Мађарској. Њене јединице су после 15. октобра неприметно прешле у састав немачке војске. Мађарски »Фирер«, Салашини, који је изненада дошао до моћи захваљујући наклоности Немаца, остао је ван токова догађаја. Док је његов народ преживљавао тешка искушења због страха тоталног рата, он се на безбедном растојању од бојишта бавио писањем идеолошке књи-

ге за коју се надао да ће да достигне Хитлеру књигу »Мајн Кампф«.

Совјетски јуриш на Будимпешту су браниоци могли да сачекају само са крајњим напором. Већ у почетној фази борбе је маршал Малиновски јављао да се губици противника пењу до сто хиљада мртвих, четрдесет и две хиљаде заробљеника и хиљаду тенкова и оклопних кола. Совјети, који су град, претворен у утврђење, нападали с истока, стигли су на оба краја свог обруча до обале Дунава. Тринаестог новембра заузели су упориште Хатван и освојили предграђе Ујпешт. Пред крај месеца су чак успели да учврсте мостобран на острву Чепелу, јужно од града. Први циљ

би се скратио довоз трупа и ратног материјала из Совјетског Савеза. Током новембра се тежиште постепено преселило из низије на јужне обронке Карпата преко границе Словачке, док су јединице 4. украјинског фронта генерала Петрова полако, али сигурно, с истока прелазиле брдовити терен. Падом града Геделеа (12. децембра), цела железничка пруга за Љвов била је освојена. У међувремену је Малиновски северно од Будимпеште отпочео нови напад и, заузевши стратешки важно место Вац (9. децембра), успео је да се пробије до Ипела. Да би га зауставили, Немци су један део својих оклопних јединица које су биле одређене за противофанзиву код Се-

операције, освајање Будимпеште и продирање у правцу запада дуж Дунава, нису, међутим, могли да постигну. Немачке и мађарске трупе, отприлике двестот педесет хиљада људи, загрижено су се борили за сваку улицу и сваку кућу, тако да је Црвена армија морала да одустане од идеје да на јуриш заузме Будимпешту фронталним нападом. Постепено се тежиште операција опет преместило на крила. На југу је маршал Толбухин од почетка децембра покушавао да на десној страни Дунава формира прилаз Будимпешти. Шестог децембра 1944. стигао је до Секешфехервара. Тамо је, међутим, наишао на веома јак отпор Немачких јединица.

Сасвим горе: Толбухинове трупе западно од Будимпеште за време јуриша.

Горе: Немачки и мађарски артиљерци сачекују на улицама Будимпеште наилазак противничких јединица.

Две недеље су се борили за град, при чему су Немци више пута предузимали опасне противнападе на положаје Црвене армије. Северно и источно од Будимпеште је маршал Малиновски у међувремену наставио свој поход. Најважнији циљ Црвене армије на тим секторима био је освајање и обезбеђење железничке пруге која иде из Будимпеште преко Мишкольца за Љвов, како

кешфехервара, названу операција »Шпетлезек« (= касна берба), морали да укључе северно од Дунава. Било је то, у ствари, попуњавање једне руке другом. Толбухин је од тога профитирао. Двадесетог септембра пробио је »Маргарет линију« и западно од Будимпеште стигао до Дунава. Обруч око мађарског главног града био је затворен 25. децембра 1944. Салација, праћеног својим министрима Кемењем и Бергфијем, Хитлер је 4. децембра примио у Рајхсканцеларији у Берлину. То је био сусрет два политичка давленика, који су, да би се одржали, имали још само илузије и маштања. Салација је преклињао Хитлера да у Мађарској отпочне офанзиву што је

брже могуће и да отера Совјете. У ту сврху је понудио двадесет нових дивизија за које се надао да ће их оспособити пре пролећа, под условом да буду обучене и опремљене у Немачкој. Хитлер му је говорио о скором распадању савезничке коалиције, о свом тајном оружју, о оживљавању рата подморница и о новим војним јединицама. Ускоро је — обећавао је — требало да дође до преокрета. У међувремену је требало да Будимпешта некако издржи и да ратна пустошења не схвати сувише трагично. На крају крајева, и немачке градове је више пута у прошлости погађала таква невоља, али су они увек из пепела ницали још већи и лепши. Хитлер је пустио своје

свој поход северно од Дунава, заузео Комарно, а зауставила га је тек појачана немачка одбрамбена линија дуж реке Вах. Прве недеље јануара, браниоци Будимпеште лако су могли да пробију обруч око града, и да се споје са Немцима који су напредовали. Хитлер је то, међутим, најодлучније забранио; град је требало држати, не напустити.

Чак и када је у Пољској отпочела велика совјетска зимска офанзива, којом је Црвена армија, касније, стигла до Одре и даље, каплар-стратег није хтео да одустане од свог сна о деблокарању Будимпеште. Валер, који је у међувремену добио још нека појачања из Италије и Немачке, усудио се

мађарске госте да иду кући с обећањем да ће ускоро почети са освајањем источне Европе.

О освајању, наравно, није могло да буде ни говора, али је Хитлер упркос својим веома ограниченим могућностима покушао да одржи обећање. На дан кад су Совјети потпуно опколили Будимпешту, наредио је, упркос Гудеријановом протесту, да се један СС-оклопни корпус поцаље из Пољске у Мађарску. С овим појачањем је требало да Немци, код којих је у међувремену генерала Фризнера заменио генерал Велер, покушају да деблокарају Будимпешту. Немачки противнапад почео је 2. јануара 1945. на јужној обали Дунава, код

Сасвим горе: Немачка пешадија за време једног од противнапада иде у правцу Будимпеште.

Горе: Совјетски митраљесци у тешко оштећеним улицама Будимпеште.

Комарна, а изводиле су га СС оклопне јединице. Немци су направили пробој и освојили Естергом. Њихова претходница приближила се Будимпешти на двадесет четири километра. Изненађени Совјети су се, међутим, брзо освестили и одговорили нападом са оба крила, па је 8. јануара отвор у обручу био опет затворен. Малиновски је у међувремену наставио

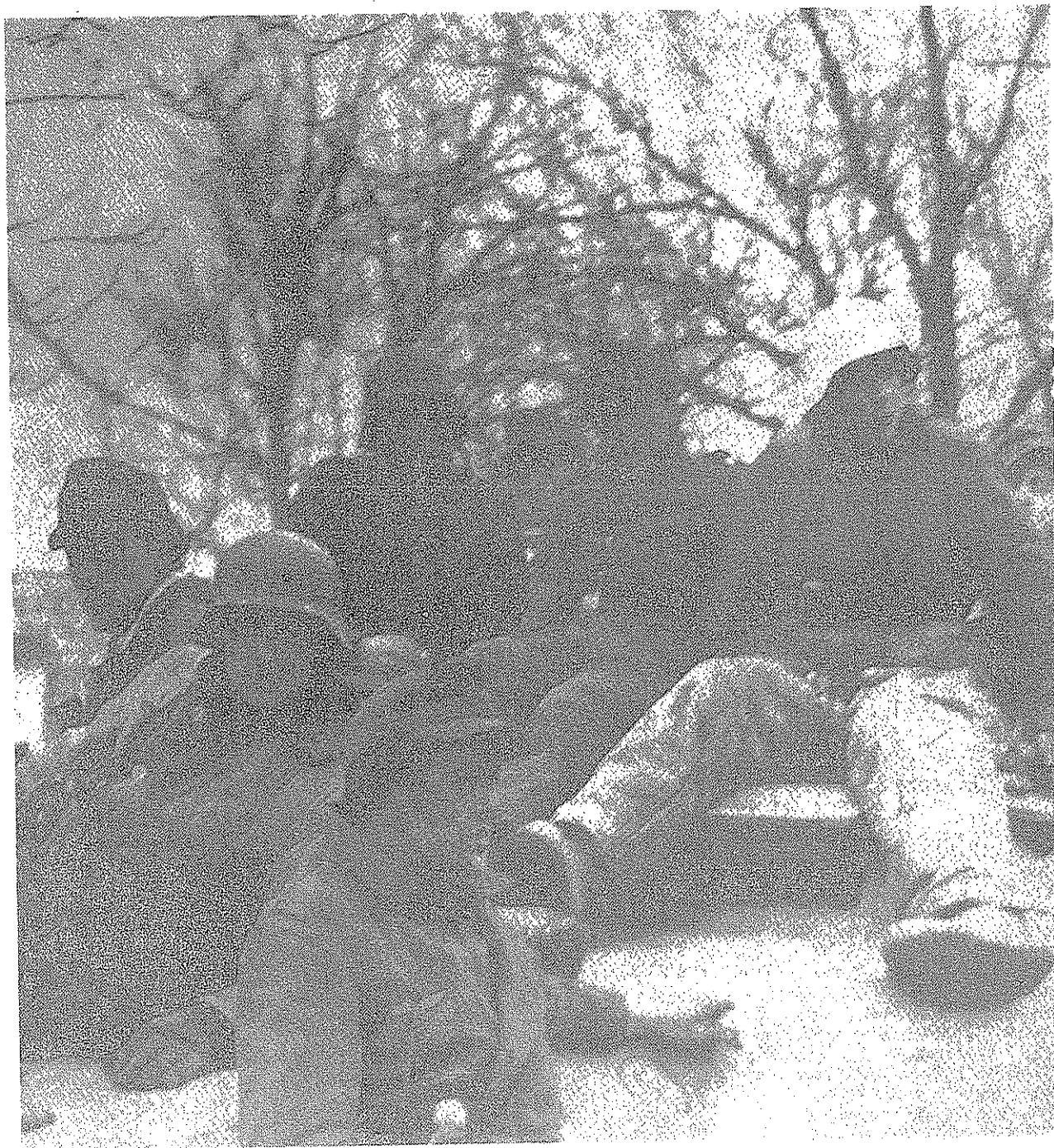
18. јануара на нов покушај, овог пута код језера Балатона. У почетку су Немци опет имали успеха. Двадесет трећег јануара су заузели Секешфехервар и једна колона је доспела јужно од опкољеног града, до Дунава. Али тада је Немцима недостајало снаге да у одлучујућем тренутку навале. Већ 25. јануара уследио је совјетски противнапад, па су постепено опет губили освојени терен. Ни овог пута нису успели да деблокарају будимпештански гарнизон који се састојао од пет немачких и четири мађарске дивизије под генералом Вилденбруком. Дуготрајна одбрана мађарског главног града који је надмоћна совјетска артиљерија великим делом претворила у

згаринте (пре свега су тешко страдали историјски важни делови града у Будиму, на десној обали Дунава), сасвим је сломила отпор гарнизона, поготово што су настали проблеми због недостатка хране и муниције. Пошто су се изјавиле наде у спас, а како се Толбукин решио да ликвидира отпор немачких и мађарских снага и отпочео снажан напад са свих страна, Вилденбрук је капитулирао. Тринаестог фебруара се предао са 127.000 људи који су одведени у совјетско заробљеништво. Окончана је још једна ратна драма. Пад Будимпеште није, међутим, у то време имао неки посебни стратешки значај, јер је Немачки Рајх тада већ примао тешке

ударце са свих страна. Споразум о прекиду непријатељстава који је Дебрецинска влада 20. јануара 1945. потписала са Савезницима у Москви, поставио је ратом опустошеној Мађарској тешке услове. Требало је да се земља врати на границе од 1937, да Совјетском Савезу, Чехословачкој и Југославији плати три стотине милиона долара ратне одштете, да савезничке војске на својој територији снабдева храном и да поред тога активно учествује у борби против Немачке. Једина добит за Мађаре

Исцрпљени немачки гренадири који су се код Будимпеште пробали кроз совјетске линије, крећу на одбрамбене положаје.

била је уклањање немачке мањине из земље и конфискација њихове имовине. За разлику од Румуна и Бугара, Мађари нису укључени у борбу против нациста, иако су влада Далноки-Миклош и њен министар рата, генерал Вереш, то вероватно хтели. Разлог треба вероватно тражити у совјетском неповерењу у Мађаре, због чега су се и супротстављали увођењу мађарских јединица у борбу против Немаца. Можда им је и случај румунског генерала Аврамескуа, који је са својим трупама хтео да пребегне Немцима, био добра опомена да јединицама које нису биле антинемачки расположене радије не пруже прилику да се појаве на фронту.

ПОЧЕТАК СОВЈЕТСКЕ ЗИМСКЕ ОФАНЗИВЕ 1944/45.

РУШИ СЕ КУЋА ОД КАРАТА

ГЕРАРД КРАМЕР

Совјетски артиљерци у једном
источнонемачком граду.

Heinrich Pfanz

У септембру 1944. се совјетско-немачки фронт између Карпата и Балтичког мора мање или више стабилизовао. Совјетске армије су се за време последње летње офанзиве пробиле дубоко у балтичке државе, до границе Источне Пруске, а у Пољској до Њемена и Висле. Варшава још није била у рукама Црвене армије, али је то имало пре психолошки него стратешки значај. Од великог стратешког значаја били су мостобрани које је Црвена армија успела да постави на разним местима јужно од Варшаве, на левој обали Висле. Пре свега су мостобрани код Магнушева и Пулавља и седамдесет пет километара широки и неколико десетина километара дубоки мостобран код Сандомира представљали веома драгоцене положаје у подручју између Варшаве и Берлина, обилатом воденим путевима.

Јесења операција против Источне Пруске донела је осим тога још неколико мостобрана преко Њемена. У балтичком подручју је Немцима била одсечена копнена веза с Источном Пруском.

Између Источне Пруске и Карпата је последњих месеци 1944. ситуација на фронту била упадљиво мирна. Разлог томе није био само »предах« који је Совјетима био неопходан после летње офанзиве ради опоравка и реорганизације комуникација снабдевања које су постале сувише дугачке, већ и привремено померање приоритета на друге фронтове: пре свега на Балкан и у Ардене. За директну офанзиву против Немачке је, осим тога, требало да Совјети друкчије групишу своје армије: тежиште је требало да се пребаци на фронт код Висле. Почетком новембра су фронтоски команданти поводом прославе годишњице октобарске револуције дошли у Москву где су се са Сталином договарали о плановима за зимску офанзиву. За разлику од претходних предлога, одустали су од плана »најкраћи пут до Берлина преко Беча«. Са положаја на Висли би темпо напада на срце Немачке могао да буде јачи.

Црвена армија се темељито и дуго припремала за ову офанзиву. Крајем 1944. извршено је најважније прегруписавање; стигао је главни део појачања. Постављене су нове линије снабдевања, планови су израђени до у детаље. На Висли, у подручју између Варшаве и Карпата, доведене су у стање приправности најјаче армијске групе. Ту је био 1. бјелоруски фронт, чију је команду у новембру преузео од Рокосовског маршал Жуков, који је уједно био заменик врховног команданта Црвене армије тј. Стаљина. Жуков је пре тога 1. украјински фронт предао Коњеву. Располагали су не само највећим делом пешадијских дивизија (укупно више од стотину) већ и најјачим оклопним армијама, највећом ваздушном флотом и већином резерви. Са мостобрана је требало да се што брже пробију до Одре и Нисе. На јужном крилу им је помагао 4. украјински фронт генерала Петрова. Групе северно од Варшаве имале су за задатак да изврше концентричне нападе на Источну Пруску. Други бјелоруски фронт, којим је сада командовао Рокосовски, требало је да се што пре домогне балтичке обале идући у

северозападном правцу. То би, чак ако би Источна Пруска успела да се одржи, изоловало најјаче немачке јединице у том подручју. На десном крилу је Рокосовског штитио 3. бјелоруски фронт младог генерала Черњаховског, који је имао за задатак да нападне с истока. И, најзад, на северо-источној граници Источне Пруске налазио се 1. балтички фронт. Требало је да совјетске армије отпочну своје операције готово истовремено, на фронту од око девет стотина километара ширине. Ова синхронизација била је од пресудног значаја. Пре свега би јуриш јединица Жукова и Коњева ка Одри и Ниси био у озбиљној опасности уколико операције на крилима не би ишле по плану. Зато је Стаљин лично преузео координацију. По потреби би системом »флексибилне команде« читаве армије или делови армија у најкраћем року били пребачени у други фронт. Немачка у овој фази рата више није била у стању да на два фронта истовремено води успешну одбрану. Пошто је сад ар-

мија »Центар« и Харпесова Група армија »А« помоћу трикова припреми за напад надмоћних Совјета. Црвена армија је како по људству тако по наоружању била далеко супериорнија.

Под условом да буду повољне временске прилике, које би омогућиле подршку из ваздуха, совјетска офанзива била је планирана за 20. јануар. Сарадња Савезника је, међутим, довела до промена. У договору са Ајзенхауером је Черчил 6. јануара питао Стаљина: »да ли може да рачуна на значајну офанзиву на фронту код Висле или другде у току јануара«, због »борбе на Западу« која је описана као »веома тешка«. Већ следећег дана је Стаљин обећао велику офанзиву »не касније од друге половине јануара«. То »не касније« постало је чак »раније«. Упркос лошим временским условима који су готово онемогућили деловање авијације, маршал Коњев је у ноћи између 11. и 12. јануара отпочео офанзиву артиљеријском ватром каквом немачки положаји још никад нису били обасути. Фронт

и великим делом неоштећена немачка 4. армија буде одсечена. На сопствену одговорност су командант генерал Хосбах и његов непосредни претпостављени, Рајнхарт, покушали да повуку армију у правцу запада. Евантуална крајња последица овог покрета била би напуштање целе Источне Пруске. Чим је Хитлер схватио шта се дешава, Рајнхарт и Хосбах су лишени дужности. Четврта армија морала је да остане тамо где је била, наредно је Фирер. Са пробојем 2. бјелоруског фронта до балтичке обале, ова одлука значила је крај 4. армије: нестала је у дугим и тешким борбама. Крајем марта су бродовима одвезени последњи преживели. Кенигсберг, упориште гаулајтера Коха, опкољен је 9. фебруара. Хитлерова наредба »издржати до последњег човека« извршена је готово у потпуности. Тек негде половином априла се град предао маршалу Васиљевском, новом команданту 3. бјелоруског фронта, који је наследио Черњаховског, смртно рањеног у фебруару у околини града. Када

Горе лево: Совјетски војници преносе сандуке муниције на неприступачном терену у близини немачко-пољске границе.

Доле лево: Покрет совјетских тенкова са пешадијским десантом.

Десно: Тенк Црвене армије у улицама Данцига. Овај град пао је 30. марта, после дугих, веома жестоких уличних борби.

денска офанзива највише заокупила Хитлерове мисли (што се пре свега очитовало у премештању Хитлеровог главног штаба из Растенбурга у Цигенберг у Таунусу), генералу Гудеријану није остајало ништа друго већ да изрази крајњу забринутост због ситуације на немачко-совјетском фронту, забринутост коју Хитлер, иначе, није делио. Чак и кад се радило о чисто војним питањима, Хитлер је све више почео да се ослања на своје најверније истомишљенике из партије и СС-а. Они су један другог убеђивали да ситуација ни изблиза није тако суморна како ју је Гудеријан представљао. Тек уз крајње напоре је Гудеријан успео да добије нека појачања за централни део источног фронта. Затим су још трупе пребачене из Пољске на југ, између осталог две СС дивизије из Варшаве у Будимпешту. Упркос многим Гудеријановим наваљивањима, још неколико десетина изолованих дивизија у Курланији и подручју Мемела није евакуисано у Пољску. Хитлер није допустио ни скраћивање фронта. Сматрао је да су Гудеријанови извештаји о совјетским припремама и процене о њиховој јачини »глупост«.

Негде око Нове године је Гудеријан још неколико пута путовао у Хитлеров главни штаб, али није успео да убеди Фирера. Тек по успешном завршетку арденске офанзиве могло би да буде говора о пребацивању трупа у Пољску. Гудеријанов израз »источни фронт је кућа од карата« само је повећавао Хитлеров бес и тврдоглавост. Све што је Гудеријану остало било је да своје групе армија (Рајнхардова Група

немачке 4. оклопне армије, која се налазила насупрот његовим јединицама »преоран је«, како је касније записао немачки генерал фон Типелскирх. За неколико дана је цео совјетско-немачки фронт био у пламену. Хитлер је напустио Цигенберг и свој главни штаб сместио у Рајхсканцеларију у Берлину, пошто се Растенбург у Источној Прусској није више могао сматрати безбедним. У Источној Прусској већ су до тада били пали Таненберг и Алеништајн, Совјети су се с истока приближавали Кенигсбергу, а са југа обали источно од Данцига. Због брзог продора Црвене армије према Данцигу, претила је источно од ушћа Висле опасност да јака (350.000 војника)

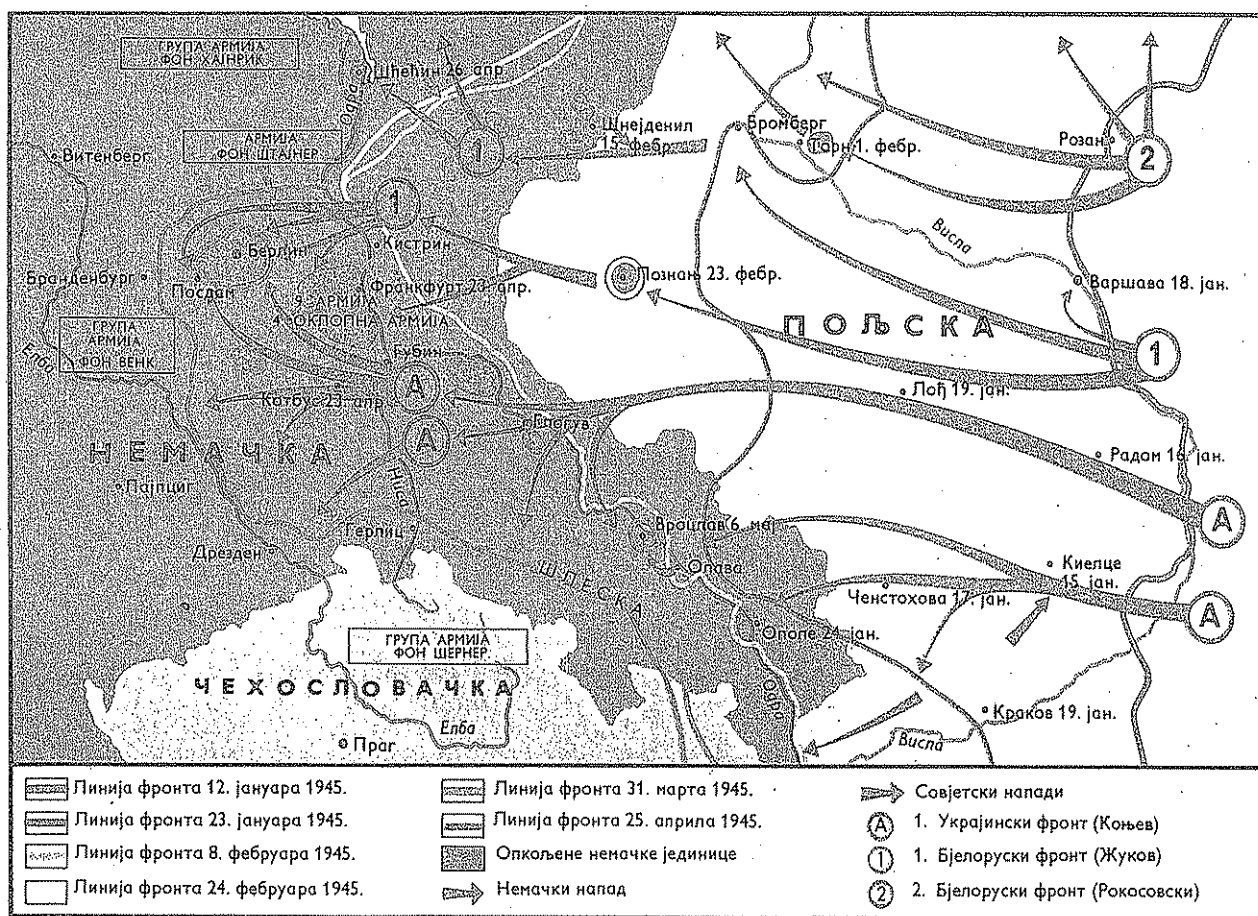
је Черњаховски погинуо, имао је чин генерала армије. На Стаљиновом столу у Москви већ је био декрет да га се унапреди у чин маршала. Био је то најмлађи маршал Совјетског Савеза који је ушао у други светски рат као потпуковник.

Кенигсберг није био једини град који је наставио да се бори у окружењу. На реци Варти је Познањ тек четири недеље после опкољавања прекинуо борбу (23. фебруара). Крајем марта окружени су такође важни градови Гдиња и Данциг чиме се до краја компликовао положај немачких снага око Кенигсберга. У то време је, наиме, већ готово читаво подручје источно од линије Одра-Ниса било у рукама Совјета.

ОД ВИСЛЕ ДО ОДРЕ

НЕМАЧКИ ЗИМСКИ НОКТУРНО

пук. НИКОЛА АНИЋ

Операције Црвене армије у 1944. години убрајају се међу најважније у целом другом светском рату. Немци више нису били у стању да се успешно супротставе бујици са Истока. Совјетско-немачки фронт се од 4200 km ширине у 1943. години, почетком 1945. сузио на 2200 километара. Почеле су обимне и далекосежне припреме за последњи јуриш на немачку тврђаву. У том јуришу Москва је ангажовала 55 пешадијских, шест оклопних и 13 ваздухопловних армија. У саставу фронтова налазило се око 500 дивизија, са 6,532.000 војника на фронту. Сем тога у резерви је било преко пола милиона људи, тако да је више од седам милиона војника Црвене армије чекало сигнал за последњи напад. У саставу Црвене армије дејствовале су још

пољске, чехословачке, румунске и бугарске јединице, формиране у 29 дивизија са око 326 хиљада људи. Знатну помоћ Црвеној армији указивало је 300.000 совјетских, пољских и чехословачких партизана, који су 1945. у немачкој позадини знатно ојачали своја дејства. Ситуација на совјетско-немачком фронту почетком 1945. године била је веома повољна за продужење офанзивних операција Црвене армије. Немци су у 1944. потпуно изгубили 126 дивизија, док је око 360 дивизија Црвена армија разбила. Тај губитак више нису могли да надокнаде нити мобилизацијом годишња од 16 до 60 година старости. Сада су Немци, углавном, остали сами. Капитулација сателитских држава Румуније, Бугарске и Финске лишили су

Немачку многих дотадашњих предности, посебно у погонском гориву. Насупрот Црвеној армији још су држали 17 армија, односно 169 дивизија са преко три милиона војника, а у резерви два милиона људи. Немци су очекивали сваког часа нову совјетску офанзиву без обзира на врло оштру зиму каква је била 1944/45. године. Видели су концентрацију трупа Црвене армије на обалама Висле и били убеђени да је то припрема за покрет од Висле према Одри — за Берлин. Претпостављали су да ће Црвена армија у великој офанзиви захватити и шире подручје, тј. од Источне Пруске до Будимпеште — како је и било. У новембру 1944. године у Москви су се окупили сви команданти совјетских фронтова (група армија). Дobili су задатак да

разраде своје оперативне планове и да их доставе Врховној команди на разматрање. Када су сви ти планови стигли у Москву, видело се да ће напад Црвене армије почетком 1945. године истовремено ударити на широком фронту како би се паралелно разбиле немачке снаге у Источној Пруској, Пољској, Чехословачкој, Мађарској и Аустрији, избило до Одре и Нисе, а на југу до Беча, да би се онда кренуло на Берлин и тиме победоносно завршио други светски рат у Европи. За офанзиву од Висле до Одре и Нисе замислили су да ангажују Први и Други бјелоруски и Први украински фронт. То је био и главни правац совјетског наступања. Он је ишао са средњег тока реке Висле, преко Познања и Берлина, до реке Елбе, где се предвиђао сусрет са армијама западних савезника. Планирано је ослобођење Пољске, заузимање територије Бранденбурга с Берлином, најважнијим политичким, стратегијским, административним и индустријским центром Немачке, и избијање на реку Елбу (Лабу).

Почетком 1945, на централном делу совјетско-немачког фронта, Црвена армија и јединице Пољске војске држале су фронт на реци Висли. Четвртина пољске територије, са око 6 милиона становника, била је већ слободна. На тој територији, одлуком Земаљског народног савета, 31. децембра 1944, је Национални комитет ослобођења претворен у Привремену владу Пољске Републике. Влада Совјетског Савеза је већ 4. јануара 1945. признала Привремену владу Пољске и с њом успоставила дипломатске односе, чиме је задан ударац реакционарним снагама у Пољској и пољским емигрантима на Западу. Привремена пољска влада предузела је обимне мере за сређивање политичких и привредних прилика на ослобођеном делу пољске државе и изградњу јаких снага Пољске војске. У јануару 1945. Пољска је имала војску од 286.000 људи који су са Црвеном армијом кренули на ослобођење дела Пољске западно од Висле, где је још владао страховити немачки терор.

Лево: Преглед једног дела пробоја Црвене армије у правцу Берлина.

Десно: Снимак Варшаве пошто је ослобођена. Свуда се виде рушевине и изнемогли становници.

Пољски покрет отпора био је један од највећих у поробљеној Европи и почео је да делује још 1939, чим су Немци окупирали Пољску. Оружане снаге отпора су у 1944. години имале више од 400.000 бораца, од којих је 130.000 учествовало у оружаном борби. Пољски покрет отпора није, међутим, имао јединствене оружане снаге. Шароликост политичких кретања и супротни политички интереси условили су разноликост међу оружаним снагама. Постојала је Армија крајова (Отаџбинска армија), која је у варшавском устанку у августу-септембру 1944. претрпела велики ударац. У њој је било више од 150.000 људи, али је у борби учествовало мање од половине, свега око 70.000. После варшавског устанка, они су дејствовали у окупираном делу

Пољске. Руководиоци ове армије, присталице емигрантских кругова, искористили су патриотизам Пољака па су их мобилисали против Немаца, али уједно развијали анти-совјетску пропаганду. Како им се продором Црвене армије знатно сузио фронт деловања, убрзо је дошло и до осипања и распадања јединица Армије Крајове. На окупираном делу пољске територије дејствовала је и Армија лудова (Народна армија) у којој је било око 50.000 бораца, од којих у партизанским јединицама преко 20.000. У јануару 1945, западно од Висле, водиле су бригаде и одреди Народне армије жестоке борбе са Немцима и пружиле велику помоћ офанзиви Црвене армије. У пољском

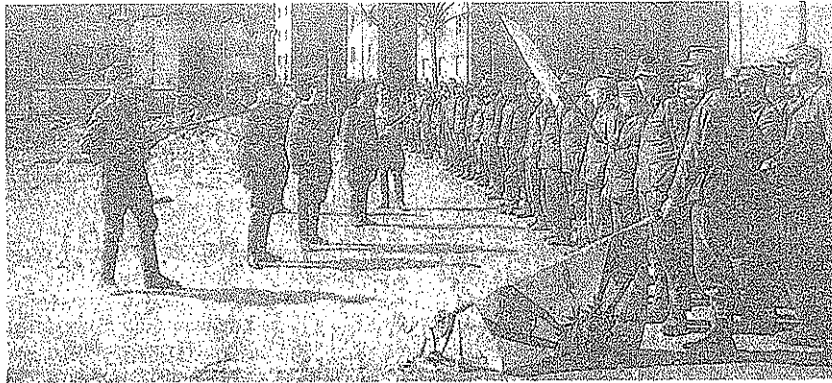
покрету опора постојали су и посебни Селачки батаљони који су имали око 150.000 људи, од којих око 30.000 у партизанским одредима. Немачка врховна команда придавала је велики значај одбрани територије Пољске, јер се тиме бранио најкраћи и најпогоднији правац ка Берлину. Губитком пољске територије операције би се пренеле на тло Немачке, и угрозио најважнији центар — Берлин. Због тога је немачка Врховна команда настојала да територију Пољске одржи пошто-пото. Немци су правремено организовали утврђивање области између Висле и Одре. Због тога је изграђено неколико утврђених појасева, који су допирали у дубину и до преко 500 километара. Најјаче је био утврђен први, главни

одбрамбени појас, који је ишао непосредно уз леву обалу Висле. У Берлину су га називали »средњоевропски бедем«, а утврђени рејон Варшаве — »кључ« Берлина. Због тога се овај положај морао бранити до последњег човека, а посебно Варшава. Остали немачки утврђени појасеви ишли су дуж река Варте, Нотеца и Одре. Немци су посебно утврдили велике градове, а велики значај дали су Познању, где су поставили тзв. Познањски утврђени рејон у којем су обезбедили животне потребе за 60.000 људи за три месеца ратовања. Посебна одбрамбена линија градила се на старој пољско-немачкој граници. Снажно су били утврђени и војни објекти у

Померанији, тзв. Померански утврђени рејон, који је штитио приморски правац. Према Берлину изграђен је Мезеритски утврђени рејон. Ова два утврђена рејона — Померански и Мезеритски — почела су да се граде још 1932. и 1937. године. У свом саставу имали су велики број сталних ватрених оклопних тачака, са посадом од 6—15 људи, а били су опасани минским препрекама у комбинацији с природним и вештачким противтенковским препрекама. На реци Одри, ближе Берлину, такође је била изграђена одбрамбена линија фортификацијски знатно ојачана модернизованим старим утврђењима и чворовима одбране као што су Кистрин, Франкфурт, Бреслау (Вроцлав), Ратибор и други.

За одбрану најважнијег правца — берлин-

ског, на делу фронта од горњег тока реке Висле до ушћа Западног Буга у Вислу, немачка Врховна команда поставила је Групу армија »А« којом је командовао генерал-пуковник Јозеф Харпе. Она је у свом саставу имала 9. пешадијску, 4. оклопну и главнину 17. армије, укупно 30 дивизија, међу којима 4 оклопне и две моторизоване. За подршку из ваздуха одређена је 6. ваздухопловна армија са 270 авиона. У позадини, на територији Пољске, налазило се још око 50 самосталних батаљона, са артиљеријом. Рачуна се да су Немци у Пољској ради одбране Берлина поставили око 400.000 војника, преко 4000 топова и минобацача, 1136 тенкова и самоходних топова

и 270 авиона. Остали део Групе армија »А«, тј. 1. оклопна и 1. мађарска армија, као и мањи делови 17. армије, бранио се према Прагу. Немци су мислили да ће овим снагама, постављеним са дубоким фортификацијским положајима, сломити напад Црвене армије и обезбедити дужу одбрану Берлина. У Немачкој Врховној команди нису ни помишљали на могућност да се напусте неки положаји и повуку трупе. Једино је била спорна немачка групација блокирана у Курланији. Тадашњи начелник Генералштаба немачке копнене војске, генерал Гудеријан, сматрао је да групација треба да се повуче из Курланије и доведе у Пољску ради одбране Берлина. Тај предлог није прихваћен, јер је заузет став да Курланију треба бранити, а било би и врло тешко ову групацију пребацити с обзиром на помањкање бродског простора и недостатка авиона за обезбеђење из ваздуха. Зато се Гудеријанов предлог тешко могао реализовати, а спречила је то и брзина совјетске офанзиве у Источној

Сасвим горе: Капитулација гарнизона источноруског града Аленштајна (сада под пољским именом Олштин). У првом плану се види спуштена немачка заставица у знак предаје Совјетима.

Горе: Поред остатака срушеног моста, совјетске инжењеријске јединице праве нови прелаз преко Одре.

Десно: Јединице 1. бјелоруског фронта маршала Жукова, који се крајем априла 1945. приближавао Берлину из правца севера и истока. У јарку се виде остаци немачке одбране.

Прусској, а затим од Висле до Одре и Нисе. За офанзиву од Висле до Одре и Нисе совјетска Врховна команда ангажовала је комплетни 1. бјелоруски и 1. украјински и делове 2. бјелоруског и 4. украјинског фронта. Главни терет пао је на 1. бјело-

руски и 1. украјински фронт. Москва је у овој офанзиви видела велике шансе. Требало је да се Црвена армија приближи Берлину на неких 80 km, а што скоријим ослобођењем преосталог дела окупиране Пољске обезбеди потпуна политичка контрола нове пољске владе и тиме разбију све шпекулације емиграната у Лондону. Осим тога, овако замишљена офанзива требало је такође да олакша ситуацију британско-америчких снага на Западу, где су Немци повели офанзиву у Арденима и Вогезима.

Совјетска врховна команда планирала је да изведе офанзиву у Пољској на два упоредна правца: један према Познању, а други према Вроцлаву, како би расцепила немачку одбрану и уништавала је по деловима.

Према Познању упућен је 1. бјелоруски фронт којим је командовао маршал Георгј Жуков. Њему је било намењено да први уђе у Берлин и тако симболизује победу коју је још крајем 1941. године

Monast Press

извојеваo над Немцима код Москве. То није било најпријатније дотадашњем команданту 1. бјелоруског фронта маршалу Рокосовском, јер је као командант Донског фронта код Стаљинграда, 1942. године, присилио на капитулацију немачку 6. армију фелдмаршала фон Паулуса. Ипак, Жуков је и тада био у совјетској војној хијерархији на вишој лествици — Стаљинов заменик за вођење ратних операција. Могло се и очекивати да ће Москва да изабере најмаркантнију личност да води трупе Црвене армије према Берлину и у име Совјетског Савеза стави потпис на безусловну капитулацију немачке војске. Жуков је добио под своју команду једанаест армија, од чега осам пешадијских, две тенковске и једну ваздухопловну, као и два самостална тенковска и два коњичка корпуса. У почетку је имао око 60, а касније преко 90 дивизија. Жуков није ишао својим главним снагама на Варшаву коју су Немци снажно утврдили, већ је искористио два велика мостобрана на реци Висли, један

код Мангушева, а други код Пулава. У свом саставу имао је и Прву пољску армију, коју је заједно са 47. армијом послао на Варшаву, док је он хитао према Познању и Кистрину. На мангушевском мостобрану Жуков је концентрисао око 400.000 војника, 8700 топова и минобацила, око 1700 тенкова и самоходних топова, што је представљало 52% пешадијских и преко 70% артиљеријских и тенковских јединица 1. бјелоруског фронта. Један ратни дописник тврдио је да је на мангушевском мостобрану, који је био широк 45 а дубок 18 km, било толико Жуковљевих војника и борбене технике, да би ако бациш камен из ваздуха, морао да погоди неког војника или неко борбено средство, а никако не би пао на земљу! Немци су видели ову велику концентрацију совјетских снага на мангушевском мостобрану, али нису ништа могли да учине како би се успешно супротставили. Жуков није крио, а није ни могао да прикрије тако велико груписање снага. Могао је само да држи у тајности

време почетка офанзиве. Да су и сазнали датум почетка напада, Немцима би била слаба корист од тога. Чекали су своју судбину на Висли поштујући Хитлерово наређење да те положаје пошто-пото бране и одбране.

У рејону Сандомјежа налазио се 1. украјински фронт којим је командовао маршал Иван Коњев. И он је имао једанаест армија као и Жуков, од чега су две биле тенковске и једна ваздухопловна. Требало је да крене у офанзиву према Вроцлаву и онда на реку Нису. Пред њим су били Горња и Доња Шлезизија, најбогатији рејони Пољске, које су Немци нештедимиче и максимално експлоатисали, а Пољаке из тих области присилно раселили. Коњев је у пуној мери искористио сандомјешки мостобран на левој обали Висле и у њега сместио четири пешадијске и две тенковске армије и кренуо према Вроцлаву, а делом снага према Кракову, куда је требало да се креће и 4. украјински фронт са својом 38. пешадијском армијом.

Северно од реке Висле и Варшаве упућен је Рохосовскијев 2. бјелоруски фронт. Требало је да обезбеди десни бок и позадину група 1. бјелоруског фронта приликом продора према Одри.

На фронту офанзиве, широком око 500 километара, биле су груписане 163 дивизије Црвене армије са 2.200.000 војника. Тамо су била још 32.143 тона и минобацача, 6460 тенкова и самоходних оруђа и 4772 авиона. Концентрација оружја била је толика да је на неким деловима фронта на једном километру постављено до 250 топова и минобацача.

Офанзива Црвене армије на Висли није на свим деловима фронта почела у исто време, већ у размаку од неколико дана. Најпре је, 12. јануара, у офанзиву кренуо 1. украјински фронт маршала Коњева. Два дана касније, 14. јануара, офанзиву су предузеле јединице 1. бјелоруског фронта маршала Жукова, а 15. јануара и јединице 38. армије 4. украјинског фронта.

Тачно у пет часова 12. јануара почео је напад батаљона прве линије 1. украјинског фронта. Они су кренули са сандомјешког мостобрана и већ првог дана пробили јако утврђену одбрану немачке 4. оклопне армије. Одмах се показало да немачка војска не може да се одупре удару Црвене армије. Морала је да поклекне већ првог дана борби и да се помири са судбином. Још нису били добро ни начети немачки први положаји, кад је маршал Коњев у њих убацио своју главну снагу — 3. и 4. тенковску армију и два самостална оклопна корпуса: 4. и 31. тенковски. Иако је земљиште било покривено снегом и ледом, а температура се била спустила и на минус 20 степени Целзијуса, совјетске тенкисте то није могло да заустави. Они су се као лавина сручили на немачке положаје и почели да их руше као куле од карата. Узалуд је Штаб немачке 4. оклопне армије бацао у борбу своју резерву код Хмељника. И она је поражена у првом судару. За пет дана офанзиве, Коњев је стигао до Радоминске и Ченстохове и заузео их. Немачка одбрана била је пробијена на дубини од преко 150 километара. Немачка Врховна команда била је пренеражена. Наредила је да се у Пољску доведу све резерве — али одакле?

Ујутро, 14. јануара 1945, у 8,55 часова кренуле су у офанзиву и јединице 1. бјелоруског фронта маршала Жукова. Њихов напад почео је са мангушевског и пулавског мостобрана, праћен ватреним валом артиљерије. Тог дана било је крајње рђаво време. Мало шта од целокупне совјетске авијације могло је да полети. Артиљерици су тукли немачке положаје у снежној вејавици, магли, слабој видљивости, по раније припремљеној схеми. Резултати ипак нису изостали. Совјетски први ешелони уклинили су се дубоко у немачке положаје, што је натерало Немце да одмах баце у борбу своје резерве. Али било је узалуд. До краја четвртог дана офанзиве јединица маршала Жукова, Немци су изгубили три корпуса, а на помолу је било уништење још толико немачких корпуса. Док су главне снаге 1. бјелоруског фронта надирале према Лођу, око Варшаве су се нашле совјетске 47. и 61. и 1. пољска армија и обухватиле град

са севера и југа. Директно на Варшаву нису јуришале, јер су немачки положаји тамо били најјачи. Ипак су већ 17. јануара изјутра јединице пољске 1. армије продрле у град, а за њима и борби совјетске 47. и 61. армије. У подне истог дана пољске и совјетске јединице завршиле су ликвидацију немачких снага и потпуно ослободиле Варшаву, главни град Пољске.

Тиме је била завршена прва и најважнија етапа совјетске офанзиве у Пољској. Немачка одбрана пробијена је на фронту ширине 500 km и у дубину од око 150 до 160 km. Главне снаге немачке Групе армија »А« биле су разбијене, а поред Варшаве ослобођено је преко 2500 већих насељених места и градови Радомск и Ченстохова. Одмах је настављено гоњење немачких снага према Одри и Ниси. Црвеној армији није била потребна никаква пауза, јер су резерве биле велике и стално су пристизале. Совјетска офанзива напредовала је даноноћно, без застоја и без обзира на временске прилике и немачки отпор. Црвена армија кретала се на ширини од 500 km, а наступала је понајвише снажним оклопним одредима, иза којих су у колонама наилазиле друге јединице. Немци су брзо видели смисао совјетске тактике гоњења, па су целокупну пажњу усредсредили на одбрану великих градова и чворова комуникација. У томе, међутим, нису успели, јер су совјетске тенковске колоне обилазиле градове и прелазиле преко водених препрека користећи замрзнуте површине. Ако би лед на реци или било којој другој препреци био танак, онда су посебне јединице поливале тај простор водом и тако формирале дебеле наслага леда преко којих су се тенкови слободно кретали. Таква тактика потпуно је изненадила Немце, јер су они мислили да ће одбраном мостова и градова у Пољској обезбедити одбрану Берлина.

Код Лођа су Немци довели свој свежи тенковски корпус »Велика Немачка«, али чим се постројио, ушао је у жестоки окршај са совјетским тенковима и морао је одмах да почне са повлачењем. Немци су довели још пет дивизија и бацили их у борбу. Али то је било преслабо да заустави совјетско напредовање. Индустриски град Лођ ослобођен је 19. јануара, а посада Познања од 62.000 војника бранила се све до 23. фебруара, када је капитулирала. Ослобођен је и Бидгошч, па је Рохосовски могао да крене у Источну Пруску и Померанију да би одсекао и уништио тамошње немачке снаге. Скретањем 2. бјелоруског фронта према Источној Прусској и Померанији, остало је незаштићено десно крило 1. бјелоруског фронта маршала Жукова. Немачка Врховна команда почела је да тамо прикупља свеже снаге за удар против јединица маршала Жукова. Дошло је и до организационих промена у немачком распореду. Све снаге у Источној Прусској стављене су под команду Групе армија »Север«, а снаге у Померанији обједињене су у Групу армија »Висла«, док је Група армија »А« преименована у Групу армија »Центар«.

Тада је Жуков из Москве добио наређење да солидно обезбеди свој десни бок са севера и да тамо понаше 3, 47. и 61. пеша-

дијску и 1. пољску армију, а да главне снаге наставе наступање према Одри. Двадесет и деветог јануара су јединице 1. бјелоруског фронта прешле стару пољско-немачку границу и ступиле на територију Немачке. Увече 3. фебруара Жуков је, на опште изненађење, избио на реку Одру и успоставио мостобране код Кистрина и Франкфурта. Стигао је на 80 km од Берлина и непосредно угрозио немачку престоницу. Ни западни савезници се нису надали да ће Жуков и Коњев тако брзо да стигну од Висле до Одре, јер су рачунали да ће Немци ипак дуже да задрже Црвену армију у Пољској. Сада је Црвена армија била надомак Берлина, док су британске и америчке јединице биле још у Арденима, удаљене од Берлина око 400 km.

Жуков је ипак морао да се заустави на Одри, и то не због немачког отпора, већ због исувише издужених линија снабдевања, а требало је мало одморити и људство и технику.

У послератној совјетској историографији доста се о томе писало. Постављало се питање — да ли је требало да Жуков стане код Кистрина или је требало да одмах продужи наступање и заузме Берлин још у фебруару уместо тек 2. маја? Критичари нису у пуној мери проценили објективну ситуацију у којој су се нашле јединице 1. бјелоруског фронта када су избиле на Одру. Оне даље нису могле без великог ризика, који је проузичао из исцрпљености јединица и опасности од продора немачких јединица из Помераније. Хитлер је, напиме, тамо био послао генерала Гудеријана који је организовао снаге и припремио их за удар против Жукова. Жуков је због тога морао да одвоји део својих снага према Померанији, како би тамо најпре рашчистио ситуацију да би затим целу пажњу могао да усмери према Берлину.

Док се Жуков приближавао Одри, лево од њега наступао је Коњев са својим армијама. Пред њим је стајала Богата Шлезација, на чије је границе стигао 18. јануара. Пошто је пробио немачке положаје на реци Варти, приближио се Катовицама, центру Горње Шлезације, и затворио у обруч немачку групу од четири дивизије. Из Берлина је окруженим јединицама упућена наредба да се одмах пробију, што им је углавном и успело. Катовице је заузето 29. јануара, а десет дана раније ослобођен је и Краков. Због брзине наступања Црвене армије, Немци нису успели да поруше индустријске објекте у Горњој Шлезацији. Наредних дана, до 3. фебруара, Коњев је избио на реку Нису и потпуно извршио свој задатак. После тога се оријентисао на Доњу Шлезију коју је такође заузео.

У совјетској офанзиви између Висле и Одре разбијене су главне снаге немачке Групе армија »А«, ослобођена је Пољска, а борбе су пренете на територију Немачке. Од Висле до Одре потпуно је уништено 35 немачких дивизија, док је 25 дивизија претрпело велике губитке. Црвена армија заробила је око 150.000 немачких војника и запленила 1377 тенкова и самоходних топова, 8280 топова и минобацача. Запленило је или уништено око хиљаду немачких авиона.

СЛОМ НЕМАЧКОГ ПОРЕТКА

СУМРАК БОГОВА

др КОНРАД КВИТ

Поводом дванаестогодишњице преузимања власти, 30. јануара 1945, Хитлер је још једном говорио пред микрофоном немачког радија. Био му је то последњи пут. Његово »хиљадугодишње царство«, његова европска империја, се војно, политички и економски ближила пропасти. »Од сваког Немца очекујем да (...) до краја испуни своју дужност; да спремно поднесе сваку жртву која се од њега тражи и која мора да се тражи« одзвањао је његов глас кроз етар. Следећег дана је народ још једном могао да прочита његов говор у новинама »Фелкишер Беобахтер«. Ниједне речи није било о положају Немачке и о поразу који је претио. Опширно је, међутим, распредана

За време једног од својих последњих иступа у јавности, Фирер у Берлину уручује Гвоздени крст војницима из редова »Хитлерјугенда«.

»историјска мисија« и »провиђење«, а апеловало се и на неуништу веру у »крајњу победу« и славну будућност немачке нације. Немачки народ се, међутим, налазио пред последњом борбом и тиме пред коначном катастрофом. Неколико месеци касније је и дошло до те катастрофе, јер ти месеци донели су већа разарања и губитке и однели више живота него све протекле ратне године. У атмосфери терора и страха се велика маса Немаца до самог краја поко-

равала нацистичком режиму.

После радио-говора се Хитлер опет повукао у свој бункер, осам метара испод Рајхсканцеларије. Одавде је, потпуно издвојен и заштићен од хаоса и беде у којој се Немачка тада налазила, руководио последњим безизлазним војним операцијама, при чему му је помагао његов корумпирани војни штаб. Одавде је он још увек одређивао политику, при чему се руководио девизом »све или ништа«. Имајући пред очима »издају« и »неуспех« немачког народа, одавде је пошао на пут самоуништења. Издавао је бесмислене наредбе. »Издржати!« гласила је једна, »уништити!« гласила је друга. Сваки град, свако село,

сваки »квadratни метар немачке земље« треба бранити или оставити као »опрљену земљу«. Међутим, његову озлоглашену наредбу од 19. марта су људи у многим случајевима саботирали. Тек тада, пошто је рат био безнадежно изгубљен, и кад је будући социјални и економски опстанак Немачке био доведен у питање, покушали су технократи као Шпер и мали број водећих фигура из партијских кругова и економског живота да саботирају Хитлерове лудачке инструкције. Последњих месеци рата је 471.000 тона бомби пало на немачке градове и индустријске комплексе. У фебруару је Дрезден нестао у ватри и пепелу; око сто тридесет

роба на црној берзи. Кола која су једва била за употребу могла су се као од шале продати за петнаест до двадесет хиљада рајхсмарака, аутомобилска гума коштала је две хиљаде марака, за литар драгоценог бензина плаћало се четрдесет марака. За неколико стотина марака могли су још да се набаве кафа, чај и цигарете. Док је црна берза цветала, а гаулајтер и државни комесар за пропаганду Гебелс плашио становнике Берлина фанатичним паролама да »треба издржати«, мобилисао их и припремао за последњу борбу, становништву осталих крајева Немачког Рајха је катастрофа већ постала стварност.

У раним јутарњим сатима, 12. јануара

снаге. Иза фронта су све до јануара изграђивали нове одбрамбене системе, копали ровове, подизали препреке за тенкове и уличне барикаде и састављали јединице »Фолксштурма« (народне одбране). Сигурност добијена на овај начин била је само привидна — затишје пред буру. Кад је та бура избила, 12. јануара, почело је масовно бекство. Хиљаде породица бежало је главом без обзира, напуштајући своје домове, из страха од освете Црвеноармејаца за почињене злочине. Совјетске јединице незадрживо су напредовале, а гласине о њиховом приближавању су им претходиле. Каравани избеглица врло су се споро кретали у правцу запада. Владала је страшна зима. Путевни су били закрчени, па су понекад совјетске трупе сустигале избегличке колоне, а често се и немилосрдно обрачунавале с њима, за шта се може наћи и разумевања после свих патњи, разарања и страхова које су совјетски људи претрпели од немачких војника, а поготово СС-оваца. Немци су не само преко копна него и преко мора покушавали да беже пред совјетским надирањем. У лукама Курланије, Источне и Западне Пруске и Помераније је на хиљаде људи настојало да се домогну бродова за евакуацију како би преко Балтичког мора пребегли у још неосвојене делове Немачке. Свуда се могла видети иста слика: хаос и страх, очај и нада, колоне избеглица који чекају, рањеници, војници разбијених немачких јединица. На доковима су се одигравале страшне сцене. Људи су се тајно, без потребних путних исправа, укрцавали на ионако већ препуне бродове. Приликом издавања тако пуно тражених путних карата жене са малом децом имале

Лево: Избеглице из источних подручја на станици у Минхену. Свако ко је имао могућности (или разлога?!) бежао је пред надирањем Црвене армије.

Горе десно: У Кенигсбергу регрутн »Хитлерјунгда« уз музику иду до места где ће положити заклетву.

Средина десно: Немачке избеглице у дугим, суморним колонама крећу ка још незаузетим подручјима.

Доле десно: Црвеноармејац, иза којег се налази његов тенк у пламену и леш једног од његових другова, жустро тражи помоћ осталих тежиста.

и пет хиљада људи је погинуло за време овог савезничког бомбардовања. И Берлин је преживљавао теже часове неко икад. Престао је да функционише градски и поштански превоз, престало је снабдевање гасом и струјом. Опет је смањено следовање намирница, тако да је пало испод минимума неопходног за опстанак. Државне, партијске и СС установе припремале су се за одлазак, а исто тако и још само слабо заступљени дипломатски хор. Брда званичних аката нестала су у пенима разних установа. Брисани су трагови злочина. Радило се на припремама за бекство и нестајање. Превозна средства и фалсификована документа су била веома тражена

1945, је са мостобрана код Баранова на Висли отпочела гигантска офанзива Црвене армије. Прегажен је слаби немачки одбрамбени фронт. Немачки окупатори повлачили су се из Пољске наврат-нанос. Немачко дивилно етановништво из источних подручја било је испуњено стравом и ужасом. Годинама су били изложени систематској антибољшевичкој пропаганди и паролама о немачкој победи. За злочине немачких окупационих снага у Пољској и Совјетском Савезу се знало или се барем наслућивало, па су се сада бојали одмазде. Гебелсова пропагандна машина радила је пуном паром. И заиста, позив на »одбрану домовин« мобилисао је још једном све

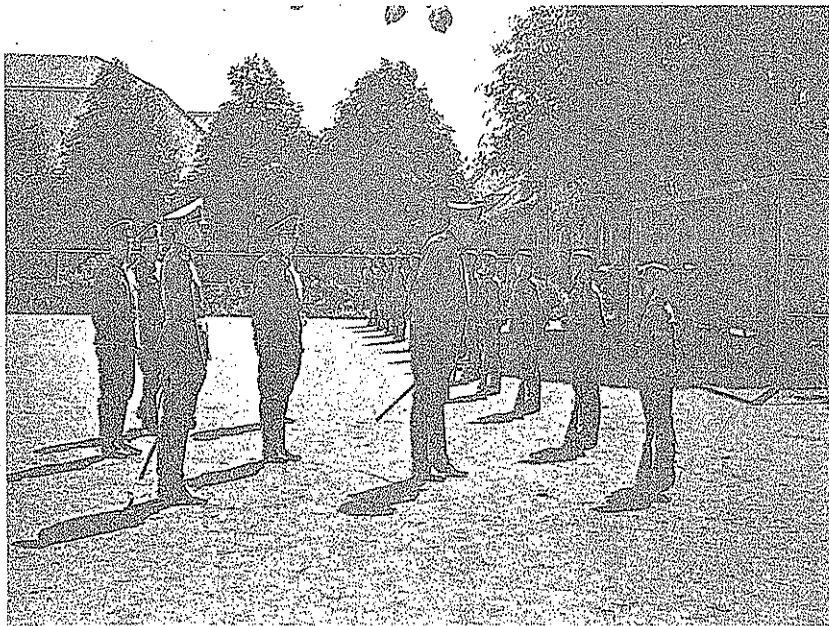
су предност. Дочепавши се брода, жене би бацале своје бебе рођацима на обали како би они добили карте. При том су деца падала у воду, нека су се удавила или су била изгажена у општој пометњи, другу су опет крали. Бродови, готово без икакве пратње, ишли су у сусрет веома ризикантном путовању. Тридесетог јануара је страдао брод »Вилхелм Густлоф« на којем је поред неколико хиљада привила било и 1500 чланова једне подморичке наставне дивизије; 10. фебруара настрадао је велики болнички брод »Генерал Штојбен«, бивши путнички брод од 17.000 ВРТ. Удавило се три хиљаде људи, а четири стотине је спасено. У априлу је потонуо и велики

брод »Гоја«. У року од неколико минута, седам хиљада људи повучено је у морске дубине. Преживело их је само сто осамдесет. Поред ових губитака, немачка ратна морнарица је од јануара до маја 1945. евакуисала преко Балтичког мора за Мекленбург, и пре свега за Шлезвиг-Холштајн, милион и по избеглица и 500.000 војника и рањеника.

Друкчија је била судбина грађана и војника који су остали иза фронта и у околеним градовима. Нацистичка пропаганда хвалила је њихову пожртвованост и решеност да се до последњег човека боре против »навале азијатских хорди«. Била је то бесмислена и безнадежна борба која је коштала стотине хиљада живота.

После пробијања немачког фронта на Висли, подручје између Висле и Одре, директни пут за Берлин, био је отворен. Разбијени и деморалисани делови војске, резервне и наставне јединице, резервна милиција и полиција, и пре свега групе »Фонкштурма« — дечаки од петнаест, шеснаест година и старији мушкарци, слабо увежбани и опремљени и безобзирно убачени у борбу — нису могли да зауставе брзи пробој Црвене армије. На инсистирање Врховне команде, Хитлер је одлучио да у Померанији групише нову Групу армија, која ће окупити све војне снаге и формирати нови одбрамбени фронт. Упркос противљењу забринутог начелника генералштаба, Гудеријана, Рајхсфирер СС, Хајрих Химлер, изабран је 25. јануара за команданта Групе армија »Висла«. Стратег-аматер Химлер бацао се пун ентузијазма на свој нови задатак. Мобилисао је последње резерве своје резервне војске, његови СС-командоси трагали су у позадини за употребљивим војницима, а и са разних других страна је регрутовао нове трупе и заклинао је »германска« и добровољачка одељења странаца, који су се борили под немачком заставом, да издрже. Позвани су и искусни СС-генерали као Штајнер и Ламердинг, а сам Химлер се и даље држао патетичне и фанатичне пароле »да се издржи«. Његова са свих страна сакупљена војна сила није, међутим, била противник дорастао моћној Црвеној армији. Химлерове противакције су, наиме, остале без успеха, и Совјети су стигли до Одре. Због пропаст његовог »антибољшевичког одбрамбеног фронта« и имајући пред очима губитак престижа код Фирера, Химлер је у бежању од одговорности тражио спас од својих мора. Све чешће се склањао у СС-овску болницу Хоенлихену. У свом штабу је боравио само неколико часова дневно. Двадесетог марта је промамени војсковођа најзад разрешен своје војне команде. Згажена је била његова вера у »крајњу победу«. Међутим и тада је Химлер опет бежао у свет илузија. Било му је само стало да спаси свој голи живот, а »црне витезове« од пропаст. Велики инквизитор СС државе осећао се изабраним да код западних сила испита могућност за склапање сепаратног мира. Док се последњих дана Трећег Рајха одигривала ова гротескна, морбидна драма, и кад је Хитлер због издаје разрешио Хајриха Химлера свих његових партијских и државних дужности, на истоку се

десила катастрофа. Хитлер је у међувремену био издао наређење да се најважнији градови претворе у «тврђаве» и да се бране свим средствима, Свака капитулација ће се сматрати «издајом немачког народа» и казнити. «Слаби» команданти утврђења су по Хитлеровим инструкцијама замењени бољим. Генерали који су се ипак предали, као командант Кенигсберга Лаш, осуђени су у одсуству на смрт, а њихове породице одведене су у посебне затворе. Преки судови и СС-патроле ширили су свуда ужас и страву. Преки судови формиран су 13. фебруара на Хитлерову личну заповест с циљем да сваку сумњу у «крајњу победу» искорене извођењем смртних пре-

суда на лицу места. «Ја сам издајник» или «Ја сам дезертер» писало је на картонима који су висили на вратовима безброј обешених војника и грађана.

У таквим немачким бастионима одбране живот је постао пакао. Људи су били изложени непрестаној артиљеријској ватри. На дневном реду су била бомбардовања, велики пожари и огорчене уличне борбе. Последњи покушаји пробијања обруча углавном су се завршавали неуспехом. Није више било ни снабдевања, ни комуникација. Морал је вртоглаво падао, снаге су се истрошиле. После многих недеља жилавог отпора пали су: Познањ 23. фебруара, Колберг 18. марта, Данциг

28. марта, Кенигсберг 9. априла. Остали су огромни облаци дима, згаришта и рувевине, безбројни лешеве. Преживели војници одведени су у заробљеништво. Један од последњих градова који је капитулирао био је Бреслау (Вроцлав) — 6. маја 1945. То утврђење на Одри успело је да издржи једанаест недеља опсаде и све време је везивало дванаест совјетских дивизија. За тих једанаест недеља убијено је четрдесет хиљада становника и уништено је седамдесет одсто града. Почетком јануара је још изгледало да ће овај велики град у Шлезизи, захваљујући свом географском положају, бити поштеђен ратних страхова. Тим је ужаснији, катастрофалнији био његов крај. Брзо напредовање Црвене армије присилило је најзад локално руководство под заповедништвом фанатичног гаулајтера Ханке да почне са припремама за евакуацију. Тек 20. јануара је Ханке издао наређење да се почне са евакуацијом 700.000 грађана, болесника и рањеника. Није било довољно возова, аутобуса и камиона. Преко звучника је објављено да жене и деца без одлагања треба да напусте град — пешнице. На минус двадесет су колоне кренуле. Жене и деца су посустајали; због глади у страха многи су се вратили у град. Иако се не знају тачни подаци, рачуна се да се двесто до тристо хиљада људи вратило у Бреслау да би потражили заштиту. Шеснаестог фебруара су совјетске групе опколиле град. Опсада је почела. Гаулајтер Ханке позива се на историју: «Јако што се Бреслау 1241. успешно супротставио Монголима, тако и сада треба да се брани отаџбина». Сам град, са својим гарнизonom од четрдесет и пет хиљада војника пружао је за време опсаде апокалиптички приказ. Читави делови града срањени су са земљом и сагорели, а свуда је врело од пацова. Сами браниоци су дизали у ваздух читаве саобраћајнице како би спречили црвеноармејце да уђу у град. Становништво је бежало из једног краја града у други и живело је сабијено у подрумима и бункерима. Многи су постали жртве психозе бункера и починили су самоубиство. Ту и тамо било

Горе лево: Немачке моторизоване јединице у фебруару 1945. у подручју око Одре.

Лево: Хитлерови војници при крају рата често нису били старији од петнаест, шеснаест година и долазили су из «Хитлерјугенда».

је и пљачки. Вођене су жестоке борбе за сваку улицу, сваку кућу. На крају су 5. маја римокатолички и протестантски свештеници апеловали да се прекине са бесциљним крвопролићем. Још исто вече је гаулајтер Ханке напустио град у пламену. Следећег дана је Бреслау капитулирао. Катастрофа и беда у којој се Немачка нашла у последњој ратној зими, губитак источних области и подела земље последица су светског рата који су изазвали и изгубили националсоцијалисти. Несрећу је изазвао систем терора који су сами годинама примењивали у Европи, а деструктивна динамика «тоталног рата» је сада пуном снагом погодила саму Немачку.

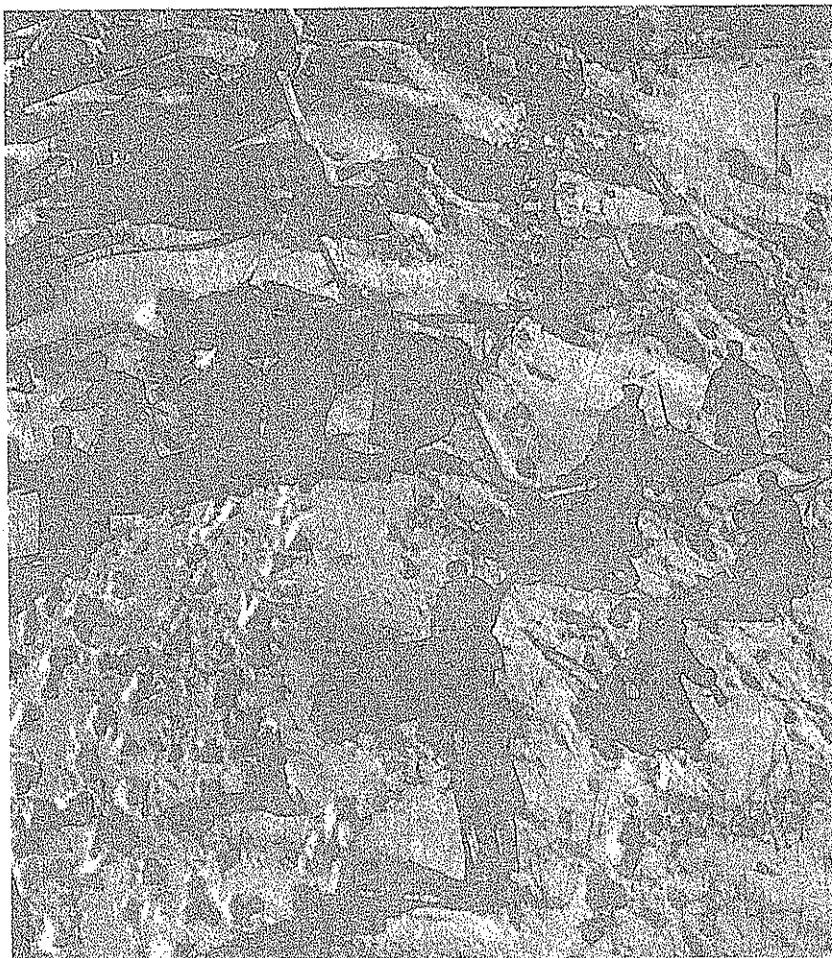
БОРБЕ У СЛОВАЧКОЈ (1944—1945)

ОСЛОБОЂЕЊЕ БРАТИСЛАВЕ

проф. др З. Р. ДИТРИХ

Слом словачког устанка у јесен 1944. није значајно и крај оружано-антинемачког отпора у брдима и шумама ове карпатске земље. После пораза оперативних група, устаници су се вратили на партизанско ратовање од пре августа 1944. Совјетски командант партизана у Словачкој, пуковник Асмолов, успео је да спаси највећи број својих јединица повукавши их благовремено у тешко приступачно подручје Ниских Татри. Тамо је већ увелико владала зима — а она је 1944/45. била изузетно оштра. Многи је нису преживели, као на пример, Јан Сверма, истакнути антифашистички борац, који је 10. новембра 1944. за време повлачења у брда умро код Хабенеца од исцрпљености. Само по себи је разумљиво да партизани под таквим околностима нису могли да ураде много више него да се брину за сопствени опстанак. Разбијени у четрдесетак група, морали су да се распрше по целом подручју и да на скровитим местима сачекају боља времена. У већини случајева их је становништво кришом помагало, упркос тешким одмаздама Немаца и њихових словачких слугу. Баш због тога што нису успевали да «очисте» позадину од око петнаест хиљада партизана, иживљавали су свој бес у бестијалним одмаздама, којима су покушавали да застраше противника и цивилно становништво. То

Десно: Док се у Братислави развијао оружани устанак, на границе Чехословачке пристизале су јединице совјетског 4. украјинског фронта. На слици се виде војници 4. украјинског фронта како се пробијају кроз снежне наносе на Карпатима.

је, међутим, имало углавном супротан ефекат. Црвена армија је већ у пролеће 1944. стигла до источне границе Чехословачке. Међутим, тек је пробијањем превоја Дукла у октобру, (при чему је чехословачки корпус генерала Свободе претрпео веома тешке губитке) и других карпатских превоја, међу којима и Јаблунке, омогућено систематско протеривање немачког окупатора са чехословачке територије. Прво је 4. украјински фронт под генералом Петровом у октобру-новембру 1944. ослободио источни део Чехословачке, Суккарпатску Рутенију, коју су били анектирали Мађари. Избегличка влада у Лондону брзо је по-

стала социјалдемократског министра Ф. Немеца, са групом војних лица и чиновника, у Хуст да би тамо као њен опуномоћени представник преузео власт. Ускоро се успоставило да Совјети, упркос свим споразумима, нису били спремни да пуште Немца и његове сараднике да раде шта хоће. Одмах по свом доласку, они су интернирани у један хотел и нису добили прилику да ступе у контакт са становништвом. У међувремену је бивши комунистички члан прашког парламента Тураника, почео у Рутенији кампању за прикључење Украјинској Совјетској Републици. На конгресу Националног комитета Суккарпатске Рутеније, који је одржан 26. новембра у Му-

качеву, учесници су се, додуше уз општу сагласност, изјаснили за принајање Украјини. За председника Бенеша и његову владу у избеглиштву ове неочекиване комбинације око Рутеније биле су горака залогај, јер су веома јасно показивале како се Совјетски Савез понашао и према својим најбољим пријатељима и савезницима. Чехословачка је, додуше, 1919. преузела власт над Рутенијом само начелно и као заступник украјинских националних интереса, али с тим да тамошње становништво после извесног времена одлучи о својој будућности. Како чехословачка влада у Лондону под датим околностима није могла да ризикује раскид

с Москвом, она се сагласила. После напорних преговора постигнут је споразум да се супкарпатско питање дефинитивно реши после рата у сагласности са вољом рутенског народа и у духу пријатељства између Чехословачке и Совјетског Савеза. У пракси се то svelo на одобравање анексије, која је у међувремену већ била свршена чињеница. Двадесет четвртог децембра 1944. је декретом Рутенског националног већа чехословачким органима саопштено да неизоставно напусте територију Супкарпатске Рутеније. Од 28. новембра су совјетске и чехословачке јединице 4. украјинског фронта упадале са севера и истока у источну Словачку. Око Нове године је био

и Ниских Татри очишћено је од Немаца. После тога је пробој био успорен, а у околини Липтовских свати, Микулаша и Банске Бистрице је за неко време био чак заустављен. Немачке и мађарске трупе које су оперисале на левом крилу Групе армија »Југ«, имале су сада користи од природних препрека због којих је средња Словачка била готово неосвојива тврђава. При том су браниоци имали прилично мало проблема са партизанима, јер су ови, у складу са совјетском тактиком гериле, у међувремену померили своје активности на терен који је лежао западније: у западну Словачку и Моравску. Упркос томе, начин којим је генерал Петров водио своју војску није

су Немци хтели посебно да бране, Јерјоменко је, на северу, ослободио Липтовске свати и Микулаш.

Још пре краја априла је словачка територија била, тако рећи, у целини очишћена од Немаца. Пораз који су немачке елитне трупе претрпеле у западној Мађарској, довео је Хитлера до лудила. Да би казнио СС-овце због њиховог неуспеха, обавестио је њиховог заповедника Сепе Дитриха преко радија да СС-дивизије »Адолф Хитлер«, »Дас Рајх«, »Тотенкопф« и »Хоенштауфен« треба да врате знамење и име дивизије. Дитрих, који је знао какав је стварно био однос снага на бојном пољу, био је веома озлојеђен овом поруком и телеграфски је

ослобођен део источно од планинског масива Слане, док се 2. украјински фронт из Мађарске пробио до линије Левице-Лученец-Римавска Собота-Кошице. У ослобођеним подручјима мобилисани су способни мушкарци како би попунили проређене јединице чехословачког армијског крoпуca. Што се осталог тиче, чехословачки функционери су одмах после преузимања власти имали пуне руке посла око снабдевања становништва. Многи градови и села су већим делом били уништени. Живећи између рушевина и примитивних колиба, њихови становници су трпели од глади и хладноће, а UNRRA им је само делимично могла да помогне.

Велику совјетску офанзиву која је почела средином јануара 1945. у подручју између Балтичког мора и Карпата, пренео је у Словачку 4. украјински фронт. У року од две недеље, подручје источно од Високих

Совјетски тенк типа Т-34 савладава рововску препреку. Иза њега наступа пешадија.

наишао на похвале у совјетској Врховној команди, па га је, 26. марта, заменио генерал Јерјоменко.

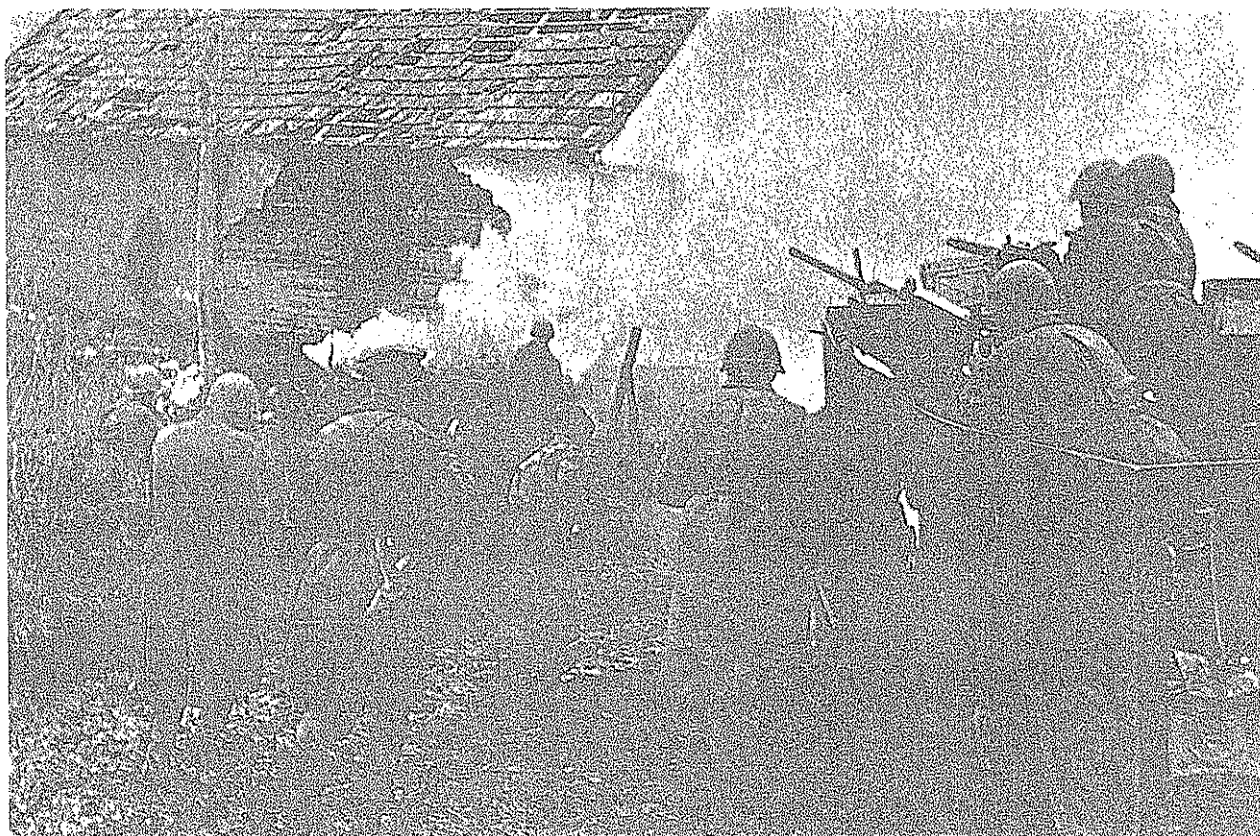
Крајем марта 1945. су трупе у средњој Словачкој биле опет у покрету. Нова офанзива 4. украјинског фронта прикључила се пробоју 2. украјинског фронта који је оперисао јужно од централног карпатског масива. Немачким и мађарским трупама више није било могуће да се одрже у необичном испупчењу источног фронта у словачким брдима, јер је постојала опасност да буду одсечене од онога што је остало од некад тако поносне немачке војске. Четвртог априла, кад је маршал Малиновски смелим покретом клешта ослободио словачки главни град Братиславу, који

јавио Хитлеру да ће се радије убити него извршити тако понижавајуће наређење. Ова епизода јасно показује стање у Трећем Рајху, који се пуном паром приближавао свом слому. Телесно и душевно оронули Хитлер, који је очекивао чудо да би спречио катастрофу, покушавао је најгрубљим средствима да инсинуира своје следбенике на натчовечанске напоре, као да је од тога зависно њихов успех или неуспех. Његова погрешна рачуница и одлуке само су убрзавале пропаст. Управо ово бесмислено трошење снага у Мађарској и Словачкој почетком 1945. је очигледан пример за потпуно ирeално вођење рата. Трупе које су Немцима остале крајем марта на југоистоку, нису биле довољне да се од совјетског продора одбрани алиско утврђење, које су многи сматрали последњом могућношћу да се пружи организовани отпор.

ОФАНЗИВА ОД БУДИМПЕШТЕ ДО БЕЧА

ПОСЛЕДЊИ БАСТИОН

пук. НИКОЛА АНИЋ

У немачкој Врховној команди одржан је 23. јануара 1945. један од последњих сасстанака врховног војног руководства Трећег Рајха. Присуствовао је и Хитлер. Био је тамо и командант немачке 6. СС оклопне армије Бечлија Сеп Дитрих. Разматрала се ситуација у Мађарској. Одлучено је да треба по сваку цену спречити продор совјетских јединица у западне области Мађарске и у Аустрију, поред осталог, и због нафтоносних поља у тим земљама, које су у то време 80% своје производње нафте испоручивале Немачкој. Решено је да се деблокира Будимпешта где се у окружењу налазило око 190.000 немачких и мађарских војника. Да би пред Хитлером демонстрирао своју оданост, Сеп Дитрих је, примајући наређење да покрене 6. СС оклопну армију из Ардена у Панонију, према Будимпешти, рекао Хитлеру: »Дајем вам, Фиреру, гаранцију и обећање да ћу за ваш

Јединице совјетске војске опкољавају немачко упориште у близини аустријско-мађарске границе.

рођендан — 20. априла — ослободити Будимпешту!» Никад Сеп Дитрих није угледао Будимпешту, сем на географској карти или некој разгледници. Зашто су Немци према Будимпешти бацили толике снаге и зашто су се тамо толико грчевито борили, чак и у ситуацији када је стање према Берлину било крајње критично?

Још 1943. године у немачкој Врховној команди, после неуспеха у курској бици, донета је одлука да се на југу Немачке, на простору који обухвата Баварску, Чехословачку, северну Италију, Југославију, западну Мађарску и Аустрију, изгради снажна одбрана Рајха, где би могао да се пружи последњи отпор, заустави офанзива Савез-

ника, продужи вођење рата, док се војно-политичка ситуација не би изменила у корист Немачке. На том рејону почела је и изградња, понајвише под земљом, модерне немачке индустрије за производњу авиона, тенкова, артиљерије и тешке воде, дакле свега што би одиграло пресудну улогу у корист Немачке. Тамо је било и нафте, па су се према томе стекли сви услови за настављање рата. У таквој стратешкој замисли треба да се тражи објашњење за тако упорну одбрану Будимпеште, и уопште Мађарске. Зато су и држали фронт у Срему у Југославији, бранили Сарајево и »Грин« линију која је ишла од Мостара према Книву, зато су на Илови градили тзв. »Звонимирову линију« која се протезала све до Ријеке.

Читавог јануара и фебруара, као и половицу марта 1945, трајале су најжешће борбе између немачке војске и Црвене армије

у Мађарској. То је потрајало све до 4. априла, када је Мађарска потпуно ослобођена.

Немци су покушали да деблокирају окружене јединице у Будимпешти, али их је Црвена армија потпуно поразила. Коначно, 13. фебруара ослобођена је Будимпешта, која се налазила у окружењу још од краја децембра 1944. Пре повлачења, Немци су били порушили мостове у граду. Губитак Будимпеште потпуно је пореметио немачку концепцију да одрже троугао Беч-Будимпешта-Грац. У Берлину се, наиме, тврдило да се у Будимпешти брани Беч, чиме се и правдала тако упорна одбрана, и тако велики губици.

ковима типа «пантер», «тигар» и «храљевски тигар». У њеном саставу било је пет оклопних, две пешадијске и две коњичке дивизије. Сем тога, била су јој додата два батаљона тешких тенкова, извесна појачања из других есесовских јединица и трупе из Хитлерове личне заштите. До ње је, северно од Блатног језера (Балатона), била немачка 6. армија са 8 дивизија од којих пет оклопних, а ту се налазила и мађарска 3. армија од 4 дивизије. Ове три армије биле су у саставу Армијске групе «Балк», а све под командом Групе армија «Југ». Јужно од Блатног језера, из рејона Нађкањиже, требало је да наступа немачка 2. оклопна армија, а на реци Драви-

офанзиве одређен је 15. март, под претпоставком да ће догле све припреме бити завршене. За координацију дејства 2. и 3. украјинског фронта одређен је маршал Семјон Тимошенко, из Врховне команде, који је због тога дошао у Мађарску.

По завршетку операција у рејону Будимпеште, Москва није располагала поузданим подацима о намерама немачке Врховне команде. Тек неколико дана после губитка положаја на реци Хрону, где је, 17. фебруара, совјетску 7. гардијску армију напало око 400 немачких тенкова из 6. СС оклопне армије, совјетска Врховна команда дознала је да Немци припремају велику офанзиву око Блатног језера. Брзо

ANP/Polina

Упркос губитку Будимпеште, немачка Врховна команда није ни помишљала да у Панонској низији пређе у дефанзиву. Сачинила је план за велику офанзиву која би се извела око језера Балатона. Намера Немаца је била да разбију снаге совјетског 3. украјинског фронта маршала Толбухина, да их потисну уз Дунав, униште, и затим да овладају целокупном десном обалом Дунава, а у догледно време пређу на његову леву обалу.

За ову своју последњу офанзиву у другом светском рату, Немци су извршили посебно темељите припреме. Са западног фронта је доведена комплетна немачка 6. СС оклопна армија наоружана тешким тен-

визије из Групе армија «Е». Тако су Немци за ову офанзиву концентрисали 31 дивизију, од чега 11 оклопних — укупно: 431.000 војника, 5630 топова и минобацача, 877 тенкова и самоходних топова и 850 авиона. У време када су Немци вршили припреме за своју офанзиву, у Москви су се такође завршавали планови за офанзиву у Мађарској. Било је предвиђено да то буде последња офанзива на јужном крилу совјетског стратегијског фронта којом ће се потпуно разбити немачка Група армија «Југ» и овладати рејоном Братислава-Брно-Беч-Нађкањижа. Директива за офанзиву потписана је 17. фебруара, три дана после заузећа Будимпеште. За почетак

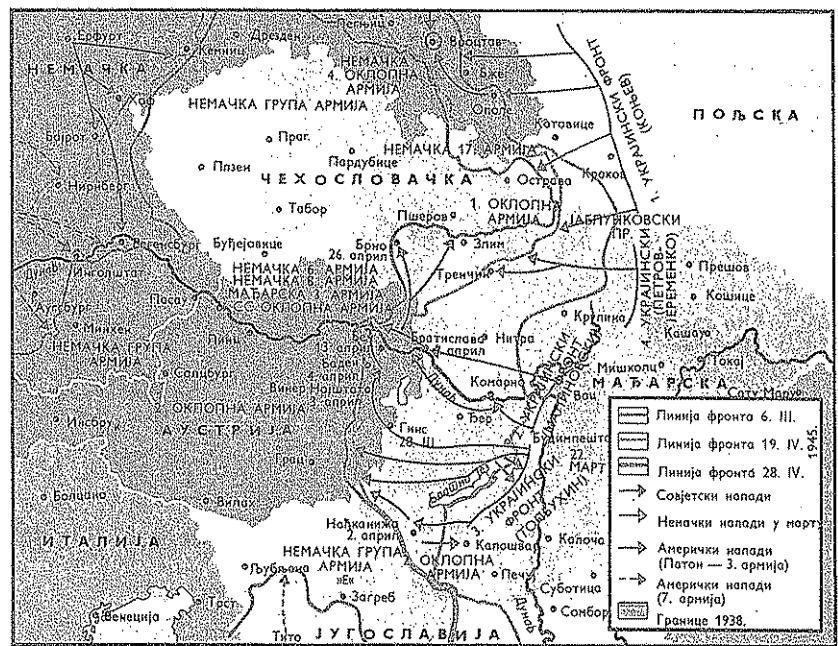
су ојачали снаге 3. украјинског фронта, па је Толбухин тада располагао са осам армија, укупно 43 дивизије, око 400.000 војника, 6800 топова и минобацача, 400 тенкова и самоходних оруђа и 965 авиона. Положаје око Блатног језера Совјети су градили под ватром немачке артиљерије и авијације. И под оваквим околностима, они су успешно организовали три одбрамбена појаса до Дунава, али су међусобно били мање удаљени него што би били да су положаје могли да поседу под нормалним условима. Отуда се организација одбране 3. украјинског фронта код Блатног језера узима као пример јаке згуснутости, али мале дубине, јер су на 30 km између

Секешфехервара и Дунава постављене све јединице фронта, што је изузетак у војној историји.

Немачка офанзива почела је у ноћи од 5. на 6. март 1945. Најпре су кренуле јединице из Групе армија »Е« на Драви код Валпова против југословенске 3. армије, и код Доњег Михољца где је била с оне стране Драве бугарска 1. армија. Истовремено је ударила немачка 2. оклопна армија јужно од Блатног језера на совјетску 27. армију. Главни напад почео је ујутро 6. марта северно од Блатног језера. Уз ужасну артиљеријску и авијацијску ватру у напад су пошле немачке пешадијске и оклопне дивизије из 6. СС оклопне и 26. пешадијске армије. На јединице 4. и 26. совјетске армије између Блатног језера и Секешфехервара бачена је огромна количина граната, мина и авионских бомби. Упркос ураганској ватри, совјетске јединице успориле су немачко надирање, уз обилату подршку и помоћ своје артиљерије и авијације. Сутрадан ујутро Немци су појачали напад и на уски фронт, где су се налазили положаји совјетске 26. армије, бацили су две дивизије са 170 тешких тенкова и самоходних топова. Убрзо су се, међутим, појавили совјетски самоходни топови и друга артиљерија, па је на три километра фронта било 160 совјетских топова разних калибара. Тада су из 2. украјинског фронта стигла два ваздухопловна корпуса, који су заједно са са 17. ваздухопловном армијом 3. украјинског фронта сручили читав свој товар бомби на немачке тенкове, артиљерију и пешадију у нападу. Прва два дана немачке офанзиве убрајају се у најжешће борбе другог светског рата. Немци су нападали, а Совјети су се бранили и прелазили у напад. Тапкало се готово у месту. Немци су за та два дана напредовали свега 4 км. Видевши тако слаб резултат, немачка Врховна команда наредила је да се у борбу

Москва није прихватила Толбухинов захтев, већ му наредила да издржи са постојећим снагама, јер су то последњи трзаји немачких генерала, па 9. армију треба да држи у стратешкој резерви јужно од Будимпеште за офанзиву према Бечу. Десетог дана од почетка напада немачка офанзива заиста је почела да јењава. Морал немачких трупа нагло је опао, јер је постало јасно да продужење офанзиве не пружа никаквих изгледа на успех. До тада најпозданије СС јединице, а међу њима и одреди Хитлерове личне заштите, 15. марта су одбили да крену у напад. То је био шок за немачку Врховну команду. Наредила је да се против јединица које су отказале

послушност предузму оштре санкције. Али помоћи од тога није било. Немачке дивизије северно од Блатног језера су стале. Јужније, немачка 2. оклопна армија изводила је напад све до 20. марта и уклонила се највише 8 км, а онда и она стала. У борбама на реци Драви, код Доњег Михољца, Немцима је пошло за руком да потисну делове бугарске 1. армије и да образују мостобран на левој обали. Тада је Бугарима у помоћ стигла Црвена армија и тако их спасила од већег одступања. Против југословенске 3. армије Немци су се уклонили до близу Болмана, али су тамо заустављени и онда враћени на Драву. Неуспех немачке офанзиве у рејону Блат-

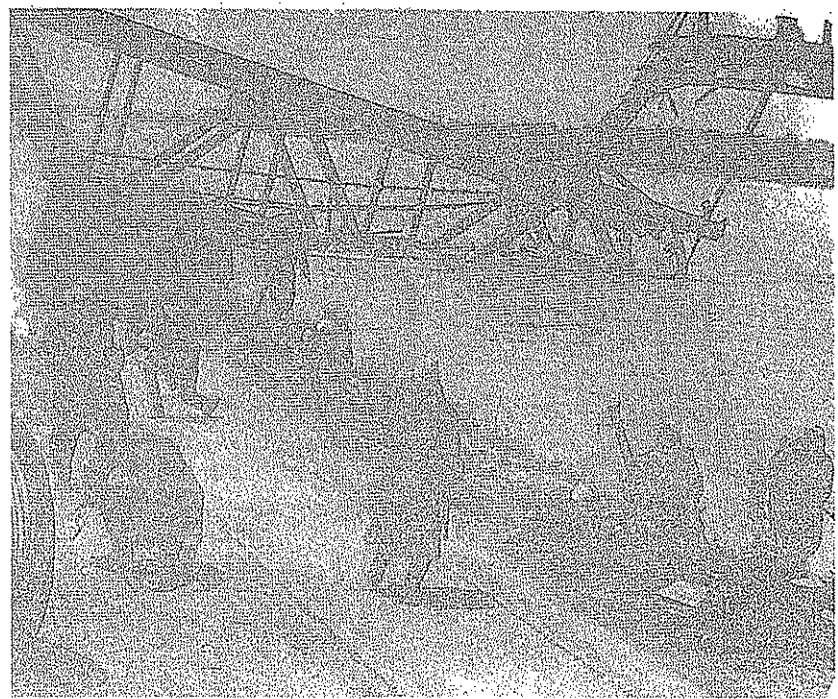

Лево: Позиви Совјета аустријском становништву да их сматрају за ослободиоце и да им помогну у борби против нацистичких армија.

Десно горе: Четири фронта Црвене армије кренула су у априлу 1945. брзо и широким фронтим ка срцу Чехословачке и Аустрије.

Десно: Црвеноармејци уз обалу Дунава јуришају на предграђа Беча. Немачка одбрана их је заспала жестоком ватром.

убаци и 2. СС оклопни корпус са 250 тенкова у првој линији. На један километар фронта јуришало је до 40 немачких тешких тенкова. Тукло се као да је рат тек почео. Совјети су мало устукнули, али не за дуго. На немачке тенкове упућени су совјетски противавионци, и они су постигли значајне резултате. Немци, међутим, нису одустајали од офанзивних намера. Од 10. до 13. марта, они су јужно од језера Веленце у акцији држали око 500 тенкова и самоходних топова и све се више приближавали обалама Дунава. То је узнемирило маршала Толбухина који је захтевао да му се 9. армија из 2. украјинског фронта одмах пребаци на фронт да би зауставио Немце.

ног језера створио је совјетским снагама услове за довршење ослобођења Мађарске и продирање у Аустрију. Извршење овог задатка пало је у део совјетском 2. и 3. украјинском фронту. Немци су према 2. украјинском фронту имали северно од Дунава 8. армију, а јужно 3. мађарску армију. Мислили су да су те снаге довољне да зауставе совјетски напад и да бране прилазе Бечу уз Дунав. Пред 3. украјинским фронтом налазиле су се крупне немачке снаге: 2. и 6. СС оклопна и 6. пешадијска армија. Али, и оне су биле уморне и истрошене. Попуна и снабдевање није стизало у реду, а мали су били изгледи да ће се ништа побољшати. Берлин

и уништења. Замало је у томе и успео. Немцима су била остала само 2 и по километра слободног простора за извлачење из окружења, уз саме северне обале Блатног језера. Ипак није била реална процена да Толбухин може да уништи веома снажну немачку 6. СС оклопну армију Сепла Дитриха. Тај бахати Бечлија се повлачио према свом граду, а од обећања које је дао Хитлеру да ће за његов рођендан заузети Будимпешту ништа није остало. Тачно месец дана пре Хитлеровог рођендана, Дитрих је морао да окрене леђа Будимпешти и да бежи према Аустрији. Двадесет трећег марта 3. украјински фронт заузео је Секешфехевар, прешао планину

ли су мислили да ће совјетске армије од Будимпеште кренути ка Бечу уз Дунав, између Нежидерског језера и Дунава, па су тамо били поставили јаку одбрану. Преварили су се. Толбухин је маневром од југа обишао Нежидерско језеро и преко тзв. шопронских врата ступио на тле Аустрије.

Лево крило Толбухинових снага, совјетска 57. и бугарска 1. армија, почели су офанзиву јужно од Блатног језера до Драве. Јужно од Драве појавили су се само неки мањи делови бугарске 1. армије. Када је заузета Нађкањика, совјетске дивизије кренуле су према Грацу, а Бугари на Чаковец, Птуј и Марибор. Чаковец су ослободили

и у таквој ситуацији није помишљао да повуче трупе према Бечу и да напусти Мађарску. Тако су се немачке дивизије под борбом повлачиле кроз Панонску низију према Аустрији, на целом путу тучене од Совјета.

После подне, 16. марта 1945, дакле непосредно пошто је сломљена немачка офанзива код Блатног језера, почела је совјетска последња офанзива на јужном крилу стратегијског фронта. У напад су кренуле 4. и 9. гардијска армија 3. украјинског фронта, и то према Бакоњским шумама ка Веспрему, у позадину немачке грунације северно од Блатног језера. Било је очигледно да Толбухин жели да Немцима приреди изненађење: да их стави у котао окружења

Бакоњ, избио код Веспрема и почео да гони Немце. Тог дана стигло је Толбухину из Москве наређење са планом операција. Требало је да одмах крене у правцу Кесега и Шопрона, и да избије до линије Сомбател-Нађкањика. Толбухин, у ствари, није ни стао. Његове дивизије су наставиле офанзиву и, 26. марта, заузеле Папу и Дечевер, значајне чворове комуникација и јаке отпорне тачке немачке одбране које су затварале путеве ка граници Аустрије. Узалуд су Немци са 6. пешадијском и 6. СС оклопном армијом покушавали да зауставе совјетско надирање. Толбухин је већ био заузео и градове Чорну и Шарвар, а 1. априла и Шопрон, велики железнички чвор. Берлин је био пренеражен. Немачки генера-

бугарски војници и тамошње партизанске снаге НОВЈ, а Птуј и Марибор били су већ ослобођени продором јединица НОВЈ када су се тамо појавили делови бугарске 1. армије. Они су готово месец дана стајали на северним границама Југославије, па су чак неке усташке јединице у повлачењу пропустили кроз свој поредак и тако им омогућили да некажњено изађу из Југославије.

Упоредо са успешном офанзивом 3. украјинског фронта, био је око реке Дунава у офанзиви и 2. украјински фронт маршала Малиновског. Савладао је немачку 8. и мађарску 3. армију, заузео Комарно и Ђер, у Словачкој Нитру и Трнаву, а 4. априла и Братиславу. Тако је Малиновски

избио на аустројско-чехословачку границу у рејону ушћа реке Мораве. У тим операцијама су знатан допринос дали и словачки партизани који су помагали црвеноармејцима у ослобођењу Словачке.

Наступајући без задржавања на фронту од 300 km, јединице 2. и 3. украјинског фронта су прешле на територију Аустрије и створиле најповољније шансе за ослобођење Беча. Тако је победама у западној Мађарској и јужној Словачкој била решена и судбина Беча.

Беч, у ствари, није ни имао ко да брани. Елитна немачка 6. СС оклопна армија претрпела је толике губитке да није била способна да предузме било шта озбиљније. Друге немачке армије биле су у још гореј ситуацији. Мађарска 3. армија потпуно се распала, а тиме су нестале и сателитске армије које су издацино помагале Хитлера. Многи мађарски војници пребегли су словачким или југословенским партизанима. Од њих су се близу Марибора и Цеља формирала два батаљона који су ушли у састав словеначке 4. оперативне зоне НОВ и ПОЈ.

После губитка Мађарске, немачка Врховна команда, наредила је Групи армија »Југ« да се остаци њених снага повуку на раније добро припремљене положаје на мађарско-аустројској граници, где је требало да пружи нови отпор. Ови положаји били су организовани у више линија ровова, преграда и минских поља, са низом бункера. Прилази Бечу и сам град имали су такође припремљену одбрану. Међутим, пре него што су остаци Групе армија »Југ« успели да се повуку на ове положаје, јединице Црвене армије су већ почеле да их пробијају.

Други украјински фронт Малиновског пробио се између Нежидерског језера и Дунава и отворио пут са истока ка Бечу. Толбухин се упутио преко Винер Нојштата и приближавао се Бечу са југа. Дневни темпо совјетског напредовања кретао се и до 38 km. Разбијене снаге немачке Групе армија »Југ« брзо су се повлачиле ка Бечу. Њихово повлачење се повремено претварало у па-

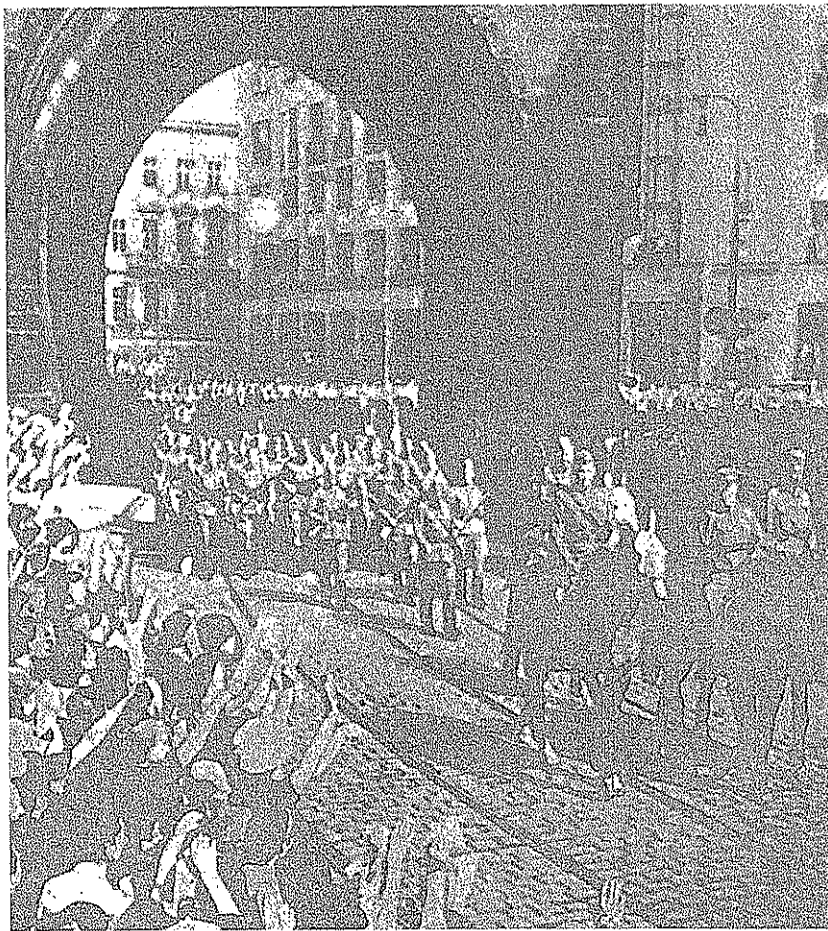
Лево: Совјетске трупе на путу за Беч. Аустријски главни град напале су совјетске армије са три стране. Град је пао тринаестог априла.

Десно: Становници Прага поздрављају војнике 1. чехословачког корпуса, маја 1945.

нично бекство. Немачким официрима је било дато право да примене најсуровије мере, нарочито у случајевима дезертерства. Црвена армија приближавала се Бечу. По граду су немачки команданти и нацистички шефови ширили гласине да ће Црвена армија поубијати све Аустријанце, па се приступило принудном иселљавању становништва.

Немачка Врховна команда полагаала је велике наде у одбрану Беча. То није био само главни град Аустрије, него и важан железнички чвор, пристаниште на Дунаву, раскрсница најбољих путева који су везивали централну Европу са балканским и средоземним државама. Из источних делова Аустрије Немци су евакуисали индустриј-

ска постројења, одвукли прехранбене артикле и сву осталу имовину од вредности. За одбрану Беча ангажовали су на брзину попушћу 6. СС оклопну армију, која је сад имала 8 оклопних и једну пешадијску дивизију, као и 15 самосталних батаљона. На улицама и трговима Беча подигнуте су барикаде, а зграде од камена претворене су у отпорне тачке. Мостови на Дунаву су минирани ради свентуалног рушења. Припадници покрета отпора у Аустрији, иако малобројни због сурових мера које су нацисти предузимали према њима и њиховим породицама, указали су помоћ Црвеној армији, а њеним командантима предали су немачки план за одбрану Беча.

На Беч су с источне и северисточне стране наступале јединице 46. армије 2. украјинског фронта, а са југа — 4. и 9. гардијска пешадијска и 6. гардијска оклопна армија из 3. украјинског фронта. Уз реку Дунав кретала се совјетска Дунавска флотила, која је помагала ватром и обезбедила пребацивање трупа. Најпре су се приближиле Бечу са југа јединице совјетске 4. и 9. гардијске армије. Шестог априла почеле су уличне борбе у граду. Према Бечу је тад пристизала и 46. армија, а 6. оклопна ишла је западно од Беча. Пошто је сломљен отпор Немаца, затворени су сви правци са запада, и Беч се нашао у окружењу. Борбе у граду трајале су, међутим, све до 13. априла. Немци су порушили све мостове

на Дунаву, изузев једног. У близину тог моста стигла је совјетска Дунавска флотила, искрцала једну јединицу која је скинула експлозив и тако сачувала мост од рушења. И многи делови града били су минирани. Маршал Толбухин је у име совјетске владе позвао грађане Беча да се придруже Црвеној армији у борби против Немаца, препоручивши им да не напуштају град, како би спречили Немце да га рушењем униште. Овај позив наишао је на повољан одзив. У 14. часова 13. априла совјетске јединице ослободиле су Беч. У Бечу је неславно завршила последња мађарска сателитска влада на чијем се челу налазио вођа Стреластих крстова Салаши.

Након заузимања Беча совјетске јединице су наставиле наступање према западним крајевима Аустрије и у Чехословачку. По директивама из Москве, 3. украјински фронт требало је да стигне до градова Санкт Пелтен и Линц, и да тамо стане да би сачекао западне савезнике који су продирали кроз Баварску. Други украјински фронт, у чијем су се саставу, поред совјетских армија, налазиле 1. и 4. румунска армија, успешно је наставио офанзиву у Чехословачкој. Убрзо се спојио са 4. украјинским фронтом и дошао у везу са 1. чехословачким корпусом.

Тако су завршене борбе у Мађарској и Аустрији. Престало је још да се до краја ослободи Чехословачка и крене на Берлин.

ОПЕРАЦИЈЕ ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЧЕХОСЛОВАЧКЕ

БАРИКАДЕ У ПРАГУ

пук. НИКОЛА АНИЋ

За зимске операције у Чехословачкој совјетска Врховна команда припремила је јединице 4. украјинског фронта генерала армије Ивана Петрова, као и део јединица 2. украјинског фронта маршала Малиновског. У ова два фронта било је 751.000 војника, 8300 артиљеријских оруђа и минобацача, 580 тенкова и самоходних топова и више од 1400 авиона. Укупна јачина свих немачких снага у Чехословачкој износила је више од 550.000 војника, око 5000 топова и минобацача, више од 300 тенкова и самоходних топова и око 700 борбених авиона. Други украјински фронт почео је напад 6.

Борбе за ослобођење Прага почеле су првих дана маја 1945. У граду је избио општгенародни устанак, чиме је олакшано наступање Црвене армије. На слици: барикаде у Прагу, почетком маја 1945.

јануара, и то с леве обале реке Хрона. Немци су били затечени, па су већ првог дана совјетске јединице образовале мостобран дубок 30 km и стигле до близу Комарна и Нових Замки. Овај успех Црвене армије узнемирио је Берлин, јер је сада била угрожена позадина немачких снага у Мађарској. Немци су у борбу убацили резерве, прешли у противнапад и делимично

одбацили совјетске јединице.

Четврти украјински фронт прешао је у офанзиву 12. јануара. Пред овим јединицама стајали су, међутим, бројни проблеми, далеко тежи него код осталих совјетских фронтава у 1945. години. Планинско земљиште и пошумљеност Карпата и уз то снег, киша и магла знатно су отежавали совјетске операције. Упркос свим овим тешкоћама, офанзива 4. украјинског фронта се постепено развијала, тако да су његове јединице у јануару и фебруару успеле да продру на територију Пољске и Чехословачке у ширини од 170 до 220 km, да избију у област горњег тока реке Висле и да осло-

боду око 2000 насељених места. При крају ових операција, 4. украјински фронт се приближио богатом базену Моравске Остраве, чије је онемогућио Немцима да из њега извлаче пољопривредне, рударске и индустријске производе. И 2. украјински фронт је заузимањем Словачких рудних планина, спречио Немце да се из њих снабдевају обојеним металима, који су им били преко потребни за производњу наоружања и војне опреме.

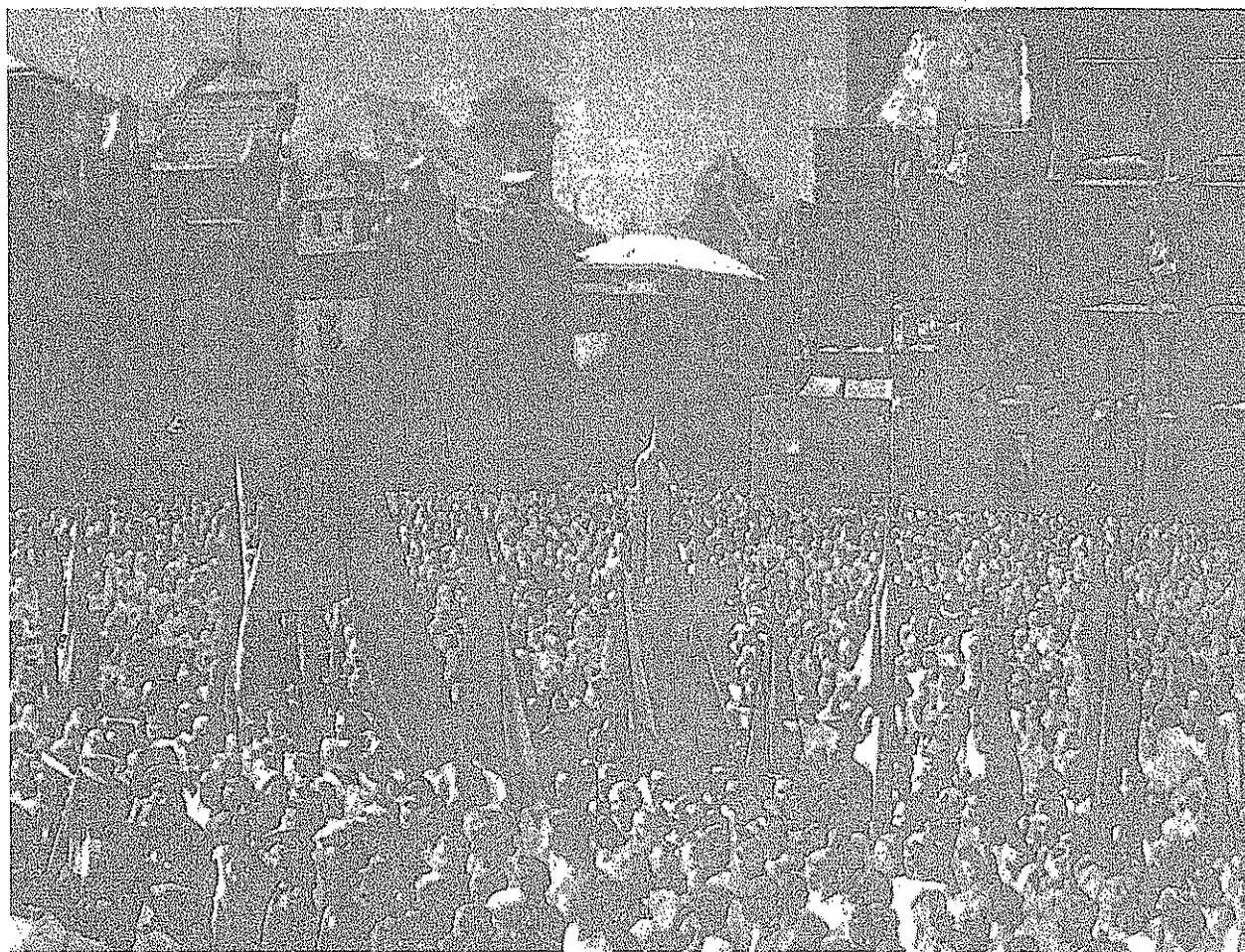
У току зимских операција, јединице 2. и 4. украјинског фронта разбиле су 17 немачких и мађарских дивизија и заробиле око 140.000 војника. Како су се операције водиле у тешким временским и теренским

лесне и рањене војнике, оправљало порушене мостове, путеве и друге објекте.

Од средине фебруара до средине марта на територији Чехословачке није било већих операција. То је време искоришћено за припреме и понулу совјетских јединица. После попуње, 4. украјински фронт имао је 31 дивизију са 260.000 војника, 2. украјински фронт 42 дивизије са 350.000 војника. Пред њима је стајало немачких 420.000 војника из група армија »А« и »Луг«.

Командант 4. украјинског фронта, генерал Петров, је још 17. фебруара 1945. примио из Москве одобрење за свој план операција. Предвиђена је била велика офанзива да би се избилу на реку Влтаву и ослободио

су 10. марта. Немци су жилаво бранили све значајније објекте и присилили совјетску 1. гардијску и 38. армију да пређу у одбрану после осам дана тешких борби. Совјети су тада тежиште пребацили на десно крило, да би северније обишли Моравску Оставу, али ни у томе нису успели. За три недеље офанзиве, 4. украјински фронт напредовао је само 30 до 40 km и није извршио свој задатак. Због тога је совјетска Врховна команда, 17. марта, сменила команданта и начелника штаба 4. украјинског фронта генерала армије Ивана Петрова и генерал-потпуковника Корженевича. На њихово место су постављени генерал армије Јерјоменко, који се просла-

условима, а борбе биле врло оштре, то су и совјетске, румунске, и чехословачке јединице имале доста велике губитке — око 16.000 мртвих, 50.000 рањених и знатан број оболелих војника.

Велику помоћ нападу совјетских, румунских и чехословачких јединица пружили су чехословачки партизани, њих око 15.000. Они су напали немачке комуникације и објекте у позадини и пружали оружану помоћ приликом ослобађања појединих градова. Помагао је и наоружани чехословачки народ. Становништво је јединице 2. и 4. украјинског фронта снабдевало храном и другим потребама, лечило бо-

Праг је један од последњих главних градова који је ослобођен у другом светском рату у Европи. Становници су одушевљено дочекали и поздравили ослобођење. На слици: митинг у Прагу.

Праг. Прво је требало да се заузме индустријски рејон Моравске Остраве, а затим наступањем преко Оломоуца стигне до Прага. За то време 2. украјински фронт маршала Малиновског требало је да ослободи Братиславу и Брно, помогне 3. украјинском фронту у ослобођењу Беча, и настави наступање ка Пизену.

Операције 4. украјинског фронта почеле

вио код Стаљинграда и на Криму, и генерал-пуковник Сандалов. Истовремено су из Совјетског Савеза стигла за овај фронт појачања, тако да је сада 4. украјински фронт имао 265.000 војника, више од 6000 топова, око 300 тенкова и 435 авиона.

За напад за Моравску Оставу Јерјоменко је упутио 60. армију, коју је добио из 1. украјинског фронта, и своју 38. армију. Ојачао је ове две армије са две артиљеријске дивизије специјализоване за извршење пробоја и једним оклопним корпусом. Намеравао је да пресеке одступницу немачким снагама у Словачкој и Моравској према западу.

На фронту широком свега 12 km почео је 15. априла обновљени напад јединица 4. украјинског фронта. Немци су поново пружили жилав отпор, довели три оклопне дивизије и извршили више противнапада. Никако нису хтели да напусте Моравску Остраву. Али, ни Јерјоменко није посустао. Заузео је, 22. априла Опаву, поново пре-груписао снаге и прикупио тачне податке о немачком распореду, за шта је ангажовао чехословачке партизане. Офанзиву је обновио 26. априла и полако се приближавао Моравској Острави, али је није заузео све до 30. априла. Тада је Јерјоменко усмерио офанзиву према Прагу, у сусрет јединицама 1. украјинског фронта маршала Коњева. За то време чехословачки 1. корпус генерала Лудвига Свободе заузео је индустријски центар и железнички чвор Жилину.

Све дубље продирање Црвене армије на чехословачку територију узнемирило је чехословачку емигрантску владу у Лондону. Она је прижељкивала да Чехословачку ослободе британско-америчке снаге, чиме би се паралисао све већи утицај Комунистичке партије Чехословачке. Ипак је дошло до компромиса. У Москви су 19. марта 1945. између представника емигрантске владе и Комунистичке партије почели преговори у којима је прихваћен предлог Комунистичке партије о образовању Народнoг фронта, иако је он у земљи фактички већ постојао. На основу тог споразума, формирана је прва послератна чехословачка влада, у коју су ушли представници Комунистичке, Социјалдемократске и Народне партије, и неке друге личности. У Москви се расправљало и о формирању демократских органа власти на ослобођеној територији, као и о стварању јачих оружаних снага. Совјетска влада је, наиме, пристала да да опрему за 10 чехословачких дивизија. После двонедељног боравка у Москви, чехословачка делегација се вратила у земљу и већ 5. априла на заседању Словачког Националног Комитета, одржаног у Кошицама, нова чехословачка влада Народнoг фронта изложила је свој програм познат под називом «Кошички програм». Посебни одељак овог програма говорио је о решењу националног питања, с обзиром на извесне старе неспоразуме између Чеха и Словака. Чесима и Словацима упућен је позив на оружану борбу како би помогли јединицама Црвене армије у ослобођењу Чехословачке.

Крајем априла 1945. Комунистичка партија Чехословачке разматрала је план за дизање општег устанка. У чешком Народном комитету формирана је војна комисија, а у свим предузећима у Прагу постављене су старешине борбених јединица.

Првог и другог маја дошло је по првих борби устаника и Немаца у Прагу, а онда и у осталим градовима и насељеним местима неослобођеног дела Чехословачке. Пуном снагом устанак је избио у Прагу 5. маја. Устаници су у Прагу заузели пошту, телеграф, централну железничку станицу, градску електричну централу и већи број мостова на Влтави. Око поднева састао се чешки Народни комитет, који је преузео руковођење устанком, и упутио немачким

групама ултиматум за безусловну капитулацију. После шест година илегалности поново је јавно штампао лист «Руде право» и објавио је проглас КП Чехословачке за борбу против окупатора. Главне устаничке снаге биле су распоређене у предузећима »Шкода-Шмиков», »Валтер», »Авијак», »Миктофон» и »Ета». Немци су се од изненадне устаничке акције брзо опоравили, а затим прешли у противнападе. У Прагу је било око 40.000 немачких војника, а стигла им је и помоћ из Групе армија »Центар». На то је више десетина хиљада Пражана приступило изградњи барикада. Убрзо је на 1600 барикада било око 30.000 људи. Устаницима је, међутим, недостајало оружја, посебно противтенковског, што су Немци искористили. По центрима отпора почела је да туче и немачка авијација. Где год су стигле, немачке јединице су се зверски понашале према становништву Прага. Рано ујутро, 8. маја, одреди СС трупа заузели су Народни дом, заробили редакцију листа »Руде право» и неколико чланова ЦК КП Чехословачке. Ситуација устаника почела је да се погоршава. Појавио се и извесни дефетизам, а неки грађански политичари препоручивали су капитулацију, чему су се енергично супротставили комунисти. Сасвим неочекивано, немачка команда је 8. маја пристала да положи оружје под условом да се омогући повлачење немачких снага према западу. Под утицајем прозападних елемената, чешки Народни комитет је пристао. Истог дана почеле су регуларне немачке јединице да се повлаче, али су остали СС одреди који су вршили страшне злочине над становништво.

Док су се у Прагу устаници борили против Немаца, Црвена армија је, журећи се да помогне устаницима, припремала последњу офанзиву за потпуно ослобођење Чехословачке. До 6. маја, совјетске јединице из 1, 2. и 4. украјинског фронта извршиле су са севера, истока и југоистока широк обухват око немачких снага у Чехословачкој. У саставу ова три фронта било је 180 дивизија, два милиона и 100 хиљада војника, преко 30.000 топова, 2126 тенкова и самоходних оруђа и преко 4000 авиона. У саставу совјетских снага биле су и 2. пољска армија, румунска 1. и 4. армија и чехословачки 1. корпус.

Према овим совјетским снагама налазиле су се немачке групе армија »Центар» и »Аустрија» са 62 дивизије, од којих 16 оклопних и моторизованих, укупно око 900.000 војника, 10.000 топова, више од 2200 тенкова и око хиљаду авиона. Немачки тенкови и авиони, нису, међутим, имали довољно горива.

После пада Берлина, 2. маја, Немци су одуговлачили с капитулацијом ових двеју група армија, надајући се да ће од САД и Велике Британије моћи да извуку извесне политичке уступке. Командант немачке Групе армија »Центар», фелдмаршал Фердинанд Шернер, одбио је да положи оружје, јер су његове јединице биле способне да још две недеље пружају отпор совјетским групама.

Генерал Ајзенхауер обавестио је Генералштаб Црвене армије о својој намери да предузме офанзиву кроз Чехословачку и

да пређе договорену линију која се протежала од Чешке Буђејовице и Плизња до Карлових Вари. У својој поруци Ајзенхауер је нагласио да су америчке снаге у могућности, уколико је то потребно, да надру кроз Чехословачку до линије Влтава-Лаба. На то је, 5. маја, совјетска Врховна команда одговорила да нема никакве потребе за ангажовањем америчких снага у Чехословачкој, јер је Црвена армија спремна за офанзиву. Тако су америчке снаге стале на линији Карлове Вари-Плизњ-Буђејовице.

Јединице 1. украјинског фронта кренуле су са севера од Герлица до Дрездена и надирале право на Праг. Други украјински фронт кренуо је такође на Праг из правца Бриа, у сусрет групама маршала Коњева, док је 4. украјински фронт генерала Јерјоменка наступао према Прагу преко Оломоуца. Напад је почео 6. маја. Код Дрездена су Немци узалуд пружили жесток отпор, који је брзо скршен. Немачки фелдмаршал Шернер није ни покушао да деблокира окружени гарнизон у Вроцлаву који је уништен. Код Оломоуца Немци су покушали да спасу своју 1. оклопну армију, али у томе нису успели. Све то довело је фелдмаршала Шернера у ситуацију да је још једино могао да нареди повлачење према западу како би избегао совјетско заробљавање. Шернер није веровао ни вестима да је 8. маја Немачка безусловно капитулирала, прогласио их је лажним и наредио да се настави борба против совјетских јединица. Али, истог дана, 8. маја, неславно је завршио цео штаб немачке Групе армија »Центар». Док се налазио у покрету ка Карловим Варима, где су већ биле америчке трупе, уништила га је совјетска 4. оклопна армија. Тако су немачке трупе које су се повлачиле остале без команданата, па, на тај начин, и без команди. Град Оломоуц је ослобођен 9. маја. Још пре зоре, истог дана, у Праг су ушли совјетски тенкови из 1. украјинског фронта. Већ око 10 часова Праг је био ослобођен и спасен од СС-овских зверстава и уништавања. У Праг су убрзо стигли и тенкови 2. и 4. украјинског фронта. Немачка Група армија »Центар» била је окружена источно од Прага. Само неке дивизије из Групе армија »Аустрија» пробиле су се ка Американцима. Изгубивши сваку наду да ће се пробити на запад, окружене немачке снаге почеле су да полагају оружје. У току 10. и 11. маја главне немачке снаге у Чехословачкој су заробљене. Јужно од Плизња је совјетски капетан Јакушев у једном аутомобилу пронашао прерушеног генерала Власова који се као командант армије јужно од Лењинграда предао Немцима и цело време рата радио је за њих. Неке његове јединице палиле су и жариле и по Југославији. Власов је одмах упућен у Москву где му је суђено за издајство и ратне злочине.

Ликвидацијом немачке Групе армија »Центар», источно од Прага, 11. маја 1945. године завршене су борбе у Чехословачкој. Заробљено је око милион и 100 хиљада немачких војника. Заплена је 10.000 топова, 2000 тенкова, 1100 авиона и велике количине ратне опреме.

56

СЛОМ

ОПОРУКА БЕЗ ЗАОСТАВШТИНЕ

др А. В. Н. ФАН ВУРДЕН

Jeden einzelnen verpflichtet, immer den gemeinsamen Interesse zu dienen und seine eigenen Vorteile dem- gegenüber zurückzustellen. Von allen Deutschen, allen Nationalsozialisten, Männern und Frauen und allen Soldaten der Wehrmacht verlange ich, daß sie der neuen Regierung und ihren Präsidenten treu und gehoramt sein werden bis in den Tod.

Vor allem verpflichte ich die Führung der Nation und die Gefolgschaft zur peinlichen Ein- haltung der Rassegesetze und zum unbarbarischen Widerstand gegen den Weltvergifter aller Völker, den internationale Judentum.

Gegeben zu Berlin, den 29. April 1945, 4.00 Uhr.

Als Zeuge:

Dr. Franz Gumbel

Martin Bormann

Wolfgang Klopfer
Johannes Meißner

Последња страна Хитлеровог политичког тестаментa са потписима четари сведока: Гембелa, Бормана, Бурдорфа и Кребса.

Политички тестамент је одређена врста државног документа који је узео маха после средњег века. Владари, као Карло V и Фридрих Велики, су својим наследницима на овај начин преносили своје идеје, искуства и жеље. Карактеристично за политички тестамент је да се у њему не наводи, или не наводи прецизно, ко ће да буде наследник и шта ће да добије, већ шта треба да ради у интересу династије и државе. После француске револуције је ова врста тестаментa изишла из употребе, али ју је у двадесетом веку Адолф Хитлер вратио у живот, мада на веома чудноват начин. То је и одговарало менталитету овог човека који је ценио »монументално« схватање

светије право на свету право на земљу коју човек сам обрађује, а најсветија жртва на свету је крв која се пролива за ту земљу.« У овом кратком цитату падају у очи две ствари. Као прво, да овде говори претендент на државнички положај; док раније политичке тестаменте нису писали престолонаследници, већ су они писани за њих. Затим је очигледан освајачки карактер цитата. Видели смо како је Хитлер лично покушао да оствари у пракси свој први политички тестамент. Кад је у ноћи између 28. и 29. априла 1945. диктирао свој други политички тестамент, неуспех првог покушаја му је јасно био пред очима. Али, с обзиром на то да се он није бавио само-

готово не 1939. »Још три дана пре избијања немачко-пољског рата сам британском амбасадору у Берлину предложио решење немачко-пољских проблема« — као да ту »велику понуду« са шеснаест тачака није сам прогласио за алиби! Искључиво је Јевреје и њихове »слуге« кривио за избијање новог светског рата и зато је он дао да се казне »прави кривци« за страшне патње »аријевских« народа, »иако много хуманијим средствима«. Али како се могло догодити да је Немачка изгубила рат? Хитлерово стварно и јасно изражено мишљење сводило се на то да је немачки народ пао на испиту и да треба да нестане са лица земље. Непосредно пре

политике и историје, размишљао у терминима од стотину и хиљаду година, а своје идеје и циљеве хтео да наметне не само својим савременицима него и далеким будућим поколењима.

Већ у другом делу књиге »Мајн Кампф«, дакле 1926, Хитлер је изнео свој познати нацрт нове спољне политике у оделку који је назвао »политички тестамент«. У њему је, између осталог, стајао следећи налог: »Не трпи никад настанак друге велике силе на тлу Европе (...) Немој никад да мислиш да је Рајх безбедан, ако за још многа наредна столећа није у стању да сваком изданку свог народа да његово сопствено парче земље. Не заборави никад да је нај-

Адолф Хитлер излази из свог склоњившта у Берлину. Ова фотографија је снимљена између 26. и 29. априла 1945.

анализом, овај последњи државни документ био је бедан спис пун самооправдавања и самосажалења, без икаквих стварних идеја и искустава за наследнике и поколења; само понављање оног шта је пропагирао пре четврт века.

За почетак, сада је заузео став као да, напросто, уопште није ни постојао тестамент из 1926. и све што је у њему писало. Тврдио је да уопште није желео рат, по-

него што је почео да диктира свој други тестамент, изустио је чак да је са националсоцијализмом заувек готово. На хартију је непоправљиви демагог ставио нешто сасвим друго. Издиктирао је да умире озарен, с огромним подвизима немачког народа пред очима. »Из жртва наших војника и моје повезаности са њима до смрти, у немачкој историји ће, било како, опет једном проклијати семе за величанствену ренесансу националсоцијалистичког покрета«.

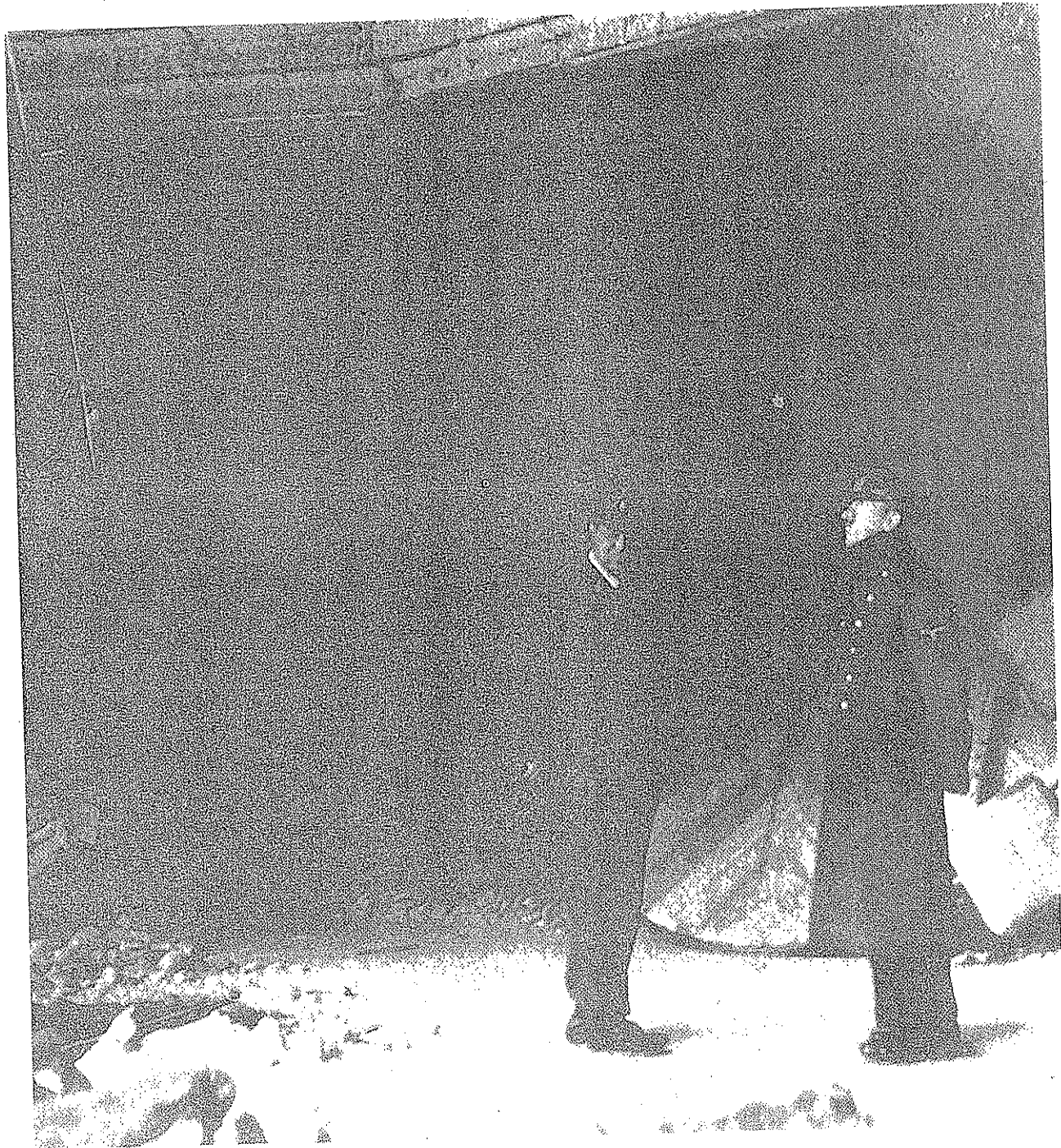
У овом документу Хитлер, у ствари, уопште није дао одговор на питање о узроку немачког пораза. Задовољно се узгредном жаском против официра старе војске и оп-

цирним осуђивањем Геринга и Химлера. Затим је наименовао комплетну нову владу, а адмиралом Деницом као шефом државе, а њега обавезао да настави борбу свим средствима. »Нека буду свесни да наш задатак усавршавања националсоцијалистичке државе представља подухват наступајућих столећа. (...) Пре свега обавезујем вођство и народ да прецизно спроводе законе о чистоти расе и да се немилосрдно супротстављају светским тровачима свих народа, интернационалном јеврејству«. Овом последњом реченицом је Хитлер барем исказао оно шта га је стварно покретало. Те исте ноћи је осим тога диктирао и кратак

приватни тестамент. Ни ово није био први у тој врсти, јер је већ 2. маја 1938. био одредио свог наследника. И у приватном тестаменту је поступио као да ранији документ није ни постојао... У том приватном тестаменту није говорио политички пророк, већ сентиментални малограђанин, што је Хитлер остао упркос свему. Говорио је дирљиво о девојци која је хтела да умре с њим: »смрт ће нам надокнадити оно шта су нам обома узели рад и моја служба на-

Фирер и његов ађутант Јуднус Сауб (лево) између рушевина Рајхсканцеларије. Ово је једна од последње две фотографије немачког диктатора.

роду.« За општег наследника је наименовао Националсоцијалистичку партију, а уколико ње више не би било, државу; његове слике требало је да буду изложене у Линцу. Оно шта је могло да служи као лична успомена или шта је било потребно за скроман грађански живот, извршилац тестамена је могао да додели Хитлеровој фамилији, ташти, сарадницима и сарадницама. На крају је Хитлер изјавио да његов и његове жене леш треба одмах после њихове смрти спалити на лицу места. Првобитно је имао жељу да у Минхену буде сахрањен са мртвицама од 9. новембра 1923, али то »свето место« је сваког тренутка могло да падне у руке Американцима.

БЕРЛИНСКА ОПЕРАЦИЈА

АГОНИЈА ТРЕЋЕГ РАЈХА

ПУК НИКОЛА АНЂЕЉ

У пролеће 1945. године рат у Европи ближио се крају. Оружане снаге Совјетског Савеза, Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Канаде и Француске водиле су операције на тлу Немачке. Главне снаге Црвене армије биле су удаљене 60—100 км од Берлина и припремале се за последњи удар. Снаге западних савезника избиле су на Рајну читавом дужином и образовале два мостобрана у рејону Ремегена и Опенхајма. Неке савезничке снаге су 11. априла избиле на реку Елбу, 150—200 км од Берлина. У северној Италији савезничке снаге биле су у висини Болонје. Јединице Југословенске армије су 16. априла, када је почела берлинска опе-

Совјетске «жабуке» засипале су центар из Берли-Лихтерфелда. Погоотово су се биле окомале на подручје око Рајхскапцеларије у којој се налазио остатак нацистичког руководства.

рација, биле код Ријеке, а на сремском фронту избиле су до Вакова и Нашица у општем наступу према западним границама. Савезницима је био потребан само још један скок да докрајче Трећи Рајх који се налазио у агонији.

Избијањем Црвене армије на Одру и Нису били су створени услови за почетак берлинске операције. Најважнији политички, културни, индустријски и саобраћајни цен-

тар Немачке — Берлин био је непосредно угрожен од јединица 1. бјелоруског фронта маршала Жукова и 1. украјинског фронта маршала Коњева. Зато је немачка Врховна команда предузела све да максимално отежа совјетски продор. Зону између Одре и Берлина организовала је у три велика одбрамбена појаса. Први или главни појас ишао је непосредно уз западну обалу Одре и Нисе. У другом, на неких 20 километара иза првог, доминирали су положаји на Зеловским висовима. Трећи одбрамбени појас ишао је на неких 40 км од Одре, а исто толико од Берлина. Око самог Берлина ишла су три нова одбрамбена појаса која су стварала берлински утврђени рејон.

Град Берлин био је подељен на осам одбрамбених сектора, а девети сектор био је простор Рајхсканцеларије и добио је назив Цитадела. Браниоци Берлица су имали сопствене изворе струје, воду, довољне количине муниције, храну и друге потребе. Сви берлински мостови, њих 229, били су припремљени за рушење. На улицама су биле барикаде, а испод земље цео систем галерија, складишта муниције, касарни, и то највише у тунелима подземне железнице. Нацистичка пропаганда је тврдила да се Берлин може бранити као што су Совјети одбранили Лењинград. За одбрану Берлина одређена је немачка Група армија »Висла«, под командом ге-

саставу имао 13 армија, од чега две оклопне и једну армију Пољака. Лево од Жуковљевих снага, јужно од Берлина, наступао је 1. украјински фронт маршала Коњева, који је имао девет армија, од чега две тенковске и једну армију Пољака. Први бјелоруски и Први украјински фронт требало је да се споје западно од Берлина, близу Потсдама, и да окруже, а затим униште браниоце Берлина. Северније од Жуковљевих снага, према Балтику, дејствовао је 2. бјелоруски фронт маршала Рокосовског, који је имао шест армија и три самостална тенковска корпуса. Требало је да заузме Штетин и Росток, и да се код Визмара споји са Монтгомеријевим снагама

метала. После полчасовне артиљеријске припреме укључено је 140 рефлектора, који су заслепели посаду немачких положаја и осветлили објекте за напад. Изгледало је да су немачке снаге формално потопљене у мору ватре и метала. Немци су били збуњени, па нису пружили јак отпор. Брзо су се међутим повратили од првог шока и почели пружати све јачи и жешћи отпор, нарочито на Зеловским висовима, где се налазило око 200 немачких топова на један километар фронта, што је успоравало наступање совјетских тенкова. Пошто се Жуков уверио да неће моћи да брзо пробије немачку одбрану на Зеловским висовима, наредио је да се у борбу убаца 1. гардијска

нерал-пуковника Готхарда Хајририџа, која је у свом саставу имала 3. оклопну и 9. пешадијску армију, армијску групу генерала Штајнера и гарнизон Берлина. Јужно од ушћа Нисе, према Карпатима тзв. дрезденски правац, бранила је 4. оклопна армија из Групе армија »Центар«. То је укупно било: 47 дивизија са око милион војника, 10.400 топова, 1500 тенкова и 3300 авиона. Поред тога, за одбрану Берлина формирано је више десетина батаљона тзв. последње одбране, у којој су била деца и старци. Са реке Одре, од Кистрина, директно на Берлин усмерен је совјетски 1. бјелоруски фронт маршала Жукова, који је у свом

које су долазиле са запада.

У офанзиви на Берлин три совјетска фронта имала су 159 дивизија пешадије и 21 тенковску и моторизовану, као и 19 ваздухопловних корпуса — укупно: 1.593.800 војника у првом борбеном делу, а са позадином око 2,5 милиона. Ту је било концентрисано: 41.600 топова и минобацача, 6250 тенкова и самоходних топова и 7500 борбених авиона.

Тачно у три часа изјутра, 16. априла 1945, на немачку одбрану на Одри сручила се киша граната и мина из хиљада топова, минобацача и »жаћуша«. Испалено је 1.236.000 граната и мина, а то је око 2450 вагона граната или готово 98.000 тона

оклопна армија која је подржала напад 8. гардијске армије генерала Чујкова. Била је то, заправо, совјетска 62. армија која се бранила у Стаљинграду, а за велике успехе добила је почасни назив: 8. гардијска армија. Од Стаљинграда она је сада стигла до Берлина, и њој ће да припадне главна улога у борбама у самом Берлину. У напад је тада уведена и 2. гардијска оклопна армија. Зелов је заузет 17. априла.

Москва није била задовољна почетним успесима јединица маршала Жукова, јер су напредовале само 3 до 4 километра на дан. Због тога је Жукову наређено да енергичније напада, а маршалу Коњеву, који је такође 16. априла почео офанзиву,

да упути јужно од Берлина своју 3. тенковску армију, а да 4. тенковску армију убаца западније од Берлина, како би избио у рејон Потсдама. И тада је кренуло бржим темпом. Коњев је са 3. и 4. тенковском армијом из покрета форсирао, 18. априла, реку Шпре и кренуо према Цосену, јужно од Берлина. За прва три дана борбе пробијени су немачки положаји, и јединице су могле да брзо напредују према Берлину. Совјетски напад изводио се даноноћно — непрекидно. Једни су нападали дању, а други ноћу, и тако се напредовало према Берлину.

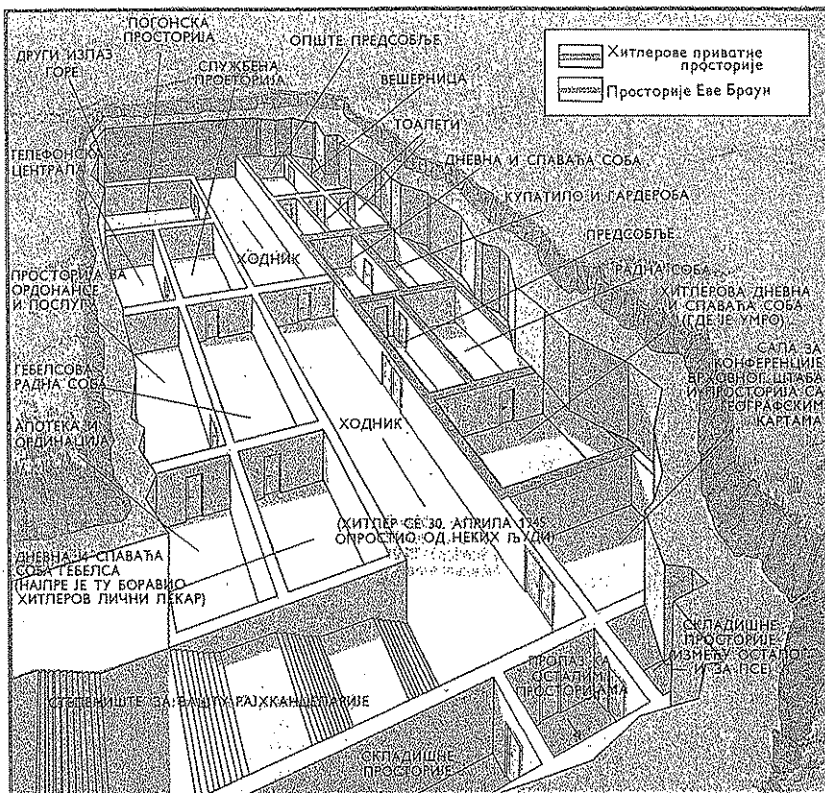
У рејону 8. гардијске армије генерала Чујкова, совјетски авијатичари бацали су падобранима четири велика кључа направљена по узору на кључеве града Берлина, које су руске јединице заплениле у седмогодишњем рату (1765—1763). Руске јединице су тада заузеле Берлин 10. октобра 1760. године. У казанској саборној цркви у Москви и сада се чувају кључеви берлинских капија. Када су немачке јединице 1941. напаале Совјетски Савез, московска »Правда« упозорила је Немце »да се кључеви Берлина налазе у Русији, у рукама старних потомака војника који су победили војску Фридриха Другог«. Уз сваки из ваздуха баћени кључ била је причвршћена дашчица са натписом: »Другови гардисти! Шаљемо вам кључеве берлинских вратију! Напред до победе!«

Леву: Фирер и Ева Браун на тераси Хитлерове виле у Берхтесгадену — фотографија вероватно потиче из 1942. Кад се Хитлерово царство ближило крају, Ева Браун му се придружила и одбила је да га напусти. После свог венчања, у ноћи између 28. и 29. априла, обоје су 30. априла извршили самоубиство.

Десно горе: Шема (по немачком извору) бункера у коме су Хитлер и један део његових верника доживели потпуну пропаст Трећег Рајха. Подземно утврђење састојало се из два дела; у доњем делу налазиле су се просторије у којима је живео и радио Хитлер.

Десно: Два сарадника од којих се Хитлер на крају осетио напуштен. Лево Рајхсмаршал Херман Геринг, који је 29. априла отишао на Берхтесгаден; десно Алберт Шпер, министар наоружања, који је игнорисао Хитлерове наредбе.

За то време јединице 1. украјинског фронта јуриле су према Берлину и приближавале се граду Цосену, 20 km јужно од немачког главног града. У рејону Цосена налазила се немачка Врховна команда копнене војске. Ту је био изграђен читав подземни град за управе и одељења Врховне команде. Када је Црвена армија била на вратима Цосена, немачки генерали су побегли у Берлин, а подземне објекте потопили. У Берлину је тада одржан бурни састанак Хитлера и немачких генерала, на којем је дошло и до последњег сукоба између Хитлера и генерала Гудеријана, начелника штаба Врховне команде копнене војске. Спор је настао око немачких дивизија које

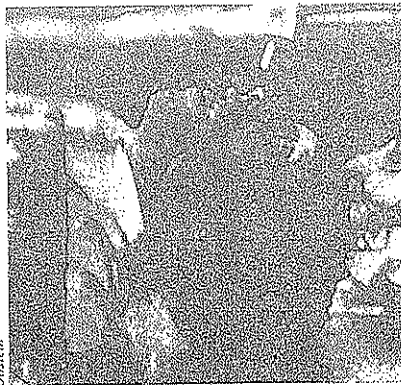

су остале у Курланији, око Помераније, и окружених снага 4. и 9. немачке армије југоисточно од Берлина. Хитлер је »предложено« генералу Гудеријану да »пође на одмор и да излечи срце«. На његово место поставио је генерала Кребса. О стању које је тада владало у немачкој Врховној команди, један заробљени немачки пуковник рекао је совјетском генералу Колпачкију, команданту 69. армије: »Хитлер више није онај какав је пре био... Нема оне одлучности. Видео сам га ових дана. Тресе му се глава и дрхти лева рука. Он се више не дера као луђак, већ полако дичи...« У подне 21. априла, јединице совјетског 79. стрелачког корпуса, под командом

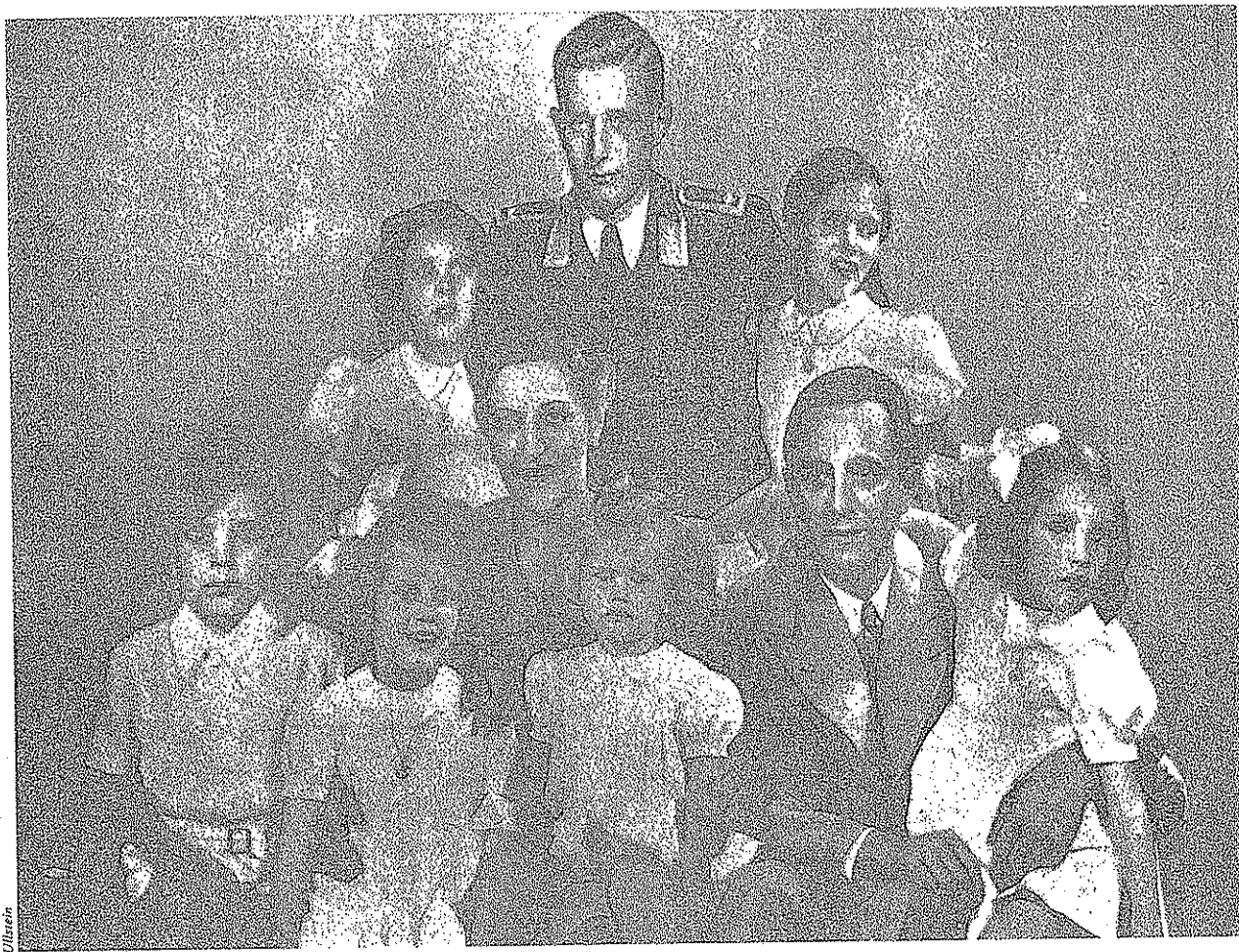
генерал-мајора Переверткина, ушле су у Берлин. Маршал Коњев дошао је на обалу Телт-канала, близу Цосена и са крова једне зграде гледао је Берлин. Видели су се Груневалд и Ботаничка башта. А позади њих магистрале са високим зградама околне. Преко развалина од бомбардовања, јуриле су тенкови. Немци су у Берлину посебно утврдили сектор у којем се налазио Рајхстаг, министарство унутрашњих послова и таковани »Хитлеров дом«. Тамо је сазидано више од 400 железно-бетонских бункера са снажним артиљеријом. Чим су црвеноармејци ушли у град, почеле су крваве борбе. Брзо је освојена фабрика »Архус«, затим рафи-

нерија nafte, железничка и водоводна станица, болница, трамвајски депо. Берлин је био у пламену. Прекрио га је густ дим. Од бомбардовања избили су редом велики пожари.

Не само у Берлину, већ и око њега одвијале су се жестоке борбе. Око 12 часова, 25. априла, јединице 2. гардијске оклопне армије генерала Богданова и 47. армије из 1. бјелоруског фронта, које су обухватиле Берлин са северозапада, спојиле су се са тенкистима 4. гардијске оклопне армије генерала Лељушенка из 1. украјинског фронта у рејону Кецина, северозападно од Потсдама. У окружењу се наша велика немачка групација која је бранила Берлин.

у западном делу Торгауа на реци Елби совјетска извијачка патрола коју је предводио потпоручник Габичев из 3. чете 173. пука 58. гардијске дивизије 5 гардијске армије са америчком патролом коју је водио потпоручник Виљем Робертс из 273. пука 69. дивизије 1. америчке армије. Истог дана у 16 часова на западној обали Елбе састале су се команде 58. совјетске и 69. америчке дивизије. Амерички командант дивизије генерал Рајнхарт дао је за успомену совјетском генералу Русакову америчку националну заставу. Тако су се спојиле армије Савезника. Нацистичка Немачка била је поцепана на два дела. За то време борбе су се водиле и у западној

У њој је било око 300.000 војника и официра, 3000 топова и минобацача и око 250 тенкова и јуришних топова. Надајући се да ће пробити блокаду и спасти Берлин, немачка Врховна команда је наредила групи Штајнер да из рејона Еберсвалда изврши противудар ка југу, а новоформираној 12. армији да из рејона Белцига изврши напад ка истоку, док би 9. армија, изувлази се из окружења, нападала с истока. Немачки генерали су се надали да ће овим нападом разбити обруч окружења и натерати на повлачење совјетске јединице које су почеле да воде борбе за Берлин. Али сви ти немачки напори били су узалудни. Обруч око Берлина се све више сгезао. Заузет је и

Бранденбург западно од Потсдама. Совјетске јединице су образовале спољни фронт окружења са западне стране.

Истовремено, и у рејону Франкфурта на Одри и Губена совјетске јединице су продужавале наступање према Елби у сусрет армијама западних савезника. Уто је објављена и радосна вест која је брзо прошла светом: јединице 1. украјинског фронта маршала Коњева избиле су на реку Влбу и 25. априла, у рејону Торгауа, састале се с америчким армијама. Тог раног јутра, на аутостради између Лајпцига и Франкфурта на Одри, две групе патрола — совјетска и америчка — ишле су у сусрет једна другој. Тачно у 13,30 часова састале су се

Померанији где су наступале јединице 2. бјелоруског фронта маршала Рокосовског. Он је прешао реку Одру, и уз жестоке борбе заузео Штетин (Шћећин). Полако се пробијао даље ка западу, према Ригену, Ростоку, Визмару и Китгенбергу. Њему су у сусрет стизале британска 2. армија и америчка 9. армија под командом Монтгомерија. У наставку берлинске операције, совјетски 1. бјелоруски и 1. украјински фронт, југоисточно од Берлина, добили су задатак да ликвидирају опкољену франкфуртско-губенску немачку групацију коју су чиниле 4. оклопна и 9. пешадијска армија. У окружењу је било око 200.000 немачких војника са преко 2000 топова и 300 тенкова. Ове

снаге су се налазиле на мочварном земљишту које је, углавном, било под шумом, на површини од 1500 km². Увече 26. априла немачке снаге биле су спремне за пробој. Хитлер је тражио да иду према Берлину, али оне су кренуле на запад, где су биле слабије совјетске снаге. Стигле су до Барута. Њима су у сусрет кренуле јединице немачке 12. армије, али су одбијене. Окружени Немци су обновили напад, и у зору 29. априла стигли до Белице. Успоставили су везу са 12. армијом, од које су их делила још 3 до 4 km. У групи Немаца која се пробијала било је око 20.000 војника, али је само 2000 успело да се пробије. Заробљено је око 120.000 немачких војника, а погинуло је око 60.000. Тако су уништене немачка 4. оклопна и 9. пешадијска армија, за које се Хитлер надао да ће да деблокирају Берлин.

У Берлину су се црвеноармејци, корак по корак, од куће до куће, пробијали према центру града. Ишли су према реци Шпре, ка Рајхстагу, према Тиргартену, ка Рајхканцеларији. Продрли су и у подземну железницу да би се браниоцима приближили с леђа. Хитлер је наредио да се отворе бране на реци Шпре, како би се подземна железница нашла под водом. Саопштили су му да је тамо пуно избеглица. »Хоћете ли можда да вам Совјети дођу овде?«, био је Хитлеров коментар. Бране су отворене и вода је покуљала у подземну железницу. Хиљаде људи, пре свега жена и деце, подавило се као пацови. Форсирани су многобројни канали. Свуда се водила борба. На сваком кораку лежале су разбацане громаде камена, бетона, спљоштене арматуре, полупано стакло, а над свима су лебдели облаци прашине и дима. На многим прозорима су се вијориле беле заставе у знак предаје, а са кровова зграда и из подрума нацисти су отварали ватру на совјетске војнике. Већина оних који су се

Лево горе: Делимично сагорео Гебелсов леш, каквог су га Совјети нашли.

Лево: Снимак др Јозефа Гебелса са породицом из 1942. Осим најстаријег сина (дете из првог брака Магде Гебелс) сви су умрли 1. маја 1945.

Десно: 2. мај 1945: Командант града Берлина генерал Вајдлинг напушта Рајхканцеларију како би потписао капитулацију.

тали у граду били су по подрумима. За многе је то било прво стварно суочавање са ратним страхотама, које су у претходним годинама њихови сународници сејали по читавој Европи. Бумеранг се вратио на место одакле је бачен.

Чitava пажња била је сада окренута срцу Берлина — реци Шпре, каналима и Тиргартену — великом парку са зоолошким вртом. Јединице совјетског 79. корпуса су 28. априла дошле до реке Шпре. Немци су порушили све мостове. Али иза реке Шпре видела се тамна зграда Рајхстага, на чијем се врху налазе статуе митских богиња и велика стаклена купола. Начелник политичког одељења 150. дивизије која је упућена

на Рајхстаг, потпуковник Артјухов, донео је из штаба 3. ударне армије велику црвену заставу и војницима рекао да она мора да се пободе на куполу Рајхстага. Задатак да заузме Рајхстаг добио је 79. стрељачки корпус. Код Рајхстага је са падобранима убачен један батаљон немачке морнаричке пешадије из Ростока, у који је Хитлер полагао велике наде.

У двористи немачке Рајхканцеларије Хитлер је изишао из подземног склоништа и извршио последњи пут смотру војника. Рекао им је: »Ви морате да умрете, али Рајхстаг не смеете да предате!« Затим их је погледао у очи и додао: »Борите се до последњег човека!« Подигао је руку на поз-

сваки метар земље и за сваку кућу. Нарочито су се жестоко тужили за »Хитлеров дом«, четвороспратно здање од црног камена. У ноћи 30. априла зграда је заузета. Заузет је тада и тзв. »Химлеров дом«. Из зграде Министарства унутрашњих послова лепо се видео Рајхстаг, ровови и саобраћајнице око њега, и батерије код Тиргартена.

Још у зору 30. априла, генерал Јодл је на Хитлеров телефонски захтев да одговори када ће 9. армија да се пробије одговорио: »12. армија више није у стању да изврши напад на Берлин. Девета армија је потпуно опкољена.« Био је то јасан одговор. Хитлер више није постављао питања. Сада је

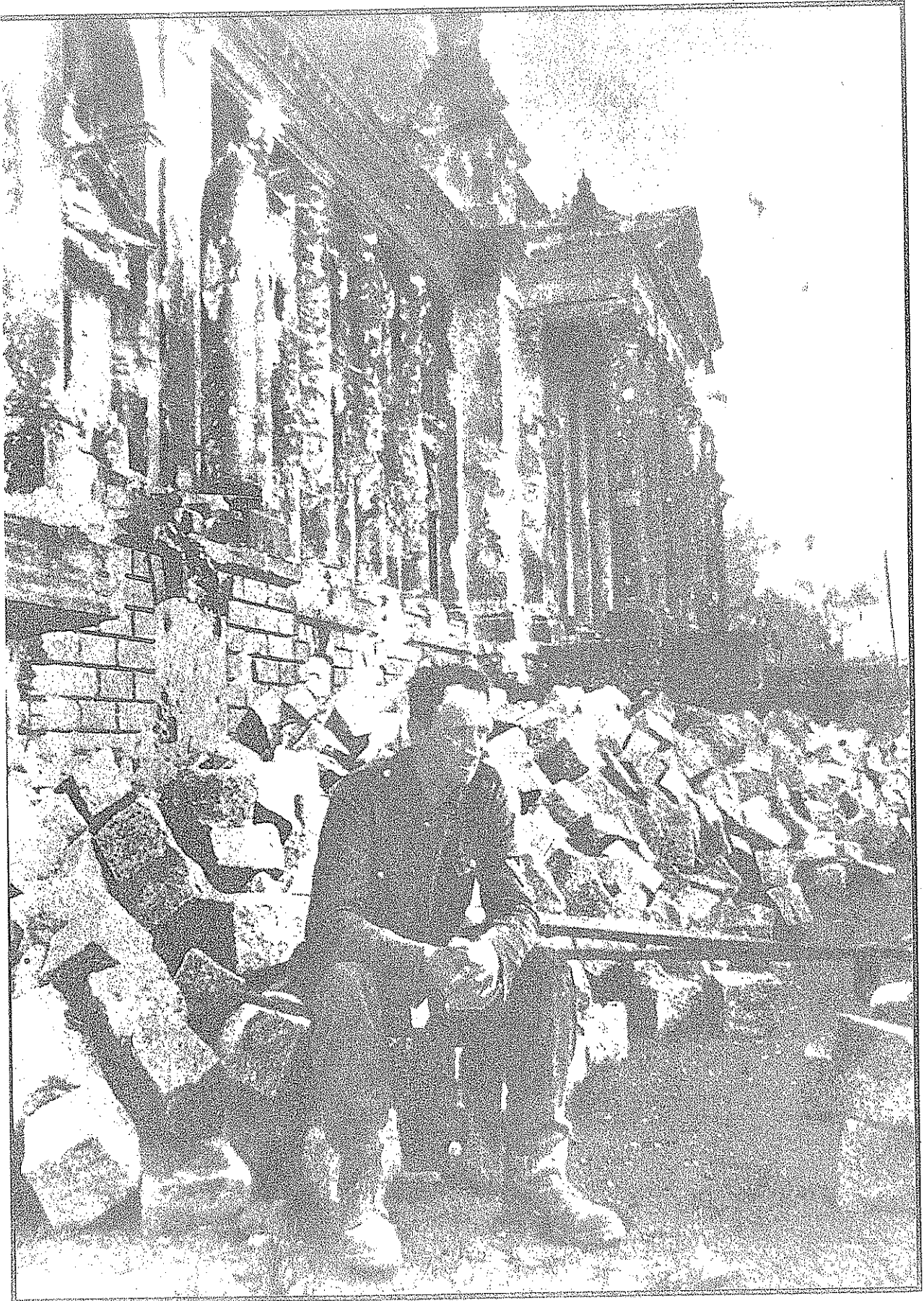
драв и отишао у склониште.

За одбрану Рајхстага било је сакупљено 5000 војника. Кенингсплац испред Рајхстага био је избраздан рововима, чији су пролази били повезани са подрумима Рајхстага. На том тргу било је 15 бетонских бункера на којима су стајали противавионски топови. У Тиргартену се налазила тешка артиљерија.

Јединице 79. стрељачког корпуса пришле су мосту »Молтк«. Покушале су да га заузму из покрета, али нису успеле. Ноћу 29. априла два батаљона журнула су на мост. Воду поручника Крутихова успело је да претрчи и упадне у прву зграду на левој страни реке Шпре. Немци су се борили за

знао на чему је. Дан раније је сазнао и за Мусолинијев крај.

Ситуација је за Немце бивала све тежа. Јединице 8. гардијске армије генерала Чујкова бориле су се за авенију Унтер ден Линден (под липама) и приближили се Бранденбуришкој капији и Рајхканцеларији, док су јединице 5. армије генерала Берзарина водиле борбу у источном делу града. Обруч се стално стезао. То су знали и Немци. Сваки метар терена био је изрован минама и гранатама. Вод за водом, чета за четом црвеноармејца скупљали су се за јуриш на Рајхстаг, пошто су прешли преко моста »Молтк«. Недалеко од тог моста налазило се командно место совјет-

ског 79. корпуса. Генерал Переверткин пратио је ситуацију и рекао људима који су били око њега: »Немци ће грчевито да бране Рајхстаг. После Рајхстага они се неће борити. Не, зато што Рајхстаг за Немце није обична зграда, ни обична тврђава, већ им је он симбол вере. Када ишчезне вера, ишчезнуће им и способност за борбу.«

У зору 30. априла почела је борба за Рајхстаг. Јуриш који су извеле совјетске јединице у свитање није успео. У 11 сати и 30 минута поново су кренули у напад, али су поново наишли на ураганску ватру. Дошло је до борбе прса у прса и до тешких губитака на обе стране. Пред зградом Рајхстага био је један канал. Њему су пришли батаљони капетана Неусторјева и мајора Давидова. Наступали су буквално преко немачких лешева. Тада се снажно огласила немачка батерија из Тиргертена. Отворила је ватру по Кеинингсплацу и дигла у ваздух шине, греде и грумење земље. У 18,30 часова Совјети су поново кренули у напад и приближили се згради Рајхстага. Зграда је већ била потпуно руинирана: колоне избушене меџима и парчадима граната, стаклена купола је зевала са разбијеним прозорчићима, а мермерне статуе остале су

Лево: Крај Трећег Рајха. Изнурен и лишен илузија, немачки војник седи на рушевинама зграде Рајхстага, у којем су од 1933. националсоцијалисти били свемоћни господари.

Десно: Последњи примерак нацистичке пропаганде упућен браниоцима Берлина. У овом броју се становници уверавају да стижу немачке резерве.

Десно доле: Браниоци Берлина били су пре свега регрутовани из редова младих из »Хитлерјугенда« и старијих годишња. Стари људи и деца укочали су се и са ручним бацачима (»панцерфауст«) сачекивали совјетске тенкове.

без глава. Некада величанствена грађевина претворила се у мрачно-сиву, гараву грдосију која је личила на тврђаву. На прозорима су се црвенеле пушкарнице које су Немци саградили од цигли. Међу колонама су вириле тоновске цеви, а на балконима и код скулптура стајали су митраљези и меџима обасипали цео трг. И свугде иза колоне, иза статуа, доле и горе, стајали су Хитлерови војници. Генерал Переверткин са свог командног места више ништа није видео осим дима. Командант 3. ударне армије генерал Кузнецов телефоном му је наредио да артиљеријском ватром ућутка немачке митраљеџе и топове и војнике поведе на јуриш. Борци Црвене армије коначно су упали у зграду Рајхстага, обавијену прашином, димом и пламеном. Борба се већ водила на свим спратовима. Командант 150. совјетске дивизије генерал Шалита обавестио је Переверткина да се борба води у самој згради Рајхстага, а да су остали одсечени ватром из Тиргертена. Немци су покушали да одсеку оне који су у Рајхстагу, али су одбачени у подрум, а на стеницама, балконима и ходицима борба је достигла кулминацију. У мрачној, за-

Das Panzerblat

28. April 1945

KAMPFBLATT FÜR DIE VERTEIDIGER GROSS-BERLINS

Die Schlacht auf dem Höhepunkt

Deutsche Reserven im Eilmarsch auf Berlin

Seit 2 1/2 Monaten rennen die Sowjets gegen Breslau an

Freikorps Mohnte ruft! Männer von Berlin!

Am dem Führerhauptquartier, 25. April. Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt: Bolderstraße der anteren Wecker und im Frontbogen zwischen dem Kesselbach und Dalmatinerstraße besetzt sich unsere Divisionen gegen alle Durchbruchversuche der Engländer und Kanadier.

Von der West- und Südseite Breslens bis zur Elbe bei Hornsburg hielten die schweren Abwehrkräfte mit glücklicher Stärke an. Die Widerstand leistend, behaupteten unsere Verbände ihre Stellungen. Die Stadt Hornsburg wurde wieder erobert.

In der Schlacht um Berlin wird uns jeden Fußbreit Boden gerungen. Im Süden drängen die Sowjets bis in die Linie Babelsberg - Zehlendorf - Neukölln vor. Im östlichen und nördlichen Stadtgebiet deuten heilige Straßenkämpfe an. Westlich der Stadt erreichten sowjetische Panzerregimenter den Raum von Nauen und Keitzin. Nordwestlich Oranienburg wird das Nordufer des Ruppiner Kanals gegen starke Angriffe gehalten. Wiederholte Vorstöße auf Eberswalde führten zu Einbrüchen in südlichen Stadt-

durch den Vorstoß starker feindlicher Infanterie- und Panzerverbände zwischen Roggje und Ferraug in den Po verlagert. Die Angriffe der 5. amerikanischen Armee im Ugarischen Küstenabschnitt und im westfälischen Apenau blieben in der Masse vor unseren Gebirgstruppen liegen. Starke kommunistische Bandenkette haben sich in dem ungenannten Gebirgsgebirge Nordwestdeutschens bis in den Raum Finns vorgeschoben und stehen im Südrand im Kampf mit unserer Besatzung.

Im Südschnitt der Ostfront hat sich die Lage weiterhin geändert. Der Schwerpunkt der Kämpfe hat gegen bei Berlin, wo die Bolscheviken einen tiefen Einbruch nördwestlich Mäh-

Feind befreit. Die Bolscheviken hatten in diesen Kämpfen sehr hohe Verluste erlitten. Ein Kampftrupp wurde eingekesselt. An der Ostfront griff das Gegen aus seinem Brückenkopf nördlich Garitz unter starker Artillerie- und Schiffsartillerie an und konnte bis in den Raum westlich Tanten vorstoßen. Weiter nördlich wurden wiederholte Angriffe in gutem Zusammenwirken mit unserer Artillerie zurückgeschlagen.

Am der Landungs von Pillau errangen unsere Verbände in schweren Waldkämpfen erneut Abwehrerfolge. Von der westlichen Seite des Kessels brachten die Kriegschiffabteilungen der Kriegsmarine neuen blutigen Jagd-

In dieser Stunde der letzten großen Entscheidung im Kampf um Berlin gibt es wie immer in der deutschen Geschichte fantastische Einzelkämpfer, die mehr tun wollen als ihre Pflicht, die sich dem verhassten Feind auf allen Mitteln entgegenwerfen wollen, um ihm heimzuzahlen was er an Leid und Tod an Unheil und Zerstörung über unser Volk und über unsere Stadt gebracht hat.

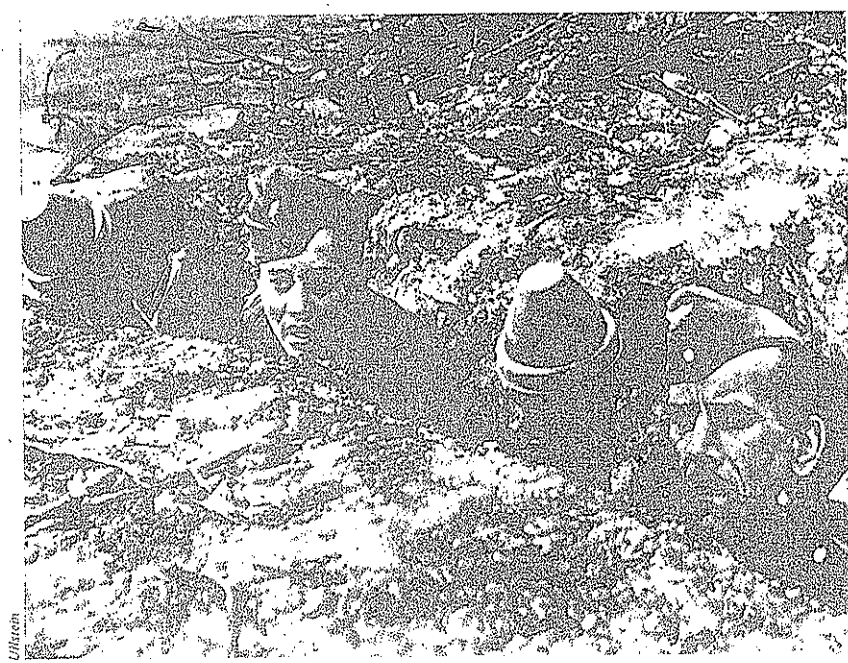
Auch Ihr gehört dazu! Auch Ihr habt den unendlichen Willen, beim letzten entscheidenden Gegenstand gegen die in unser Berlin abgedrängten Bolscheviken an erster Stelle zu stehen! Euer Platz ist in der Front! Freikorps Mohnte! Das Freikorps Mohnte stellt Kampfbereite und entschlossene Männer sofort ein!

Leuchtturm zeigt es sich jetzt in der höchsten Gefahr, wer ein mutiger Krieger ist und dem Feind mit dem rechten Fleisch hat wer keine Einsätze scheut und treu zur selbstgewählten Fahne steht! Niemals haben wir uns dem Führer mehr verbunden gefühlt als in dieser Stunde. In der Entscheidung, unter uns zu stehen, mit uns zu kämpfen und den Feind zu schlagen. Es lebe der Führer!

Ein Hundstott, wer in dieser Stunde die schimpfliche Feigheit dem männlichen Kampfe vorzieht

Ein Osttrupp wurde eingekesselt. Durchbruchversuche der Kampfverbände wurden im süd-

Städtisches Vermessungsbüro

Offizier

димљеној и гаравој згради, свугде је лебдела смрт. Немци су тражили предаћ од 20 минута. Тада су се појавила два немачка тенка и хитлеровци су захтевали предају црвеноармејаца у згради. Када у томе нису успели, запалили су собе, како би отерали совјетске војнике из зграде. У то време су се наредници Јегоров и Кантарије из батаљона капетана Неусторјева пробијали са црвеном заставом према крову Рајхстага. Чести одблесци експлозија осветљавали су им пут. Чули су како под ударом пушчаних метака пршти и звони стакло куполе. Кантарије и Јегоров су се држали железног коња. Тада је парче гранате погодило коња у трбух и направило рупу.

шио напад, звери су се разбежале. Са свих страна чула се рика тигра, завијање шакала и мијаукање дивљих мачака. У дубини врта налазила се огромна петоспратна кула. То је била својеврсна тврђава коју су запосели нацисти. Ујутро су се отворила тешка челична врата и на вратима се појавио немачки официр са рукама увис. За њиме су излазили Немци и бацали оружје. Предала се цела посада. »Тиргартен« је био заузет.

Тада се чуло преко разгласа: »Пажња! Пажња! Немачка Врховна команда моли команду совјетског фронта да одреди време сусрета ради веома важних преговора«. На другом делу фронта, у штаб команданта

у 15 сати извршио самоубиство. Затим је предао документ који су потписали Гебелс и Борман, а у којем се говорило о Хитлеровој смрти и образовању нове немачке владе. Генерал Кребс је тада рекао: »Дошао сам да вам предложим примирје. Даље крвопролиће је бесмислено.« Генерал Соколовски је одговорио: »О примирју нема ни говора. Можемо говорити само о безусловној капитулацији.« Немачки генерал је први пут чуо ову бескомпромисну формулацију непосредно из устију победника, па је — или у знак сагласности или од стида — оборио главу. У току преговора је генералу Кребсу саопштено да се сталном саставу берлинског гарнизона гарантује

Подофицири су на брзину ставили штап у ту рупу и почели да се спуштају. Али, како се застава није добро видела, вратили су се, попели на сам врх куполе Рајхстага и поболо заставу. Ујутро 1. маја 1945. над Берлином се завијорила застава Победи. Док се водила борба за Рајхстаг, друге совјетске јединице тукле су се за Потсдамску железничку станицу и Зоолошки врт, који је био претворен у јаки одбрамбени чвор.

Из Зоолошког врта су гађали аутоматичари. Хитлеровци су искористили животињске настамбе за ватрене положаје. Када је батаљон капетана Осинецког ноћу извр-

совјетске 8. армије генерала Чујкова јавио се представник немачке Врховне команде генерал-пуковник Кребс. Тамо је, убрзо стигао и заменик команданта 1. бјелоруског фронта генерал Соколовски. На чистом руском језику генерал Кребс, који је пре рата био у Москви немачки војни аташе, честитао је совјетским генералима и официрима 1. мај и рекао: »Ја сам се некад на овај дан налазио на Црвеном тргу у Москви.« Соколовски га је прекинуо: »Али ми вама не можемо да честитамо празник«. Кребс је схватио да је сувише фамилијарно почео разговор, па је званично саопштио да је Хитлер, претходног дана (30. априла)

живот и да ће совјетска команда члановима нове немачке владе који се налазе у Берлину, омогућити да се повежу с адмиралом Деницом, кога је Хитлер именован за свог наследника. После тога је Кребс отишао у бункер Рајксканцеларије да реферише Гебелсу.

Првог маја у 18 часова Гебелс и Борман су изјавили да одбијају захтев о безусловној капитулацији. Пола часа касније целокупна совјетска артиљерија извршила је ватрени удар по немачком распореду. Јединице су поново кренуле на јуриш на центар Берлина. До јутра 2. маја остаци берлинског гарнизона су расечени на неко-

лико одвојених група. После Рајхстага ишло се корак по корак, од куће до куће према Брајденбуршкој капији. Нацисти су још увек пружали жесток отпор. У бункерима испод Рајхсканцеларије се тог дана одржавала седница — прва после Хитлерове смрти. У Гебелсовом кабинету су се сакупили команданти уништених немачких дивизија. Гебелс је захтевао да се отпор продужи. Генерали су ћутали. Само је генерал Вајдлинг, командант Берлина, изјавио да је даље пружање отпора узалудно, на шта је Гебелс одговорио: »Фирер је читаво време настојао да се борба води до краја«. Поново су сви ћутали и онда се разишли. Гебелс је пред микрофоном немачког радија упутно свој последњи проглас. Уверавао је Немце да су све јединице са западног фронта пребачене на исток ради одбране Берлина. То је била његова последња обмана. Још истог дана су Гебелс и његова жена Магда попили пилуле с отровом пошто су претходно усмртили своју децу. Генерал Кребс је ипак донео одлуку да капитулира и поручио генералу Вајдлингу да о томе обавести совјетску Врховну команду. После тога се Кребс убио. Око девет часова увече Вајдлинг је сакупио официре штаба одбране Берлина на саветовање, а пуковника фон Дуфринга послао у совјетску команду са објавом о престанку борбе. Читаве ноћи од 1/2. мај разараивао

тоталног пораза оних који су покренули тотални рат. Над Берлином је завладала тишина. Само су се покатак чули кратки рафали аутомата — глас избезумљених појединаца који нису могли да се помире са капитулацијом. Ускоро су и они ућутали. У штаб команданта совјетског 79. корпуса генерала Переверткина, који је био смештен у један од берлинских затвора, дошао је обавештајни официр и рекао му да је пронађен Гебелсов леш. Тачно у поноћ од 2/3. мај Гебелсов леш прениет је у тај затвор, да би се извршила званична идентификација. Читаве ноћи саслушавана су лица која су заробљена у Рајхсканцеларији и у врту. Били су то разни чиновници, стра-

Лево: Високо изнад разореног берлинског центра два водичка Црвене армије развила су совјетску заставу на крову Рајхстага.

Горе: Група немачких војника у Берлину предала се Совјетима. Укупно је 70.000 бранилаца града отишло у заробљеништво.

зима Рајхстагу, почео је јурити из угла у угао, а затим је позвао адмирала Фоса и предао му неки тајанствени пакет. После тога Фирер се повукао.

Око поднева, 3. маја, у дворниште затвора привели су високог, мршавог, седог човека у добро испеглаој војничкој униформи. То је био адмирал Фос који је заступао немачку морнарицу у Врховној команди. Он је покушао да побегне, али су га сами Немци ухватили и предали совјетској команди. Непомичним очима гледао је вреву по затворском кругу. Да је заробљен, било му је јасно. На саслушању, Фос је испричао да је видео Хитлера 30. априла ујутро, неколико часова пре него што је извршио самоубиство. Фирер му је тада предао пакет у којем се налазила његова »оставка«, тј. документ о проглашењу адмирала Деница за председника Немачке, а Гебелса за канцелара. Тај пакет је Фос предао великом адмиралу Деницу у Ростку или Хамбургу, ни сам није знао тачно где. Хитлеров леш пронађен је 4. маја. О томе је сачињен акт у којем је писало:

»Ми, доле потписани потпуковник Клименко, војници Олејник, Чураков, Новац, Мјалкин... У присуству Менгесхаузена Харија који нас је упознао са ситуацијом, данас смо прегледали место где су закопани лешеве канцелара Рајха Адолфа Хитлера и његове жене.

Доле: Бескућници из берлинског гарнизона чекају усред готово потпуно уништеног града на транспорт у заробљеничке логоре.

се план предаје и одређивана су зборна места за предају. У шест часова ујутро, 2. маја 1945, прошао је линију фронта и предао се у заробљеништво командант немачког 56. оклопног корпуса и командант одбране Берлина генерал Вајдлинг. На совјетски захтев издао је својим јединицама наређење о капитулацији. Исту наредбу је у име немачке владе издао Гебелсов заменик Фриче.

Целог дана су генерали, официри, војници на одређеним местима предавали, у ствари бацали, оружје и немо кретали у заробљеништво. Гомиле аутомата достизале су висину великих споменика, као неко знамење

жари, официри преобучени у цивилна одећа, затим неке жене које су се нашле у Хитлеровом бункеру и, најзад, владин службеник Вилхелм Цима, начелник Хитлерове гараже Карл Шнајдер, Фиреров кувар Вилхелм Ланге и други.

Карл Шнајдер и Вилхелм Цима испричали су како је 30. априла, око 20 минута пре самоубиства, Хитлер у дворништу Рајхсканцеларије постројио медицински персонал који се налазио у бункеру. Њутке је обишао строј медицинских сестара и лекара гледајући свакоме у очи и не изговарајући ни речи спустио се у бункер. Када је сазнао да су совјетске јединице на прила-

Прегледом места које нам је показао познавалац Менгесхаузен утврђена је истинитост његових изјава. Истинитост његових навода потврђена је и тиме што смо из јаме из које смо ископали два сагорела леша, мушкарца и жене, извукли још и два отрована пса, за које други познаваоци тврде да су то пси Адолфа Хитлера и његове бивше секретарице и жене Еве Браун... Уз акт се прилажу: скица места где су открити лешеве Хитлера и његове жене и фотоснимци места које је показао Менгесхаузен.

Акт је састављен у граду Берлину, у Рајхсканцеларији...«.

ТРИ ПУТА ПРАЈ

ВОЛО КИЛИХ

ефег маја у пола дванаест у Монтгомеријев штаб у Линебург Хајде стигла је немачка делегација коју је уз одобрење великог адмирала Деница опуномоћила немачка Врховна команда да преговара о ентуалној капитулацији немачких трупа северној Немачкој. Делегација се састопа од адмирала фон Фридебурга, новог ховног команданта немачке морнарице, нерала Киццела, начелника штаба фелдиршала Буша који је командовао армијама на Монтгомеријевом северном и задном крилу, вице-адмирала Вангера и зјора Фрајдела, штапског официра. Порели су их под јарболом испред Монтгомеријевог шатора. Британски фелдмаршал

ство. Питао је тумача: »Ко су ови људи?« Тумач је навео њихове чинове, положаје и имена. Тада је Монтгомери упитао »Шта желе?«. Фридебург је на то почео да чита писмо фелдмаршала Кајтела.

Писмо је садржавало предлог да се три немачке армије између Берлина и Ростока повуку пред Совјетима и да се предају Британцима. После свега што су починили у Совјетском Савезу и Пољској, Немци су били опседнути паничним страхом од одмазде.

Монтгомери је одговорио да неће да разматра предлог. Армије које су се на његовом источном крилу бориле против совјетских јединица требало је и да капиту-

оних непријатељских трупа које се налазе директно насупрот мени и њихових резерви у Данској.« Фридебург је одговорио да за то није опуномоћен, али је хтео да склопи ограничени споразум да би олакшао судбину цивилног становништва у том подручју. Монтгомери је одбио да о томе разговара. Кратко и јасно је рекао да ако Немци одбију да безусловно капитулирају у већ поменути подручјима, одмах ће наставити борбу. Делегацији је на једној мапи показао колико је ситуација за Немце безнадежна. Испоставило се да су Фридебург и остали до тада имали сувише оптимистичку слику положаја немачких армија и зграуито су пиљили у мапу. Монтгомери је

х је пустио да чекају неколико минута, а ад је изашао, видео је Немце како хитро узимају став мирно и како му салутирају мркнута лица. Изнад њих се вијорила британска застава. Био је то тренутак који Монтгомерију пружио велико задовољ-

лирају пред њима. Он је само могао да прихвати безусловну капитулацију трупа на свом западном и северном крилу, укључујући све снаге у Холандији, Жлезвиг-Холштајну и Данској. »То могу да прихватим као капитулацију на бојном пољу

решно да их неко време остави саме како би све добро промислили. Послао их је у један шатор где су могли да ручају у друштву само једног британског официра. За време јела је адмирал фон Фридебург почео да плаче. Остали су јели ћутке.

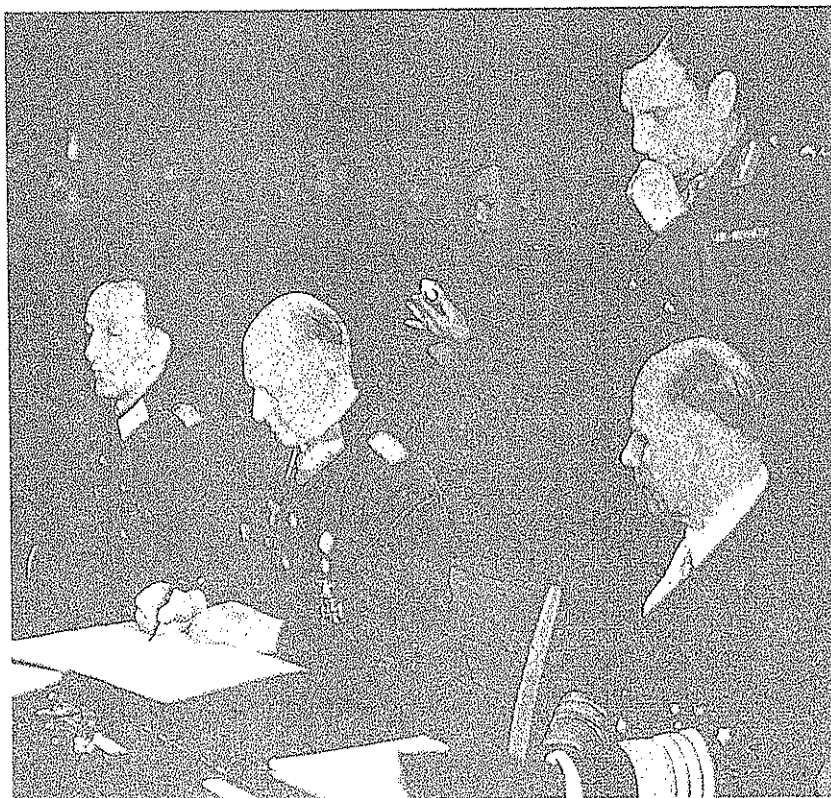
Лево: Монтгомери у свом штабу у Линебург Хајде са немачком делегацијом која је дошла да преговара о капитулацији немачке војске у северној Немачкој.

Горе: Победници у Ремсу. Слева надесно генерали Сусланаров, Морган, Бедел Смит, Ајзенхауер (са »капитулационим налив-перима«) и маршал Тедер.

Десно: 7. маја 1945, веома рано ујутро, су генерали Јодл и адмирал фон Фридебург у главном штабу генерала Ајзенхауера у Ремсу потписали капитулацију свих немачких трупа.

После ручка је фон Фридебург рекао да је спреман да Монтгомеријев предлог пренесе Кајтелу и да инсистира да буде прихваћен. Заједно са Фрајделом се аутом одвезао право кроз линије, са задатком да се врати најкасније до шест часова предвече следећег дана.

Монтгомери је био сигуран да ће се вратити са пуномоћи да потпише безусловну капитулацију и 4. маја у 5 часова поподне позвао је к себи ратне дописнике. Док је конференција за штампу још трајала, најављен је повратак фон Фридебурга. Немачка делегација се опет постројила испод британске заставе и Монтгомери је позвао новинаре да му праве друштво. Само за часак се повукао са фон Фридебургом у свој шатор и рекао је: »Хоћу само да чујем »да« или »нек«. »Да«, одговорио је фон Фридебург. У специјално за то постављеном шатору је у пола седам у присуству штампе потписан акт о капитулацији. Следећег дана је фон Фридебург одишао за Брисел одакле је колима одведен у Ајзенхауеров

штаб у Ремсу. Успут је заспао; тргао се тек пред зградом школе у којој је био смештен Ајзенхауеров штаб. Примео га је Ајзенхауеров начелник штаба, генерал Бедел Смит, који му је одмах предао већ састављени документ о капитулацији. Ајзенхауер

је захтевао безусловну капитулацију свих немачких снага, ма где у Европи, пред свим Савезницима у исто време. Фон Фридебург је рекао да није добио пуномоћ да потпише такав документ. На то је добио дозволу да радиографски затражи од адмирала Де-

ције или ће се закључити у њихово име, који ће се односити на Немачку и немачке оружане снаге у целини.

5. У случају да немачка Врховна команда или било које оружане снаге које се налазе под њеном командом не буду поступиле према овом акту о капитулацији, Врховна команда Црвене армије и Врховна команда Савезничких експедиционих снага предузеће све казне и друге мере које буду сматрале потребним.

6. Овај акт је састављен на руском, енглеском и немачком језику. Меридаван је само руски и енглески текст.

После потписивања, председавајући, совјетски маршал Жуков, је саопштио: »Не-

»Данас, 9. маја, тачно 49 месеци и три дана од напада на Југославију, највећа агресивна сила у Европи — Немачка — капитулирала је... Немачка Врховна команда потписала је у Берлину акт капитулације. Четрдесет девет месеци натчовечанских напора и проливања крви наших народа уродило је плодом... Некада страшна и наоко непобедива сила, данас је скршена. Победила је праведна ствар Уједињених народа над овим разорним силама, које су хтеле наметнути човечанству неки нови поредак, поредак ропства и патњи... Освануо је дуго жељени дан који смо са тако великом чежњом очекивали. Дошао је празник и на наше улице. Освануо је велики дан мира и слободе... Девети мај 1945. године јесте дан заједничке победе, јесте заједнички празник свих Уједињених нација...«

Истог дана — 9. маја 1945 — Председништво АВНОЈ-а донело је одлуку, коју су потписали др Иван Рибар и Миле Перуничкић: »Да би се достојно обележио дан Девог маја 1945. године, када су победе савезничких армија крунисане безусловном капитулацијом хитлеровске Немачке и када је херојска Југословенска армија победнички завршавала своје велико ослободилачко дело — Председништво Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије — проглашава Девети мај општенародним празником победе...«

Почела је предаја немачких оружаных снага. У 23 часа 8. маја капитулирале су 16. и 18. немачка армија у Курланији. Ујутро 9. маја, положили су оружје немачке снаге које су стајале окружене на ушћу Висле источно од Данцига и југоисточно од Гдине. У северној Норвешкој капитулирала је немачка Група армија »Нарвик«. У југозападном делу совјетско-немачког фронта (Чехословачка) команданти немачких група армија »Центар« и »Аустрија« фелдмаршал Шернер и генерал-пуковник Лотар Рендулиц нису, међутим, пристали да се њихове јединице предају Црвеној армији. Тек после огорчених борби од 6. до 11. маја, у којима су претрпеле велике губитке, и ове две групе армија су положили оружје. Од 9. до 17. маја Црвена армија је разоружала и заробила око 1,390.000 припадника немачких оружаных снага, међу којима 101 генерала. И немачка Група армија »Е« у Југославији одбила је да се преда, па су јединице Југословенске армије од 9. до 15. маја наставиле нападе и заробиле око 300.000 немачких војника.

На западном фронту Британци, Американци и Французи су заробили преостале немачке снаге, па су затим многе војнике пустили кући или узели у своју службу. Они су тек 17. маја почели да разоружавају немачке снаге у Данској, а у Норвешкој тек средином јула 1945.

Четвртог јуна 1945. године први пут су се састали совјетски маршал Жуков, амерички генерал Ајзенхауер и британски фелдмаршал Монтгомери. Они су у Берлину потписали Декларацију о поразу Немачке и преношењу власти на представнике четири државе — Совјетски Савез, Велику Британију, Сједињене Америчке Државе и Француску. Немачка је подељена на четири окупационе зоне.

дено и одбојно. Изгледало је као да ором савладава гађење. Са два налив-која је Ајзенхауер специјално за ту носио са собом већ годину и по дана, сана је безусловна капитулација свих ких трупа, почевши од 8. маја у

Преко свог тумача је Ајзенхауер Јодла да ли је разумео све одредбе ента који је потписао. »Јесам«, од-но је Јодл. На то је Ајзенхауер рекао: те у функцији коју вршите, али и лич-говорни за то да се поштују клаузуле документа о капитулацији, такође и оје су у вези са званичном предајом тима, ради чега ће двојица немачких х руковођилаца морати да се појаве

8. маја 1945. су Немци безусловно капитулирала, у Берлину. Овде совјетски маршал Жуков потписује документ о капитулацији.

таја
ама
изо-
е и
ко-
еде
ко-
ети
јон,
зви,
ма-
јно-
про-
до-
ко-
ице
за-
апи-
на-

мачка делегација може бити слободна! Одмах затим, фелдмаршал Кајтел, адмирал Фридебург и генерал Штумф и официри из њихове пратње устали су и ћутке изишли из сале. Чим су се за њима затворила врата, у сали је одједном оживело. Сви присутни су, један другоме, честитали. У Европи је рат био завршен. Славила се победа и мир. У предворју Војно-техничке академије налазили су се телефони којима су новинари својим агенцијама и редакцијама јавили: »Немачка је безусловно капитулирала!« Преко таласа Радио-Београда, маршал Југославије Јосип Броз Тито изјавно је:

лину у време које буде одредила сов-а Врховна команда. То је све.« Јодл утирао и отишао. Ајзенхауер је оти-ја спава. Није било никаквог славља. г маја је Дениц примио налог да по-делегацију у главни град Рајха, где емици у присуству маршала Жукова улирати и пред Црвеном армијом. је намера да се тек после тога свету и вест о немачкој капитулацији. Ме-и, један од новинара који је присуство-еремонији у Ремсу прекршио је ем-е, што је довело до доста узбуђења, иначе, није имало последица за даљи ј догађаја.

ДЕНИЦОВА ВЛАДА

ВЛАДА БЕЗ ДРЖАВЕ

др Р. Л. СХИРСМА

Нешто после пола седам увече 30. априла 1945. је у Деницов штаб у Плену стигао први телеграм из Берлина, из којег је произлазило да велики адмирал Карл Дениц несумњиво ужива част да наследи Хитлера. Дениц је, најзад, увидео да је пораз на помолу. Свом зету, капетану фрегате Гинтеру Хеслеру је био рекао да му ускоро не остаје ништа друго него да капитулира са оружаним снагама које су се налазиле под његовом командом и да сам потражи смрт у борби. Дениц је пре свега био војник. Његове амбиције и склоности налазиле су се на том пољу, па је због таквог свог менталитета радосно поздравио националсоцијализам и Фирера и следно га одушевљено. Трећи Рајх је значно поновно успостављање «здравог» национализма, па иако је и примећивао нешто од «нечасних» попратних појава, није му било тешко да у својој релативно изолованој функцији офи-

Хајнрих Химлер у својим славним данима као Рајхсфирер СС. На овој слици се види како уручује златне медаље немачким војницима у децембру 1944.

цира морнарице занемари њихово дубље значење. Затварао је очи пред директном везом режима смеђокопуљаша и нечовечног терора над Јеврејима и другим «непријатељима». Сву своју интелигенцију усмерио је у потпуности на обављање свог задатка као војног руководиоца. Војни слом га је довео до тога да размишља о капитулацији; ко-дек части официра морнарице — својеврсна мешавина незграпне романтике и већ бесмислене традиције — забрањивао му је да преживи капитулацију својих снага. Борманови телеграми су, међутим, на његово потпуно изненађење дали нов смисао

његовом животу. Требало је да изврши последњу Фирерову заповест. Деницу још није било познато кога му је Хитлер доделио за министре, тако да су му, што се тога тиче, руке биле одрешене. Телеграм је иначе схватио потпуно онако како је то одговарало његовом менталитету: Хитлер је желео херојску смрт, и зато је њему, Карлу Деницу, омогућио да пређе на окончавање борбе која је постала бесмислена. За Хитлерову не баш војничку смрт чуо је тек касније.

О оштрој капитулацији, и то у истом тренутку, Дениц тада још није размишљао, иако је, наравно, био обавештен о формулацији безусловне предаје. За време арденске офанзиве су Немци успели да се домогну докумената о подели Немачке у окупационе зоне и од тада из глава водећих војних лица није избијала демаркациона линија између подручја које су захтевали

Совјети и западних зона. Чим је био задужен вођством Трећег Рајха, Дениц је одлучио да, чим то буде дозволила ситуација на фронтovima, пређе на делимичну капитулацију, и то на западу. После тога би по његовим проценама требало осам до десет дана да се што је могуће већи део немачке војске и избеглица са истока пребаци преко демаркационе линије. Тек онда би могло да буде говора о општем одлагању оружја. У свом говору преко радија, 1. маја, Дениц је у грубим цртама говорио о својој намери: »Мој задатак је да спасем немачке људе од уништења од стране большевистичког непријатеља. Док год Британци и Американци буду наставили да

би се ствари могле да одвијају по његовој замисли: он и министар иностраних послова. Ову функцију је, 2. маја, после приличног Деницовог инсистирања, био спреман да прихвати Шверин фон Крозиг који је, као и разни други министри и државни секретари, већ неколико дана боравио у његовој близини и разним саветима оставио добар утисак. Крозиг је своју министарску каријеру почео још у последњој влади пре Хитлеровог доласка на власт, 1933. године. Захваљујући комбинацији доброг познавања финансија и потпуне туговости на политичком плану, преживео је све судбоносне тренутке Хитлеровог режима без последица. Кад му је саопштено да треба да по-

ометају постизање овог циља, мораћемо да наставимо да се бранимо и од њих, и мораћемо да наставимо са борбом.« Још истог дана је Дениц детаљније разрадио своје планове. Јединице у величини отприлике једне групе армија, капитулирале би према његовим упутствима уколико би се налазиле насупрот западним савезницима. Када се, 2. маја, испоставило да су Британци већ у Либеку (Дениц је свој главни штаб у међувремену већ пребацио у Фленсбург) и да су Американци, на опште изненађење Немаца, прешли Елбу и пробили се до Балтика право кроз такозвану совјетску зону, отпао је сваки разлог да се у северо-западном подручју настави са бор-

Сасвим горе: Мартин Борман о чијој се судбини до данашњег дана ништа поуздано не зна.

Горе: Хајрих Химлер извршио је самоубиство 23. маја 1945. кад је откривено да се крио као полицијски агент Хајрих Хинцгер.

бом. Дениц је одлучио да се обрати Монтгомерију за којег је сматрао да је политички мање ангажован од Ајзенхауера. Ујутро 3. маја је немачка делегација под вођством адмирала Ханса Георга фон Фридебурга прошла кроз британске линије.

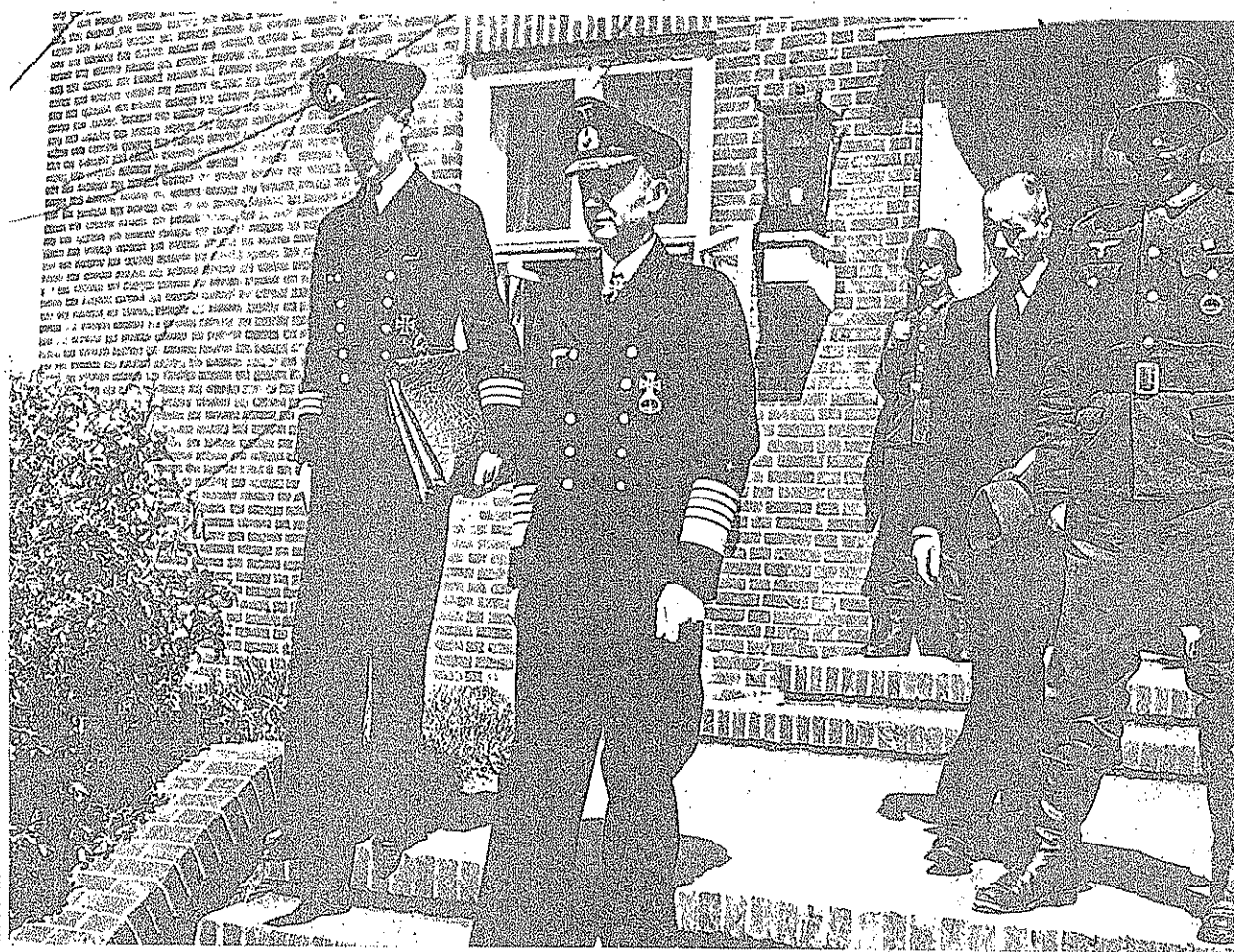
Првих неколико часова после преузимања власти, Дениц је размишљао да владу ограничи на апсолутни минимум, потребан да

стане министар иностраних послова, сматрао је да је неподесан за ту функцију, с обзиром да је, како је сам рекао, био министар којем су такви послови страни, али га је, на крају, између осталих, Шпер убедио да преузме ту дужност. Тек онда је Дениц прешао на именовање осталих министара. Само комплетна влада би могла да остави утисак континуитете немачке власти и — док год би то окупаторске снаге дозволиле — могла би да се стара за што могуће бржи прелазак на стање реда и мира. Између 3. и 5. маја настала је тако нека врста чиновничке владе под председништвом Крозига, у којој је Шпер имао веома важно место. У влади је био и др Франц Зелте

који је, као и Кросиг, од почетка припадао Хитлеровој влади као министар за рад и социјална питања, пошто је већ за време Вајмарске Републике оснивањем организације челичних шлемова показао да је нацистички настројен. Водећи нацисти нису добили функције. Они су се великим делом налазили на југу или су, као Борман, нестали. Али без обзира на то, Дениц није хтео да има посла са људима који су се у његовим очима компромитовали «са мање пријатним партијским пословима». Химлера је Дениц још увече 30. априла позвао у свој главни штаб. Овај се појавио са шеширом крунних СС-оваца, али приликом свог доласка наишао је на стражу исто као

ма и државним секретарима. Пошто је 5. маја ступила на снагу делимична капитулација на Монтгомеријевом одсеку фронта, фон Фридебург је почео преговоре с Ајзенхауером о даљим капитулацијама сличне врсте. С тиме није далеко догурао и ујутро 6. маја јавио је Деницу да немају други избор него да бирају између наставаљања борбе на свим фронтovima или опште, истовремене капитулације. С обзиром да се генерал-пуковник Јодл приликом саветовања у Фленсбургу најжешће супротстављао тоталној капитулацији, послат је у Ремс како би Ајзенхауера наговорио на делимичну и поступну капитулацију. Кад је, међутим, и Јодл јавио да је

стави. Док је Шпер инсистирао на овом првом, Кросиг је, пре свега, био присталица континуитета, јер би иначе нестало сваке гаранције за изврстан ред у решавању немачког питања. Имајући то на уму, Дениц је последњи пут одржао говор преко радија, који су 8. маја око подне емитовале станице Фленсбург, Копенхаген и Осло. У овом говору је навео да ни он, ни немачки народ неће одлучити о судбини садашње чиновничке владе, већ окупационе снаге. Неко време су је Британци и Американци оставили на миру, јер је можда могла да буде од помоћи приликом решавања огромних проблема пред којима су се нашли. Дениц је и у буквалном смислу добио из-

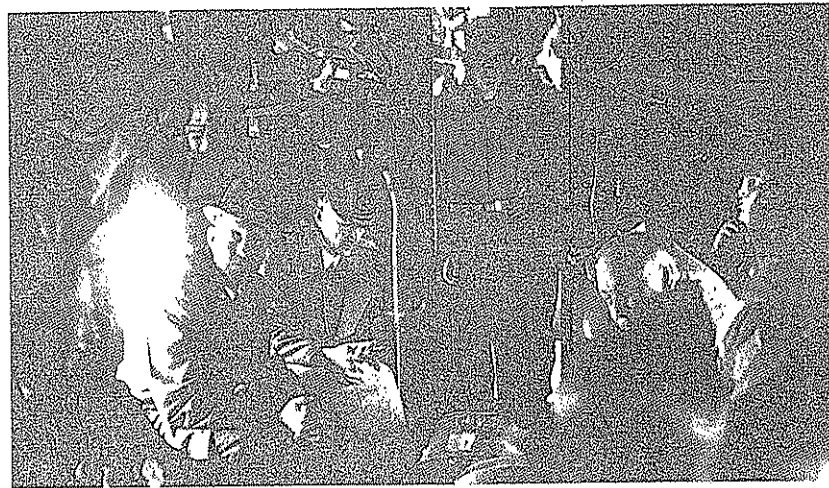
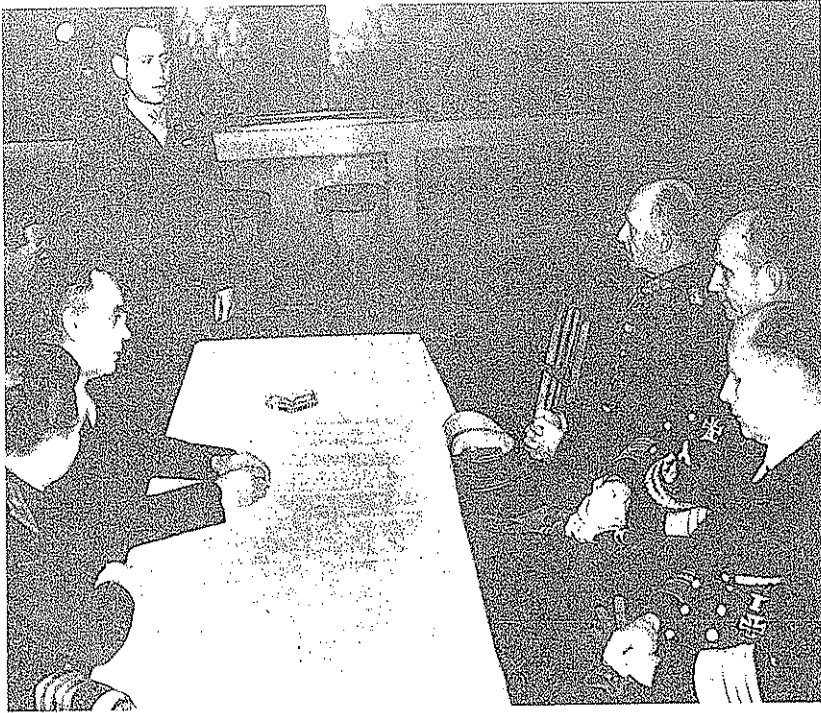

од брега одваљених подморничара који би спречили сваки покушај узурпирања власти. Осим тога, Дениц је испод својих хартија држао већ откочени револвер. Химлер, међутим, није постао агресиван. Изјавио је да је спреман да буде други човек иза адмирала, на шта му је Дениц дао нејасан уопштени одговор. Следећих дана се Рајхсфирер одао најлуђим фантазијама о свом будућем положају код Ајзенхауера и Монтгомерија, док му Дениц, 6. маја, није саопштио да његове услуге више нису потребне. Он је, међутим, и даље настајив да се врзма у околини владе, док на крају није неочекивано нестало. Влада је, у међувремену, и после 5. маја, проширена новим министри-

После капитулације су британске трупе оставиле неокупираном «енклаву» у Фленсбург-Мирвику, где је немачка влада под Деницом, која овде управо напушта «зграду парламента», смела чак да постави и сопствене страже.

Ајзенхауер неумољив, Дениц је морао да се реши да му да пуномоћ да потпише документе по којима се Немачки Рајх предавао у руке Савезницима. Немачка Врховна команда којом је после 13. маја руководио Јодл, с обзиром да су Кајтела заробили Савезници, сносила је одговорност за одвијање капитулације. Влада се налазила пред избором да се расформира или да на-

весног простора за игру. Монтгомери, додуше, приликом капитулације на његовом фронту није пристао на немачки «захтев» да се створи нека «енклава» за владу и Врховну команду, али су Британци у пракси оставили неокупирано мало подручје у Фленсбург-Мирвику, где су Немци чак смели да држе сопствене страже. Шпер је у својим мемоарима записао да је основана комплетна обавештајна служба за прислушкивање радио-емисија; да је један од Хитлерових мерцедеса служио да се Дениц превезе од своје куће до «парламента» који се налазио петсто метара даље и да је један фотограф из атељеа Хајнриха Хофмана дошао да овековечи владу при раду.

Иако обилази броду »Патрија« била је мислена Савезничка контролна комисија а надзор над немачком Врховном командом, која је провела многе часове конферирајући са немачким врховним вођством, намери да се што тачније и боље спроведе компликована предаја. У међувремену се испоставило да је Дениц у готово целој немачкој војсци уживао ауторитет, иако су војници после Хитлерове смрти нису положили заклетву на верност. Односи између савезничке комисије и немачких саговорника из Врховне команде били су коректни. Черчил је у вези с тим, 14. маја, писао британском Министарству иностраних послова да не треба толико да се узбуђују око чињенице да један немачки генерал из Врховне команде још може да издаје наређења. »Захваљујући тим наређењима, Немци, чини се, раде тачно оно шта ми смо желели да раде« и »Не знам ништа о Деницу, а и не интересује ме. Можда је он један злочинац. (...) Нама је битно да ли

Сасвим горе: 23. маја су Јодл, Дениц и фон Фридебург (с лева надесно) од Савезника сазнали да су ухапшени.

Горе: Још на дан хапшења, чланови Деницове владе пребачени су авионом у Мондорф ле Бен (Луксембург).

је он у стању да покрене Немце да одложе оружје и да се предају без даљих губитака у животима.«

Влада је у међувремену одржавала своје састанке у згради гарнизона у Фленсбург-Мирвику, у коју су Британци и Американци непозвани и без икаквог устручавања улазили и излазили. Сада се човек може само чудити узалудности послова којима су се бавили ови потомци у међувремену већ сахрањеног Трећег Рајха. Водиле су се дискусије да ли је можда било боље да су се обратили Истоку, јер су се западне окупационе силе тако грубо понашале, а Совјети су се у својој зони показали неоче-

кивано љубазни и много озбиљније схватили поновну изградњу земље. Жучан разговор се водио и о томе ко ће бити именован за министра за верска питања. Сваког јутра су се одржавале седнице владе које је министар за снабдевање опскрбљивао боцама жестоких пића. Шпер је саркастично приметио да »Рајхсканцелар« Кросиг жели да надокнади све седнице владе које се протеклих година нису одржале. Било је то смешно, али и безопасно понашање, како су га Британци и Американци, вероватно, и схватили, све док Дениц није почео са политичким саветима због чега је западним окупационим силама на крају присело.

Председник Контролне комисије, генерал Лауел В. Рукс, мора да је убрзо увидео јаз између савезничког схватања да Дениц није ништа друго до представник Врховне команде и да не може бити ни говора о некој немачкој влади, и Деницове идеје да земљом може да управља само сопствена влада — за сада његова. На Руксову молбу је у Фленсбург дошао Роберт Марфи, Ајзенхауеров саветник за политичка питања, како би он сам саслушао Деница. Кад је Немац том приликом упозорио своје саговорнике на претећу болшевиистичку опасност, превршио је сваку меру. Разговор је одржан 17. маја. Увече истог дана стигла је совјетска комисија да учествује у контроли, али тада су Рукс и Марфи већ послали Ајзенхауеру савет да пређе на хапшење немачких војних лица и »министара«. Ајзенхауер је одговорио да мора претходно нешто да се договори са Москвом, али да могу све да припреме за хапшење. Седамнаестог маја је, међутим, Совјетски Савез почео с општром кампањом у штампи против Деницове владе. Двадесет трећег маја су Дениц, Јодл и фон Фридебург позвани да дођу у представништво Комисије где им је саопштено да ће они и остали Немци у »енклави« бити одведени у заробљеништво. У Мирвику су се, у међувремену, британске снаге постарале за опкољавање и хапшење, после чега су Немци пред представницима штампе били изложени понижењима. Још тог истог дана су заробљеници пребачени у Мондорф ле Бен у Луксембургу. Влада од двадесет и три дана престала је да постоји хапшењем њених чланова.

Истог дана је приликом рутинског прегледа у Бремерфордеу откривен Химлер. Криво се под именом Хајнриха Хицингера, полицијског агента. После хапшења извршио је самоубиство.

Петог јуна је Черчил написао Монтгомерију да баш не одобрава начин на који је извршено хапшење као ни чињеницу да је при том употребљена јединица једне британске оклопне дивизије.

Истог дана су у Берлину представници Сједињених Држава, Совјетског Савеза, Британије и Француске потписали изјаву по којој је одређено да не постоји централна немачка влада и да четири силе имају сва моћ у Немачкој. Тако је дошао крај свакој илузији о некој немачкој влади која је требало да буде залог за наставак оног шта је у протеклим годинама јасно било изражено називом »Рајх«.